

Jordsalgslovgivning

En rettshistorisk lovgjennomgang av
jordsalgslovgivningen i Finnmark i perioden
1775 – 1965

Professor Kirsti Strøm Bull
desember 2014

Jordsalgslovgivningen

Innhold

1.	Jordutvisningsreolusjonen av 1775.....	5
1.1	Innledning	5
1.2	Innberetningen fra Hans Paus.....	7
1.3.	Amtmannens vurderinger.....	11
1.4.	Kgl. res. ang. Jorddelingen i Finmarken samt Bopladses Udvisning og Skylddæling sammesteds av 27. mai 1775	14
1.5.	Landmålerinstruksen	18
1.6.	Skjøteformular	22
1.7	Gjennomføringen av 1775-resolusjonen	24
2	Lov om Afhændelse af Statens Jord i Finmarkens Landdistrict av 1863	27
2.1	Bakgrunnen for den nye loven og lovkommissjonens forslag.....	27
2.2.	Departementets behandling av lovforslaget.....	33
2.3	Behandlingen i Stortinget.....	34
2.4	Særlig om amtssedler og bruk av jord uten hjemmel	36
3.	Jordsalgsreglement av 1864.....	37
4.	Tiltak for å styre jordsalget til fordel for norske kolonister.	41
5.	Jordsalget og hensynet til skogen - Befaringskommisjonene av 1870 og 1871	44
6.	Jordsalgsreglement av 1876.....	46
6.1	Regler som skulle hindre at språkblanding i skolen.....	47
6.2	Tidligere amtssedler på utmarksslåtter	48
6.3	Bortforpaktning av seterplasser og andre goder.....	49
6.4	Formelle regler om oppmåling og salg	51
7.	Kritikk av reglene som var gitt for å motvirke språkblanding i skolen	52
7.1	Stortingets protokollkomité fant reglene for strenge	52

7.2	Debatten i Odelstinget.....	53
7.3	Departementets gjennomgang av reglene for videresalg.....	56
7.4	Lov om statsborgerskap av 1888	60
8.	Jordsalgsreglement av 1895 – nye områder åpnes for oppdyrking.....	61
8.1	Ønske om å åpne nye områder for salg.....	61
8.2	Amtsgronom A. Nilsens befarings av områder aktuelle for oppdyrking	66
8.3	Departementets vurderinger	71
9.	Selskabet for fremme af Finmarkens Jordbrug.....	73
10.	Jordsalgsloven av 1902.....	76
10.1	Bakgrunnen for en ny jordsalgslov	76
10.2	Arbeidet med den nye loven.....	79
10.3	Jordsalgsreglementet	85
10.4	Behandlingen i Stortinget	88
10.4.1	Landbrukskomiteen	88
10.4.2	Odelstinget	90
11.	Jordsalgskommisjonens arbeid i de første 10-årene.....	99
11.1	Mange saker ventet på behandling.....	99
11.2	Kritikk fra amtstinget i Finnmark mot den nye jordsalgsloven	104
11.3	Utdeling av gratis jord i Karasjok- og Anarjokdalen	108
11.4	Landbruksdepartementet innskjerper språkkravet i 1913	112
11.5	Å kjøpe jord kunne bli kostbart for mange	115
12.	Jordsalgskommisjonens virksomhet fra 1920-tallet til 1940	116
13.	Jordsalgskommisjonens virksomhet etter 1945	121
13.1.	Etterkrigstidens utfordringer.....	121
13.2	Saksgangen ved Jordsalgskommisjonens salg og bortforpaktning av jord	124
13.3	Kontraktsvilkår ved salg	128
13.3	Særlige vilkår ved bortforpaktning og feste.....	130

14.	Finnmarksutvalget av 1960.....	132
14.1	Revisjon av jordsalgsloven	132
14.2	Særlig om samiske forhold.....	135
14.3	Statens avhendelse av jord og forholdet til reindriften.....	137
14.4	Jordsalgsloven av 1965	141

1. Jordutvisningsreolusjonen av 1775

1.1 Innledning

I boken "Retten til jorden i Finnmark"¹ redegjør Sverre Tønnesen for hva han anser som rettstilstanden i Finnmark fram til siste halvdel av 1600-tallet. Jeg vil her gjengi noen av hans hovedpunkter.

- 1) Kongen var landsherre og utøvet en landsherres funksjoner i Finnmarks kyst- og fjordstrøk. Området ble av Kongen og sentraladministrasjonen trolig betraktet som en allmenning i privatrettslig forstand og ikke som krongods. Man kan også anta at Kongen anså finnmarkingenes rettigheter som likeverdige med andre borgeres rettigheter i andre allmenninger. De var dermed berettiget til den bruk de hadde utøvet i alders tid. Området ble omtalt som Finnmarksallmenningen. (s. 56)
- 2) I Finnmark bodde både nordmenn og samer som kan ha hatt ulike rettsoppfatninger om sin bruk av ressursene. Begge grupper har nok ment å ha rettigheter i allmenningen, og da i den del som tilhørte deres bygdelag, fiskevær eller sameby. Men fordi nordmenn og samer hadde forskjellig rettshistorie og ulikt næringsgrunnlag, kan det ha skapt ulike rettsoppfatninger, i hvert fall når det gjaldt "styrken av rettighetsfølelsen" (s. 57).

Nordmennene har trolig ansett kystsonen hvor de slo seg ned som et slags terra nullius. Men etter hvert grodde det nok også her frem en oppfatning om at bygdelaget hadde rettigheter i forhold til andre.

De enkelte *samegrupper* bygget på gammel samisk sedvane. *Sjøsamene* i fjordstrøkene har trolig ansett seg berettiget til det området deres sameby

¹ Retten til jorden i Finnmark, Bergen-Oslo-Tromsø 1979, s. 8 – 131.

hadde brukt i alders tid. Dette har vært en rett for samebyen og ikke for den enkelte innbygger. Samebyens rett har omfattet jakt, fangst, beite og fiske, og disse rettigheter har vært oppfattet som en enerett for samebyen innenfor sitt område.

Fjellsamene og *skoltesamene* var ikke underlagt norsk jurisdiksjon, og deres rettsstilling har vært påvirket av henholdsvis svensk og russisk rett. Tønnesen konkluderer også for denne gruppen at de har hatt samme rettsoppfatning om sin bruk som sjøsamene. (s. 57-58)

De gamle sedvanene om rettighetene mellom bygdelagene og mellom samebyene holdt seg i følge Tønnesen utover på 1700-tallet. Men det spørsmål som etter hvert reiste seg, var hvordan jorden skulle fordeles innad mellom de enkelte medlemmene i bygdelaget. Tønnesen mener at det er dette forholdet som leder til jordutvisningsresolusjonen av 1775.² Han mener det er det "begynnende jordbruk" som nå kommer inn. Det blir nå tvister om retten til de naturlige engesletter. Domstolene kunne med hjemmel i gammel sedvane avgjøre hvilke bygdelag/sameby som hadde retten til bestemte engesletter. Men i følge Tønnesen var domstolen uten midler til å avgjøre hvem av de enkelte medlemmene innen bygdelaget som hadde rett til å utnytte bestemte engesletter.

For å bøte på dette problemet vurderte myndighetene ulike tiltak for å fordele jorden innad i bygdelaget, men man mente det ikke var hjemmel i loven til å gi enkeltpersoner i bygdelaget spesielle rettigheter. Man anså for eksempel ikke Norske Lov 3-12-4 art. 7 for anvendelig på disse forhold:

Art. 7: "Hvo, som optager nogen øde Jord, enten udi Herret, eller udi Alminding og bygger derpaa, da skal han beholde det i sex Aar uden Leje og Ledingsbud og ikke være pligtig til Budbyrd, eller at flytte nogen Vejfarendis fattig Mand, og siden beholde den sin Liv-Tid, om hand den holder ved lige, og gjør Ret deraf som loven

² Tønnesen (1979) s. 66.

formælder. Haver hand Hustrue, eller Børn, efter sig, da ere de næst at besidde den for Skiellighed.”

Heller ikke andre forordninger som var gitt for å oppmuntre til rydding av jord, var ansett som anvendelige på Finnmark. Tønnesen påpeker at dette forsterker antakelsen om at ”Kongen muligens i eldre tid sto svakere i Finnmarksalmenningen enn i andre kongsalmenninger” (s. 86).

Amtmannen i Finnmark forsøkte å få orden på forholdene, men det ble med spredte forsøk. Det var først da amtmann Hammer tiltrådte i 1759 at det ble vist et sterkere engasjement.³ Han begynte å utstede såkalte plassedler. Plassedlene ga beskyttelse mot andres bruk. Men jorden man fikk gjennom plassedler kunne ikke omsettes.

1.2 Innberetningen fra Hans Paus

I 1769 skriver sorenskriver Hans Paus på oppdrag av amtmann i Finnmark en innberetning om ”Finmarkens økonomiske tilstand med forslag om dens forbedringer”.⁴ Denne innberetningen kan sees som en opptakt til jordutvisningsresolusjonen av 1775. Han gir her en nokså trøstesløs beskrivelse av hvilken fattigdom som hersket langs kysten, og mente dette i stor grad skyldtes en lite hensiktsmessig utnyttelse av ressursene. Han skriver blant annet:

”Dette vidløftige Land beboes for nærværende tid af 965 fattige og elendige Familier, der staar i giæld til det kongelige Octroyerede Almindelige handlercompagnie for 60713 voger fisk, som er i Penge 30356 rdr. 4 ort 3½ skl. En fast ubegribelig Summa for den som er landets Beskaffenhed og fordele bekiendt, da Jeg er forvissat paa, at naar Landets beboelige Stæder bleve inddelte udi visse Gaarder og Boepladse det rigeligen alleene uden Havets Hielp, kunde ernære et ligesaa stort Antal Indbyggere uden at behøve ringeste Credit af Handlerne.”⁵

³ Op. cit. s. 90.

⁴ Trykt i 1908 i Vadsø.

⁵ Hans Paus, s. 5

Paus skriver at innbyggerne "flacke om, som vilde Creature, fra et Stæd til et andet, alleene for at ødelægge det, thi hvor Finmarks bonde her slaaer sin Bopæl," der blir det brukt så mye "grønsvær" til å bygge en jordhytte eller gamme at "et par Kiør fast kunde fores af det græs, derpaa kunde vokse".

Denne beskrivelsen synes å omfatte så vel nordmenn som samer, dog ikke reindriftssamene. Paus synes imidlertid å være noe mer positiv til sjøsamenes livsform:

"Disse have altid tvende Boepladse, nemlig et Vinter-Sæde og et Sommer-Sæde. Vinter-Sædet er der, hvor de have deres bedste Engeslætter, og fløtte de did, saasnt de om høsten have indhøstet deres Høe, forblivende der til om Foraaret, da de fløtter hen paa et andet Stæd hvor der kan være Skov og Sommer Føde for deres Creature, hvilket Stæd de kalde deres Sommer-Sæde, og kan synes fornøden, paa det deres Creature icke skal afæde Sommergræsset paa deres Enge."⁶

Men han er kritisk til at sjøsamene har sin sommerplass bare i ett eller to år, for så å flytte til et annet sted, for så igjen etter et par år å flytte til et tredje sted. Og på hvert nytt sted ruinerte de i følge Paus skogen rundt sin bolig. Engeslettene lå ofte langt unna boplassen, og det gikk uforholdsmessig mye tid til å sanke sammen foret. Han mente at et makeskifte mellom familier når det gjaldt engeslettene, kunne redusere tidsbruken. Det samme ville et mer utstrakt samarbeid innebære. Han foreslo derfor at sjøsamene skulle tildeles faste vinterplasser og sommerplasser:

"Søefinnerne skulde tildeles deres visse og afgrændsede Pladse og Engsletter ved deres Winter-Sæde, 4 til sammen paa hvert Stæd. Disse 4 skulde udvises et beqemt Stæd udi Fiordene til deres bestandige Sommer-Sæde, hvor der baade var en bekiendt god Fiske-Plads og tillige Sommermark for deres Creature."

På hvert vinter- og sommersted skulle det være fire familier som skulle samarbeide. Det de tjente på jakt og fiske skulle være felles for de fire familiene, og det skulle

⁶ Op. cit. s. 12.

samtidig utpekes en "Høvidsmand, der kunde holde dem til arbeide ifald nogen af dem var lad".

Paus ville også la sjøsamene få jakte på de øyene i Finnmark som nå var bortforpaktet til privatpersoner; de var forpaktet bort for en "Bagatelle".

Bortforpaktning til private burde avskaffes, slik at "Finnerne nøde deres gamle Privilegium i at bruge deres Jagt frit".⁷

Forslagene fra Paus dreide seg ikke bare om ressursfordelingen, men omfattet også andre tiltak for å bedre folks økonomi. For at sjøsamene ikke skulle "betynde sig med unøttig Huusgestende", foreslo han at hver finnelensmann skulle føre liste over alle ugifte personer over 18 år som "fandtes udi hans Ombud" og han skulle ha rett til å sette dem i tjeneste hos dem som trengte tjenestefolk.

Paus var som nevnt mer kritisk til hvordan nordmennene innrettet seg. Hele vinteren fisket de så sant været tillot det. Men når været var for dårlig ble det lediggang, noe som kunne vare i 6-8 uker. Under slik landligge gjorde mange intet annet enn "at æde og sove, eller hvor der boes udi Værr at gaae omkring fra et Huus til det andet i Besøg for at sladre under en Pibe Toback". Sommeren gikk med til å samle brensel for vinteren, og først i august og september slo de gresset og samlet inn høy til kyrene. Altaområdet skilte seg imidlertid ut, for her var folk fullt beskjeftiget både sommer og vinter. Siden det her var skog, kunne folk også bruke vinteren til å hugge ved for brensel og samle fôr til dyrene ved å ta toppen av trærne, såkalt "Brum". Om vinteren kunne de også hugge tømmer til hus- og båtbygging. I Alta hadde folk dessuten engeslettene i nærheten av sin bopel. Den fisken de fisket, bearbeidet de til klippfisk, noe som ga bedre betalt enn såkalt "Rødskiær og

⁷ Op. cit. s. 16.

Rundfisk”.⁸ Folk i Alta-området hadde i det hele tatt bedre tilgang til nødvendige ressurser.

Et annet sogn som i følge Paus skilte seg ut, var Vadsø, men det i negativ henseende. For å skaffe fôr til dyrene, reiste folk herfra til rusisk side om sommeren for å samle lav som vinterfôr. Her kunne de oppholde seg i hele 6-8 uker, og fikk dermed ikke dyrket jorden på hjemstedet. Fisket kunne bli overmåte rikt i Vadsø sogn, men når fisket slo feil ble det blant nordmennene her større elendighet enn i noe annet sted i Finnmark fordi ”Jordens Dyrkelse forsømmes her aldeles”. Selv om områder fra Kiberg til bunden av Varangerfjorden var svært flatt og rikt på gress, bodde det ikke en eneste familie på disse områder, alle bodde i fiskeværerne som var alt for tett befolket. Antall folk i fiskeværerne måtte ned og ”Landet inddelt udi visse gaarder med deres Engeslætter, som Enhver tilholdes at dyrke, da man vil faae at erfare, naa Indretninger skeer fornuftig, at samme rundelig kan ernære sine Indbyggere”. For å bedre økonomien til nordmennene i Finnmark foreslo Paus fire tiltak:

1. ”At Nordmændene ud til Havs forbindes til alle at boe udi Fiskevær, og at ingen herefter maa sætte sig ned Eene udi Afkroge og saalædes søge Skiul for deres Ladhed”.
2. ”Et hvert Fiskevær bør bestaae af 4 Familier i det mindste som bør være forsynet med en god Aattringsbaad og en Seksring, og 6 til 8 Familier i det høyeste, som da bør have en fuldkommen Fembørings Baad, en Aattring og en Sexring til saavel Winter som Sommerfiskeriets Fortsettelse”.
3. Et hvert Fiskevær bør have alt hva som fortienes ved Fiskerie, Skiøtterie, Ræckved, Findingsløn af Vrag og Eggsamling t i l f æ l l e s og til lige Deling imellem Familiene”. For å påse at alle gjorde sin innsats for værets beste, skulle det beskikkes en ”Høvidsmand”.
4. Men siden all ”Reformation og Forandring er Farlig, og haver sine vanskeligheder”, som man ikke alltid kan forutse, burde man i følge Paus

⁸ Op. cit. s. 21-22.

først prøve ut de foreslåtte tiltakene i ett av Finnmarks prestegjeld før de ble satt i verk over alt.⁹

I tillegg foreslo Paus flere tiltak overfor reindriften: Ingen skulle få lov til å oppholde seg i "Fieldet som Fieldfinn" uten at han kunne godtgjøre at han var eier av mer enn 150 rein hvorav 100 rein måtte være "hinder eller Hun-Rheener". De som hadde færre rein måtte la sine rein voktes av "de privilegerede Fieldfinner", og selv "begive sig til Søen og nære sig af Fiskeriet, indtil deres Rheen-Hiord havde opnaaet det fastsatte Tall". Videre mente han at førstfødselsretten måtte innføres blant "Fieldfinnerne", slik at eldste sønn fikk 150 rein, mot at de andre fikk penger eller annen buskap. Han mente det var nødvendig å hindre oppsplitting av en liten reinflokk.

Paus foreslo at avdødes enke også skulle ha rett til 150 rein. Var det ikke tilstrekkelig rein til at de begge kunne få 150, skulle den eldste sønnen som da "tiltraadte Teltet, underholde sin Moder. Men kunne enken få 150 rein for seg, skulle hun beholde teltet og husholdningen sammen med sin andre sønn eller eldste datter. Og når enken døde, skulle denne andre sønnen eller eldste datteren ha forlods rett til å ta ut 150 rein. Paus foreslo også regler for det tilfellet at enken giftet seg igjen. Hun skulle da få beholde reinen, men ved hennes død skulle 150 rein tilfalle "den anden hendes Søn eller ældste Datter".

Man måtte i følge Paus motvirke løsgjengeri i fjellet. Enhver "priviligeret Fieldfinn" skulle maksimalt ha adgang til å ha "2 Drengene eller Fuldvoxne Døttre". Øvrige personer av begge kjønn skulle "føres til Søen, naar de vare tienstdygtige, for der enten at tiene, eller sætte sig ned som Bomænd".

1.3. Amtmannens vurderinger

Amtmannen i Finnmark oversendte forslagene fra Hans Paus videre til København med anbefaling om at en jordinndeling var høyst påkrevet. Men amtmann Fieldsted

⁹ Op. cit. s. 24-25.

var ikke tilhenger av en kollektiv utdeling av jord som sorenskriver Paus hadde foreslått. Han mente en slik ordning bare ville fremme dovenskap:

”Dersom mand skulde i Finmarken grunde Jordinddelingen og Bopladsers Anlegg paa Grund af Fælledsskab som man Paa alle vel indrettede Stæder og Provintzer søge at ophæve, saa Handlede man efter min ringe Formeening mod Erfarenhedens viss Anviisning og det som meere er i mod den Menneskelige Natur, Fælledskab i Jordbrug og tilfældige nærings Veje foraarsager intet andet Dovenskab hos nogle Ueenighed hos andre og Confusion.”¹⁰

I Pro Memoria datert 31 mars 1775 redegjør Fieldsted for nødvendigheten av en jordinndeling. Han åpner med å påpeke at han gjentatte ganger over for det ”Høje Collegium” har fremholdt hvor viktig det ville være for Vardøhus amt og få gjennomført en jordinndeling. Gjennom det ville enhver oppsitter kjenne grensene for sin eiendom, og vil ”for sig og sine at beholde den Plads Han dyrker, optager og forbedrer”. I tillegg ville nye ”afdeelte Rydningspladse” kunne bli gitt til nybyggere.

Det var viktig å kunne kombinere jordbruket med fiske. Jordbruket ville gi fiskeren ull og skinnklær ”som til ”Søesøgningen er fornøden”. Jordbruket ville også gi fiskeren ”de uundværlige Madvarer Smør, Kiød og Ost”.

Fielsted påpekte de som nå ryddet jord ikke hadde annen rettslig atkomst til jorden enn de plassedler og jordutvisning som amtmannen hadde utstedt. Men denne retten gitt av amtmannen, gjaldt ikke utover den enkeltes levetid, ”eftter som ald Landgrunden i Finmarken ansees som Uafdeelt Alminding Hans Majestet alleene tilhørende”. Riktignok ville enken kunne fortsette bruken etter mannens død eller en voksen sønn overta ”sin Faders efterladte Boepel”, men den oppdyrkete jord kunne ikke selges eller ”ansættes til Værdie”. Fieldsted mente at dette var grunnen til at så få ryddet jord. Dette mente han også var bakgrunnen for ”den idelige Boepels

¹⁰ Amtmann Fieldsteds betenkning om forslaget til Paus.

Forandring som Almuen, helst Finnerne foretage sig, hvor ved ikke alleene de fløttende forarme sig men endog Jord Benyttelse enten ilde eller intet iagttages”.

Gjennom forordning av 25. april 1702 var folk som flyttet til Finnmark gitt visse fordeler, men disse ”Friheder og Opmuntringer” var ikke tilstrekkelig til å få folk til å flytte til Finnmark hvis de ikke kunne ”udviises visse EjendomsPladse, hvor de med Familie kunde nedsætte sig”. Det var derfor nødvendig å utarbeide

”en Plan til en Ordentlig bestemt og vedvarende Jordindeeling udi Wardøehuus Amt, som kunde ej alleene afhielpde de Uordner og Uvirksomhed som flyder af dens Mangel, Men endog i rigtig Forhold Foreene Jordbruget med Fiskerierne, samt og paa en vis og varig Fod, besette Landet med nyttige Beboere, og lægge Grund til saa stor Folke Mængde som efter Finmarkens Naturlige Beskaffenhed kan ventes.”

I følge Fieldsted var det tre forhold som måtte iakttas:

- 1) Det måtte ansette en dyktig og landkyndig mann til å gjennomføre jorddelingen
- 2) Det måtte gis en instruks om hvordan inndelingen skulle gjennomføres
- 3) Dagens oppsittere måtte få oppmålt og tildelt den jord de satt på, og det måtte i tillegg utmåles rydningsplasser til nybyggere.

Fieldsted anbefalte at det ble ansatt en landmåler som foresto utmålingen av jord. Det var meget viktig at arbeidet med oppmåling av jord ble gjort så nøyaktig som mulig for at ”den ikke skal lægge Grund til Tvistigheder i mellem de Jordbrugende Opsiddere af Pladsene”:

”Da Landindeelingen er en Forretning som mest giælder for Eftertiden saa maatte den blive saa nøjagtig og retsindig udført efter Omstændighederne og Landets Lejlighed at der ved kunde forebygge alle Stridigheder som Naturligviis flyder af Jordejendoms og muelig kand forudsees.”¹¹

Han foreslo at kjøpmannen i Måsøy, Christian Frost Bredal, ble ansatt som landmåler. Aller helst hadde Fieldsted sett at det ble ansatt flere landmålere som fikk

¹¹ Avskrift av Pro Memoria 31. mars 1775, s. 15.

hvert sitt distrikt i Finnmark, men han innså at dette av økonomiske grunner kunne være vanskelig.¹² I stedet måtte man gjennom bestemmelser i landmålerinstruksen samt i de utstedte eiendomsbrevene for hver enkelt plass, bidra til at "Forretningerne maatte afløbe med Orden i den nærværende Tiid og med Sikkerhed i den tilkommende".

Fieldsted kom også med forslag om landskatt, såkalt skatteskyld. Kunne man fore 4 kyr på de ryddete engsletter, skulle den årlige skatt være 2 mrk. Hvor man bare kunne fore 3 kyr, skulle skatten være 1 mrk 8, skatten var altså 8 s for hvert kufór.

1.4. Kgl. res. ang. Jorddelingen i Finmarken samt Bopladses Udvisning og Skylddeling sammesteds av 27. mai 1775

Resolusjonen er inntatt i skriv av 8. juni 1775 fra Rentekammeret til amtmannen i Finnmark,¹³ og har denne ordlyd:

1) Til enhver fast Boplads anvises saa megen Grund, som udfordres for en Familie, omtrent til fire Qvæg-Høveders, eller for hvert Høved otte Faars, Græsning og Vinter-Foder, dog at derved iakttages:

a) hvor En eller Anden han i Brug visse allerede opryddede Pladser, samme Pladser ham da, saavidt muligt er, tildeles;

b) hvor enten geistlige og verdslige Betjente, eller Andre, allerede have indtaget, eller til deres Brug behøve at indtage videre Grund, maa saadant dem tildeles; og

c) hvor Leilighed gives til Rydning, anvises dertil visse Pladser Bostedet til Forbedring.

2) Omendskjønt i dette klippefulde land ingen geometrisk Opmaaling vel lade sig applicere, saa har Landmaaleren dog nøiagtig at beskrive enhver Boplads, baade af

¹² Rentekammeret hadde vedtatt en avgift for salg av brennevin i Finnmark for blant annet å dekke utgiftene til en landinndeling.

¹³ Wessel-Berg, del 2 s. 623 flg. Her er skrevet datert til 3. juni, men i en note er det opplyst: "Anføres sædvanlig under Dato 8. Juni".

sit Beliggende og Strækning efter Compasset, og ongefærlige Maal, saa og dens Grændser efter naturlige eller af ham sættendes Skjel og Mærker.

3) Med hver Plads følger Rettighed til Fiskerie i ferskt Vand og smaa Elve, forsaavidt samme ligge enten inden samme Plads's Grændser, eller derpaa støde.

4. Hvor Birke-Skov findes, bestemmes den til visse Bygder, som dertil ere trængende, dog at disse Bygders Beboere ikke egenraadig handle med Skoven, men hvad de behøve, have de betimelig at rekvirere hos Amtmanden, som dem det fornødne lader udvise.

5) Derimod forbeholdes Kongen fremdeles som hidindtil den der befindes Furu- og Gran-Skov, saa og indtil videre de nu forhaanden, eller forhen for Kongl. Regning bortforpagtede Herligheder af Kobbefangst, Æg- og Duun-Samling og deslige, paa visse øde og ubebyggede Steder; men naar disse Steder erholde faste Beboere, har Amtmanden at gjøre Forslag, hvorledes dermed til Bedste saavel for sammes Beboere som Kongl. Interesse videre var at forholde.

6) De Herligheder, som hidintil have været tilfælles for hele Bygder eller Almuen i Almindelighed, være sig Fiskerie i Havet og de store Elve, samt Landings-Steder og deslige, forblive fremdeles til saadan almindelig Brug.

7) De anvisendes Pladser overlades Almuen til Eiendom med Vilkaar:

a) at den i Norge gjeldende Odelsret ei her maa finde Sted;

b) de, som antage Pladserne til Eiendom, blive pligtige samme at bebygge; og

c) dersom Pladsen forlades øde, og bliver uden Beboere øde henstaaende over tre Aar, er saadan Plads, efter derom erhvervendes lovligt Beviis, Kongen igjen hjemfalden, og bliver til andre at overdrage.

8) Skjøderne eller Eiendoms-Brevene paa disse Pladser udfærdiges af Amtmanden, men sendes til Rentekammerets Ratification, førend samme protokolleres; og nyder Sorenskriveren for Læsning og Protocolletion den ved N.L. 1-23-6 bestemte Betaling, nemlig for Skjøde, som utgjør $\frac{1}{2}$ Ark, 8 Sk., et helt Ark 12 Sk., og for to Ark 24 Sk., men skulde et eller andet Skjøde indtage flere end 2 Ark Papir, maa derfor ei fordres videre end anførte 24 Sk.

9) De Pladser, som anvises Geistligheden, samt civile og militære Betjente, saa og de sig der opholdne Handels-Betjente, forblive ved Embederne og Stederne, hvortil de ere henlagde, uden herpaa Skjøder eller Eiendoms- men vel Hjemmels-Breve at meddele.

10) Hver anvist Plads ansættes for det første og indtil videre for aarlig Afgift efter det Tal Qvæg, som derpaa kan græsses eller fodres Aaret igjennem, à Qvæg-Høved 8 Sk., dog under følgende Vilkaar:

a) at hvor Fornødenhed udfordrer at holde en Hest eller Oxe til at hjemføre Hø, Vand og Brænde, bliver samme for Ansættelse til Afgift fritaget; og

b) at Indbyggerne tilstaaes Frihed for anførte Afgift at svare, saasom for de allerede beboede Pladser i fem Aar, efterat Eiendom-Breve derpaa er meddelt, og for Rydnings-Pladser i ti Aar, efterat de til Beboelse og Eiendom ere antagne.

11) De til Geistligheden anvisendes Jorder fritages her, ligesom paa andre Steder i begge Rigerne, for anførte Afgift; men derimod maa saavel civile som militære Betjente, og andre deslige, bære denne Byrde lige ved Almuen.

12) Amtmanden paalægges at have Opsigt med og bestyre denne ganske Indretning, og til den Ende har han:

a) at passe, at Alting dermed ordentlig tilgaaer;

b) hvor Tvistigheder ved Jordbrugets Uddeling maatte forekomme imellem Landmaaleren og Indbyggerne, eller mellem Indbyggerne indbyrdes, om Grændsernes Bestemmelse, deres nærværende Brug, formeente Rettigheder m.v., autoriseres han til deri at decidere; men dersom Vedkommende troe sig ved hans Decision at være fornærmede, bliver det dem uforment for Rentekammeret at andrage, hva de derimod have at erindre, til videre forventedes Resolution; dog have de, som saaledes formene sig være at være fornærmede, at indkomme med deres Paaanke inden sex Maaneder efter at Amtmandens Decision dem er bekjendtgjort; thi i manglende Fald har det ved samme Decision aldeles sit Forblivende;

c) at hold Bog over Landmaalerens Indberetninger;

d) at underrette Rentekammeret, ved hvert Aars Udgang, om Forretningens Fremgang;

e) at holde Protokol in duplo over Skjøderne eller Eiendoms-Brevene, hvoraf den ene Gjenpart til Rentekammeret indsendes;

f) at paasee, at de uddeelte Jorder med tilbørlig Flid og Anvendelse vorde benyttede og brugte;

g) at udfinde og foreslaa Midler til Opmuntring for Opsidderne ei alene til at optage den til Engbund brugelige Jord paa deres tildeelte Grund, men endog til at plante Skov paa dertil tjenlige Steder;

h) at have Indseende med Landmaaleren, at han fortsætter og fuldfører Arbeidet uden Ophold og saa hastig det, dog under behørig Orden og Sikkerhed gjørligt er.

Av Rentekammerets "Allerunderdanigste forestilling" dater 27. mai 1775 fremgår det at hensynet til et velordnet jordbruk var en viktig bakgrunn for resolusjonen.

Forestillingen innledes slik:

"For at bringe Jordbruget i Finnmarcken til en ordentlig og bedre Benyttelse end det hidtil har været, da ikkun nogle faa Indbyggere, som ere forsynede med fast Bopæl, have paa sine Stæder indtaget visse Grundstykker til bestandig Brug, dog uden nogle Orden og Bestemmelse; men andre derimod, som ei ere bofaste og fløtte fra Stæd til andet, betiene sig paa hvert Stæd, hvor de ankomme, ikkun for en kort Tiid, af den Jord de forefinde...."

I følge Tønnesen var hensikten med resolusjonen ikke å sikre statens rettigheter i Finnmark. Formålet var å skaffe folk i Finnmark mest mulig sikkert grunnlag for å kunne livberge seg av det jorden i Finnmark ga. "At Staten sikres rettigheter (res. punktene 5 og delvis 6) er således klare unntak fra det resolusjonen mente å bestemme."¹⁴ Det var ikke meningen å frata noen de rettigheter de hadde fra før basert på sedvaner og alders tids bruk. Den bruk som ikke var nærmere regulert i resolusjonen skulle fortsette som tidliger. Dette gjelder bruk som jakt og reindrift. Det klareste uttrykk for dette i resolusjonen er i følge Tønnesen punkt 6 om fiske.¹⁵

Resolusjonen tok sikte på å fastlegge rettighetene mellom staten - privat jordeier - bygdelag - allmennheten, jfr. punktene 3-7. I dette arbeidet måtte man respektere gamle sedvaner og gammel bruk, noe Tønnesen mener kommer til uttrykk i punktene 1 a, 12 b og 6. Og for å sikre klarhet i rettighetene og unngå

¹⁴ Op. cit. s 134.

¹⁵ Op. cit. s. 134.

fremtidige tvister, måtte myndighetene følge saksbehandlingsreglene i resolusjonens punkter 2, 8 og 12.¹⁶

1.5. Landmålerinstruksen

Amtmann Fieldsted hadde tenkt at en jordinndeling kunne gjennomføres av en landmåler på 4- 5 år. Instruksen til landmåleren skulle sikre dette. Fieldsted utarbeidet også et utkast til slik instruks. Denne ble noe revidert av Rentekammeret.¹⁷ I Rentekammerets skriv av 8. juni 1775 til amtmannen i Finnmark der jordutvisningsresolusjonen meddeles, fremgår det at det er utarbeidet en instruks for landmåleren. Hos Wessel-Berg der skrivet er gjengitt, opplyses det i en note at av denne instruks "haves ingen Gjenpart". Sverre Tønnesen gjengir imidlertid i vedlegg 2 det jeg oppfatter er Rentekammerets forslag til instruks.¹⁸ Jeg forstår Tønnesen slik at det gjengitte forslag også ble den endelige landmålerinstruks.¹⁹

I følge instruksen skulle landmåleren begynne i Altens Tingsogn siden her var "de talrigeste Indvaanere, og Landet tettest beboet". Om sommeren da været var best, skulle landmåleren starte ute i fjorden, og så mot høsten ta for seg de tettest befolket bygdene som for eksempel Alten, Kåfjorden, Langfjorden, Talvik.

I følge instruksens § 6 skulle jordinndelingen først gjennomføres i Alten, og der skje på følgende måte:

- a) "Det Land og Engeslætter som beviislig har været brugt og benyttet under Altengaard" fra den tid gården ble bygget og frem til i dag, legges til amtmannsembetet.

¹⁶ Tønnesen (1979) s. 139.

¹⁷ Op. cit. s. 143.

¹⁸ Op. cit. s. 392-397.

¹⁹ Jeg har pr. i dag ikke funnet den endelige landmålerinstruksen.

- b) "Det Land og Engeslætter som beviislig har været brugt opryddet og benyttet af Sorenskriverne i Finmarcen", legges til sorenskriverembedet.
- c) Landmåleren skal utmåle noen engesletter og brukbar jord til "bestandig Brug og Benyttelse for Fogedembedet".
- d) "Til Landchirurgus uddeles tillige Engeslætter paa bekvemt Stæd, i det mindste til 2de Kiørs Vinterfoering."
- e) Til Talvig prestegård skulle utmåles "Engeslætter saadan, som de have været brugte og benyttede af Præsterne til Altens Præstegield". Landmåleren skulle her innhente opplysninger om den brukbare jord og "Engeslætter", som "de enten bruge, eller, i Følge deres Formænds Brugsrettigheder, formene sig pro Officio at tilkomme".
- f) Til Altens Handels jordbruk skulle landmåleren utmåle slik jord som av nåværende og tidligere kjøpmenn "er og haver været brugt og benyttet".

I de øvrige områdene skulle landmåleren iaktta samme orden som i Alta, slik at "Præstegaardernes og dernæst Handelspladsernes Jordbrugs Pladse og Engeslætter først uddeeles fra de øvrige Beboeres Fællesskab, samt beskrives og bestemmes til sine Grændser", se § 6 pkt. g).

Ved jordutvisningen skulle landmåleren ta hensyn nåværende og senere beboere behov. Hvor det var mulighet til nyrydning, skulle det anvises plasser som kunne komme "Boestædet til Forbedring", se § 6 pkt. h).

Instruksens § 7 inneholder regler for utmålingen av jord i Øst-Finnmark. For de ansatte på festningen Vardøhus utmåles nødvendige engsletter og rydningsmark "alt efter forefundne Landbeskaffenhed, enten i Wardøe eller Wadsøe Tingsogner, som til Transport med Høeavling kan være tienligst. Slik utmålt jord skulle legges til embedet.

Før boplasser ble beskrevet og utdelt skulle landmåleren skaffe seg oversikt over de tilhørende engstykker slik disse ble brukt av oppsitteren. Dette skulle gjøres enten engstykket lå innenfor eller utenfor bygdelaget. Instruksjonen sikter trolig her til boplasser som allerede var tatt i bruk og opparbeidet. I tillegg skulle landmåleren i "den Indfiord, Øe eller Bøigdelaug" som han besøkte, skaffe seg oversikt om det fantes egnet rydningsjord som med tiden kunne skaffe utkomme for en eller flere oppsittere. Hvis slik jord fantes skulle han med grenser avdele slikt land og beskrive "muelige eller virkelige Herligheder, tilligemed Grændserne. (§ 8)

Instruksjonen hadde detaljerte regler om hvordan landmåleren skulle beskrive og oppmerke plassen og dens grenser. Han skulle videre beskrive "alle Gaardens Marker og Engestykker" og anføre hvor de lå og "hvor nyttige de ere for Beboerne", og om det er han selv eller andre som har ryddet dem. Det skulle videre anmerkes om rydningsmark allerede lå til plassen eller om den først var tillagt plassen ved landmålerens utmåling. For å få best mulig utnyttelse av markene og arondering av plassene heter det i § 9 bokstav g:

"Engstykker som ligger i andre Fiorder, eller paa langt bortliggende Stæder fra den Plads, under hvilket de efter forhen værende Brug have henført, skal hand søge at ombytte med andre, som ligger beleilig for hver Opsidder, saaledes, at Pladsernes Jordbrug kand vorde samlet saavidt mueligt er og Landets Beskaffenhed det tillader."

Verdt å merke seg er også en annen bestemmelse i § 9, nemlig bokstav f:

"De Herligheder som henhøre til Pladsen, som Fiskerie enten i salt eller fersk Vand, Skovland, Landingsstæder, Rettighed til Drivtømmer, Eg eller Dunvær, Kaabe eller Oter-Veide, Reenmosse med fleere, anføres under Pladsens Beskrivelse."

Ved utdeling av jord måtte landmåleren påse at plassene ble like store med hensyn til engesletter og rydningsmark, men slik at eng som var ryddet enten av

plassoppsitteren selv, hans far eller ved farens død enkens mann, skulle tilfalle den som hadde forestått ryddingen eller hans arvinger. Vi ser her eksempler på at en viktig side ved jordutvisningsresolusjonen var å formalisere og sikre rettighetene for de innbyggere som allerede hadde tatt jorden i bruk til jordbruk.

Landmåleren skulle for de enkelte plasser beregne antall kufór som plassen kunne gi. Ved denne beregning skulle han ikke angi flere kufór en det som innenfor plassens grenser kunne høstes av gress, "moldfoeder og Maase" som fór gjennom vinteren regnet fra Michaeli til midten av juni. "Tang, Fiskekaagning, Riis Brum" eller annet fór som var uvisst, skulle ikke tas med i beregningen. Heller ikke rydningsmark som først etter flid og arbeid kunne gjøres brukbar, skulle med i beregningen av antall kufór.

Fór til geiter som plassen kunne ha, skulle ikke tas med og kom altså ikke i "Betragning ved Foederligningen". Men annerledes var det for sau. For hvert kufór ble det beregnet 8 sauefór. Hvis det for å frakte hjem høy, vann og brensel var nødvendig å ha okse eller hest, så skulle fór til disse beregnes forlods og ikke regnes med i antall kufór. Men under jordforretningen skulle det anmerkes at det forlods var beregnet høy til okse eller hest.

Øde plasser som tidligere hadde vært bebodd og hvor det var brukbar mark og rydningsjord, skulle beskrives og oppmåles som om de var bebodd. Men inntil en fast beboer hadde overtatt plassen skulle naboene kunne benytte seg av plassen.

Den bjerkeskog som kunne benyttes til brensel og som først og fremst fantes i "Landets Indfiorde", skulle landmåleren beskrive og utvise til bestemte bygdelag. For dem som ikke hadde tilgang til skog, skulle han avdele "visse Forstrandsstrækninger" til de nærmest beliggende øyboere, hvor de kunne samle brensel og drivtømmer (§ 15).

Øyer som på grunn av mangel på gress eller hadde vanskelige landingsplasser, og derfor ikke kunne bebos, men hvor det var reinmose skulle beskrives av landmåleren. Og han skulle gi innbyggerne på nærmeste øy eller bygd rett til å holde reinen der i sikkerhet for ulv og bjørn (§ 16).

De utvisninger som landmåleren gjorde til hele bygder, det være seg vedhugst, drivtømmer eller reindrift, måtte bekreftes av amtmannen (§ 17)

1.6. Skjøteformular

Skrivet av 8. juni 1775 til amtmannen i Finnmark inneholder også et skjøteformular.²⁰ I stedet for å gjengi dette formularet her, vil jeg i stedet gjengi et skjøte fra 1777, ratifisert av Rentekammeret i 1778, kalt "Kongskjøde" gjengitt hos Knut Spilling i hans skriv "Av Finmarkens skogret":²¹

Christian den syvende, af Guds Naade Konge til Danmark og Norge, De Wenders og Gothers, Hertug udi Slesvig, Holsteen, Stormaren og Dytmarsken, Greve til Oldenburg og Delmenhorst,

Allerhøyst Bemeldte Hans Kongl. Mayts. Allernaadigst Beskikket Amtmand over Wardøehuus Amt

Fieldsted

Giør witterligt, at efter de til mig indløbne allernaadisgste og høye Ordre samt efter Landmaaler Christian Frost Bredahls Beskrivelse og Indberetning om Gaardepladsen Katoiaidia kaldet anført i Jordinddelings Forretningen for Altens Sogn under Altens Bøygde Nummer No. 2 bliver hermed

1. Boepladsen Kotoiaidia kaldet som ligger ved Altens Elv Sønden for Dolan mella, der ligger paa nordre Side af Elven. Hiemgierdet er fra Øst til West 200 Alen, fra Sør til Nord 185 Alen.
2. Et lidet Indhegnet Agerland tæt ved Boepælen kaldet Kunttaharra, som Ø. til W. er 70 Al., fra S til N. 60 Alen.

²⁰ Wessel-Berg,

²¹ Spilling (1920) s. 8-10.

3. 2de Gierder i Joranimi, som er et Næs paa den vestre Side af den Nordre Ende af Fieldet Raipas og paa Westre Side af Elven.
4. Joransari beliggende imellem Raipas og Joranimi.
5. Brensvold, som er den øverste Slaatte ved Eibye Elven, er en oval Hule ongefær 100 Alen lang, 50 Alen bred, beliggende SSO til S fra Skoddevare.
6. Eibyeholmen, som er en lang smal Holme paa Søndre Side af Eibye Elven under Fieldet Beska.
7. Saakelme, en stor Slaat beliggende paa Sara Mella inderst imod Fieldet i Sør fra Alte Elven.
8. Dolansari en Ditto paa SW ende af Holmen af samme Navn og liggende under Nordre Ende af Raipas.
9. Vanhasia eller Holmen, som Elvens Oversvømmelse har gjort af den forrige Boepæl, samme ligger midt i Bukten af Dolanmella og er fra SSW til NNO 300 Alen fra OSO til WNW 400 Alen.
10. Alakent en Skov Slaat beliggende i Boiaboida, haver Johan Svendskes Slaat paa NO Per Samuelsens SW Side og Skoven paa de andre Sider, er fra NO til SW 300 Alen fra NW til SO 185 Alen.
11. Brændsel haves ved Hiemstæden.

af denne Plads med tilhørende Engestykker kand foeres 3 Køer, hvor for denne Gaards Skyldsætning andsættes.

Til Opsidderen Mathias Hendrichsen paa det Kongl. Rente-Kammers nærmere Ratification, afhielmet, til hans og hans Rette og Lovlige Arvingers fulde Eiendom, saaledes, at hand denne Jordeplads bruger og besidder, som hand det kjøbt eller arvet havde, med alt tilliggende og inden anførte Grændser beliggende Jorde Brug, hvilket bliver bemeldte Opsidder Mathias Hendrichsens og hans Arvingers, eller deres som hand denne Gaarde Plads giver, bortskiøder, ellemed Lovlig Hiemmel overdrager til, Eiendom.

Hvorimod

1. Opsidderen Mathias Hendrichsen, eller de, som denne bemeldte Plads med Eiendoms Rett besidde, skal være pligtige, samme at bebygge, samt udrede de Rettigheder, Skatter, Skydsfærd og offentlige Tyngder, som Almuen i Findmarken ere paalagte og dem med Rette tilkommer at yde.
2. Dersom Pladsen fra sin Ejer bortskiødes, eller paa nogen maade borthielmes, skal det skee, uden nogen vedhængende Odels eller Families Pretension.

3. Dersom Pladsen forlades øde, og bliver uden Beboer ødestaaende over 3 Aar, henfalder den igien til Hans Mayt. Kongen, ligesom den aldrig havde været i nogens Værge eller Eje.

4. Ligesom Eiendoms Retten ikke maa gjøre nogen Hinder i det almindelige Fiskerie, saa skal og alle de Foranstaltninger, som endten nu eller herefter til Fiskeriets Drift udi Findmarkens anordnes eller kand vorde iverksatte, ubehindret paa Pladsens Grunde og Forstrande, Eiendommen uagtet foretages.

5. Beboerne kand efter eget Gottbefindende nedsætte, gifte og Bosætte Huusmænd og strandsiddere, inden Pladsens i dette Eiendoms brev beskrevne grændser, dog saaledes, at Strandsidderens eller Huusmandens Accord med Opsidderen opgives til Tinge, af Øvrigheden bekræftes, og i Justice Protokollen indføres.

I de øvrige underkastes denne Pladses Eiere, i Hensig til dette Jordebrug, loven og de derom udgagne Forordninger.

Altengaard den 9de Decbr. 1777. T. Fieldsted (L.S.)

Foranstaaende Skiøde vorder i følge af Kongl. allerhøjest Resolution af 8de Juni 1775 hermed Ratificeret.

Rente Kammeret den 27de Junii 1778.

Moltke. Bardenfleth. Berner. Erichsen. Morup. Klagenberg.

Goldt. Kølle. Schiønning. Engelbreth. Handsen.

(L.S.)

Spliid

Av skjøtet ser vi at til boplassen "Kotoiaidi" var det et åkerland "Kunttaharra" som lå tett ved boplassen, deler av neset "Joanimi", Eibyholmen, flere slåtter m.m.

1.7 Gjennomføringen av 1775-resolusjonen

Det var amtmannen i Finnmark som hadde overoppsynet med utmålingen av jorden, men all jordinndeling måtte godkjennes av Rentekammeret i Kjøbenhavn. Fra 1816 lå godkjennelsesmyndigheten hos Finansdepartementet.²²

²² Resolusjon av 3. september 1816, sitert fra Vogts Love, anordninger etc., Del 1

I jordutvisningsresolusjonen punkt 7 bokst. a) heter det at "den i Norge gjeldende Odelsret ei her maa finde Sted". Vi ser at dette også er presisert i skjøtet gjengitt ovenfor. Men punktet om "ingen odelsrett" ble endret i 1816. I den samme resolusjon som la godkjennelsesmyndigheten til Finansdepartementet, heter det at klausulen i skjøtene om det ikke skulle hvile odelsrett på eiendommene, skulle betraktes som uskrevet og ikke gjeldende.²³ Klausulen skulle videre utelates ved fremtidige skjøter, siden en slik klausul ikke harmonerte med Grunnloven § 107 og odelsloven av 14. juni 1816. Grunnloven § 107 bestemte at "Odels- og Aasædesretten maa ikke ophæves"

Etter jordutvisningsresolusjonen punkt 10 skulle det betales en avgift beregnet etter antall kveg som plassen kunne fø, 8 Sk. for hvert "Qvæg-Høved". Etter bokstav b) i punkt 10 skulle det være avgiftsfrihet de første årene. For dem som tidligere hadde ryddet boplass, var det avgiftsfrihet i fem år etter at eiendomsbrev var utstedt, og for nybyggere i 10 år. Avgiften ble tatt bort i 1833.²⁴

Skogen var viktig både for brensel og bygningsmateriale, og resolusjonen hadde regler for å beskytte skogen. I 1775-resolusjonen var det ordnet slik at Kongen beholdt eiendomsretten til barskogen på de utdelte jordparseller, punkt 5. Løvskogen lå til felles utnyttelse for bygdene, punkt 4. Men for å hindre rovdrift på løvskogen, foresto amtmannen utvisningen av trevirke.²⁵

Fra 1820-tallet skjer det en endring når det gjelder retten til løvskogen. Ved jordutvisningen syntes nå løvskogen å følge med, idet det i skjøtene heter at eieren av grunnen har en førsterett til løvskogen for å få dekket sitt husbehov. Andre i

²³ Etter resolusjonens ordlyd ser det ut til at bestemmelsen om at klausulen "ingen odelsrett" skulle anses som uskrevet, ikke gjaldt for alle tidligere skjøter, men bare for de skjøter som ennå ikke aprobeert.

²⁴ Opplysningen finnes i Innstilling om lov og forskrifter om Statens umatrikulerte grunn i Finnmark fylke, avgitt 1962, s. 7. Det siktes trolig til § 8 i lov ang. Skattevæsenet av 1833 der det heter: "Landskatten falder paa Jordbrugene i Landets samtlige Districter undtagen Øst- og Vest-Finmarkens Fogderier."

²⁵ Tønnesen 1979 s. 208-210.

bygda skulle deretter få utvist trevirke for sitt husbehov.²⁶ Denne praksis var ikke i overensstemmelse med punkt 4 i jordutvisningsresolusjonen av 1775.²⁷

Tildelingen av jord gikk langsomt. I amtmannsberetningen fra Finnmark for 5-årsperioden 1836-1840 heter det at "Jordutdelingen etter Resolutionen av 27de Mai 1775 endnu kun er for en Deel fremmet i Lebesby og Kjøllefjord, Thanens og Næsseby Thinglaug, men aldeles ikke i Vadsø, Vardø og Polmak Thinglaug".

I mange tilfeller ble jorden stykket ut i meget små og spredtliggende parseller, som vi ser eksempel på i skjøtet gjengitt ovenfor i punkt 1.6. Det var heller ingen klare grensebeskrivelser og det oppsto mye tvister om disse parsellene. Ved en lov av 1869 ble det gitt hjemmel for å nedsette dømmende kommisjoner til å avklare disse rettsspørsmål.²⁸ Slike kommisjoner ble nedsatt for Alta-området i 1870 og for Tana i 1876.

Det heter i resolusjonens punkt 7 bokstav c), at hvis den tildelte jord ikke ble tatt i bruk innen tre år falt den tilbake til Kongen. Etter hvert ble praksis at det i forkant av en endelige eiendomsoverdragelse, ble utstedt såkalte amtssedler. Dette var "grundsedler" der myndighetene overlot grunn til private for bopel og bruk. Dette var en fortsettelse og gjenoppliving av de gamle "Plads Sedler" fra før 1775. I henhold til disse amtssedlene skulle brukeren rydde og dyrke plassen innen en bestemt tid, gjerne innen to eller tre år. Først når plassen var ryddet og dyrket opp, fikk man skjøte på eiendommen. Skjedde ikke det innen den fastsatte tid, falt grunnen tilbake til staten.²⁹

Spilling gjengir formular for slike amtssedler:³⁰

²⁶ O. No. 33 (1862-63) s. 8 fra innstillingen til kommisjonen av 1862 som utarbeidet lovutkastet som ledet til jordsalgsloven av 1863 .

²⁷ Tønnesen 1979 s. 210.

²⁸ Lov av 24. april 1869 om Ordning av Jordforholdene i Finmarkens Amt.

²⁹ Spilling (1920) s. 31-32.

³⁰ Op. cit. s. 32.

Amtmanden i Finmarkens Amt gjør vitterlig at have tilladt, ligesom jeg herved tillader ---- at antage til Brug og Dyrkning af Staten tilhørende Jordstykke, beliggende ---- hvilket Jordstykkets Grænser og Beliggenhed i Opmaalingsforretning af ---- saaledes findes beskrevne: -----

Nærværende Tilladelse hjemler Brugeren ingensomhelst Ret til den Skov, der maatte findes paa Jordstykket. – Forsaavidt Skovens Udhugning til Jordstykkets Opdyrkning er nødvendig, har Brugeren at anmelde saadant for vedkommende Skovfoged, der da besørger den Skov, der skal udhugges, udviist til Brugeren og Andre, der have begjært Uvisning.

2 Lov om Afhændelse af Statens Jord i Finmarkens Landdistrict av 1863

2.1 Bakgrunnen for den nye loven og lovkommissjonens forslag

Det synes som om initiativet til å få nye lovregler om avhendelse av statens jord i Finnmark ble tatt av forstmester Johannes M. Norman. I brev av 19. mars 1862, sendt via amtmannen til Finansdepartementet, påpeker han at forholdene i Finnmark nå er helt annerledes enn da Jordutvisningsresolusjonen ble gitt i 1775.³¹ Han viser til at flere byer er anlagt og at disse har utviklet seg raskt gjennom økt handel, fiskeri og skipsfart.³² Den etter hvert tallrike by- og kystbefolkning trengte ikke minst trevirke som vanskelig kunne skaffes andre steder fra enn i Finnmark. I tillegg hadde jordbruket utviklet seg. Særlig i Alta hadde det oppstått et åkerbruk som krevde større areal enn det man så for seg i 1775. I Alta hadde det i lengre tid vært praksis å utstykke jorden i ytterst små parseller, og det enten det var snakk om åkerbruk, eng eller slåtteland:

³¹ Brevet fra forstmester Norman som er referert i O. No. 33 (1863), er på 16 sider og finnes i Riksarkivet, arkivet for Direktoratet for statens skoger, 10·12·20·1, pakke 1568.

³² Blant annet på grunn av oppsvinget i loddetorskefisket, skjedde det en kraftig befolkningsøkning i Finnmark utover på 1800-tallet, noe som brakte til nytt liv i fiskeværene; se Trygve Solhaug, *De norske fiskeriers historie*, bind 1, (1976), s. 175-176. Folketallet i Finnmark steg fra ca. 10.000 i 1835 til 35.000 ved århundreskiftet. Opplysningen er hentet fra Steinar Pedersen, *Bruken av land og vann i Finnmark inntil første verdenskrig*, NOU 1994: 21, s. 89.

”En mand faar et lidet stykke nu og et andet senere, og disse jordstykker ligge undertiden langt fjernere fra hinanden. Mange af Altens indvaanere ere saaledes ikke eiere af et større sammenhengende areal jord, men av flere spredte smaastykker, ofte ikke i et ubetydelig antall.”³³

Det forelå heller ingen plan over hva som burde bestå som skog og hva som kunne gå over til åker og eng.

I følge forstmesteren førte den eksisterende jordutvisningen til at man fikk ”et talrigt, fattig, utilfreds og illoyalt Jordbruger-Proletariat”. Han foreslo at man la en plan over hva som ”bør overgives til Jordbruget og hva der bør vedblive at være Skov eller gjøres til Skov”. Arealet som er avsatt til jordbruk, skulle inndeles i passende store parter som selges til ”Jordens naturlige Pris”. Gjennom åpent salg vil alle stå likt, og ”Ingen vilde forurettes, Ingen begunstiges”. Da ville jorden komme i hendene på folk som allerede hadde en liten kapital, og dermed ”i regelen huusholderiske og arbeidsomme mænd”. ”I stedet for flere, men fattige, uselvstændige og utilfreds jordeiere, der ofte ender med at falde fattigkassen til byrde, fik man færre, men mer velholdne selvstændige og tilfredse gaardbrugere.”³⁴

Forstmesterens erfaringer gjaldt kun Alta prestegjeld, men han hadde hørt ”oplyste og dannede Mænd fra Østfinmarken” uttale at det også der ville være hensiktsmessig å innføre salg av jordareal. Han trakk frem også en annen side ved resolusjonen av 1775 som han fant uhensiktsmessig. Det var regelen i resolusjonens punkt 6 om at Kongen beholdt retten til furu- og granskog på de jordstykker som ble overdratt til private grunneiere. Dette sameieforholdet mellom staten og grunneieren skapte nå misnøye på begge sider, og innebar et formynderskap over selveieren, som i følge forstmester Norman ”forbittret og turrer til Uvillie og Opsætsighed mod det Offentlige og dets Skovbetjente og bidrager vel sit til, at man i Alten, hvor et slags

³³ O. No. 33 (1863) s. 2

³⁴ Op. cit. s. 3

Jordbrug er i Begreb med at udvikle sig, nærer en ugrunnet Uvillie mod selve Skovsagen og dens Forfægtere.”

Forstmester Norman pekte videre på at det i glissen bjerkeskog var vanlig å stykke ut små jordstykker som var vel skikket til å slå, men som ikke egnet seg for videre bearbeiding. Han mente at slik jord som ikke ble bearbeidet videre, ikke burde overdras til eie, men bare forpaktet bort. ”Paa denne Maade foregriber man ikke Fremtiden, medens den Tid kan komme, da det vil vise sig, om det lønner sig bedst at have Løvskov eller dyrke Græs paa saadan Jord.”³⁵

Departementet ba amtmannen i Finnmark uttale seg om forslagene fra forstmester Norman. *Amtmannen i Finnmark* mente at det strengt tatt ikke var nødvendig med noen ny lov om jordutvisning i Finnmark for å ivareta de hensyn som forstmesteren var opptatt av. Men siden forstmesteren nok hadde større kunnskap om de spørsmål det her var snakk om, ville han ikke motsette seg at det ble nedsatt en lovkommissjon for å se på spørsmålene.³⁶

Departementet mente at Jordutvisningsresolusjonen av 1775 var moden for revisjon. Folketallet i Finnmark hadde økt betydelig, og i den sammenheng hadde det skjedd en utvikling av landbruket i distriktet. Bestemmelsen i 1775-resolusjonen som var knyttet til ”den gang lave Udviklingsstandpunkt, nu verken længere ere nødvendige eller skikkede til at tildrage til denne Egnis Fremkomst”. Departementet viste til følgende tabell over befolkningsøkningen.

	Landdistrikt	Byene
1825	8.320	429
1835	10.040	798
1845	11.229	1.508
1855	13.971	2.418

³⁵ Op. cit. s. 3-4.

³⁶ Brev av 3. april 1862. Brevet som er referert i O. No. 33 (1963) finnes i Riksarkivet arkivet for Direktoratet for statens skoger, 10-12-20-1, pakke 1568.

Departementet gjenga også en tabell som viste økningen i antall hester, kyr, sauer og geiter i årene 1835-1855. Antall kyr var i 1835 knappe 4.000 og i 1855 vel 7.000. Antall sauer var økt med ca 4.800, og var i 1855 i overkant av 15.400. Antall geiter var i disse årene fordoblet, og utgjorde i 1855 vel 2.700. Også antall hester var fordoblet fra 138 i 1835 til 276 i 1855. Økningen i antall hester hadde først og fremst skjedd i Alten-Talvigs prestegjeld. Her foregikk også all kornproduksjon og det meste av potetdyrking i Finnmark.

I likhet med forstmester Norman mente departementet det var nødvendig med plan over hvordan jorden skulle benyttes. Hva som skulle legges ut til jordbruk og hva som skulle være skog. En slik plan var i første omgang påkrevet i Alta-området, men måtte på sikt utarbeides også for resten av fylket. Det kunne ikke fortsette slik i 1775-resolusjonen la opp til, om et "utvetydig Tilsagn om Overdragelse af ledig Jord til dem, der begjære saadan". En velordnet skogsdrift krevde at skogområder ble unntatt fra jordutvisning. Videre måtte man vurdere salg av jord fremfor gratis utdeling slik det nå foregikk etter 1775-resolusjonen.

For å se på disse spørsmål ble det nedsatt en kommisjon med Christian C. Kjerschow som formann. Han var fogd og sorenskriver i Varanger. Øvrige medlemmer var Jens Holmboe, fogd og sorenskriver i Hammerfest, fogd og sorenskriver Norgrenn, distriktslege Follum og forstmester Johannes M. Norman.

Kommisjonen gikk inn for at "Statens Jord ikke længere bortgives, men enten sælges til en Pris, som svarer til dens fulde Værdi paa Salgstiden, eller – hvor Salg efter Omstændighederne ikke findes hensigtsmæssigt – mod Vederlag kan overlades til Privatmands Brug" – altså forpakting. Videre fremhevet kommisjonen "at eiendomsretten til kjøbt Jord bør være ligesaa uhindret og uindskrænket i

Finmarken, som i den øvrige Deel af Riget.”³⁷ Kommisjonen foreslo derfor at statens jord i Finnmark skulle selges ved offentlig auksjon.³⁸

Mens det i 1775-resolusjonen het at den jord som ble utdelt, skulle kunne fø 4 kyr, skulle salg av jord etter den nye loven ikke begrenses på denne måten. Jorden skulle oppmåles på forhånd og gis en utstrekning som ble ansett passende.³⁹

Kommisjonen fremhevet at det selvfølgelig ikke var slik at all jord skulle selges og man burde heller ikke forhaste sig med å avhende jord. Det var spesielle områder som verken burde selges eller forpaktet bort. Det gjaldt ”de Jordstrækninger, som bruges af Indvaanerne fælles til Betning for de Fastboendes eller Fjeldfinnernes Dyr.” Det gjaldt også de strekninger ”som allerede nu bruges eller i en overskuelig Fremtid kunne blive brugte som Veie enten for Fjeldfinnernes Flytninger eller for de Fastboendes Færdsel”. Videre måtte man fortsatt sikre plass i fiskeværene for de tilreisende fiskere som trengte å leie grunn til rorbu og hjellebruk. Heller ikke utmarksslåtter som ikke ble dyrket opp, burde selges.

De forhold som her var nevnt, kunne imidlertid ikke reguleres i detalj, og man ville nøye seg med å gi administrasjonen hjemmel til å avveie disse hensyn i hvert enkelt tilfelle.

Av hensyn til skogen måtte man inntil videre ikke avhende skog i de indre skogdistriktene av Alten-Talvik, Porsanger, Tanen og Sydvaranger. ”Bevarelse af disse Distrikters Skove er en nødvendig Betingelse for Distriktets Velvære i det Hele”. Disse skogområdene måtte først befares av en agronom. Og agronomen skulle sammen med forstmesteren og distriktets fogd undersøke og gi ”Forslag angaaende hvilke Strækninger af Statens Jord, der i den nærmeste Fremtid kan sælges, hva der kan bortforpagtes”, samt anslå hvor mange og hvor store bruk som kunne etableres i området.⁴⁰

³⁷ O. No. 33 (1963) s. 8.

³⁸ Se kommisjonens lovutkast § 11 i O. No. 33 (1963) s. 11.

³⁹ Op. cit.

⁴⁰ Se kommisjonens lovutkast § 2 i O. No. 33 (1963) s. 11.

Etter at lovkommissjonen hadde avgitt sitt forslag, rykket imidlertid et av medlemmene, distriktslege Follum, ut og tok avstand fra flere av forslagene.⁴¹ Han mente at jorden i Finnmark ikke hadde noen verdi før den var bearbeidet og dyrket opp. Det var derfor urimelig å ta seg betalt for avhendelse av den udyrkete jorden. I tillegg til auksjonssummen la lovutkastet opp til at kjøperen også måtte dekke omkostninger til oppmåling, skyldsetting osv. Det krevde stor arbeidsinnsats for å dyrke opp jorden i Finnmark og det var knyttet stor usikkerhet til om oppdyrking ville lykkes. En kapitalinnsats utover det kunne ikke kreves. Han uttalte:

”Hvad Finmarken behøver er Kapital, og saalænge denne ikke kan ventes at komme i væsentlig Grad under nogen anden Form end ved tvende stærke Arme, saa bør Alt, hva der kan sigte dertil, forsøges og i denne Henseende maa utvivlsomt Resolutionen af 1775 have udrettet store Ting for Finmarken.”⁴²

De forelåtte reglene om salg ville legge ”væsentlige Hindringer i Veien for Nybygger-Virksomheden”.

Follum hadde også innvendinger til den foreslåtte ”Befarings-Kommisjon, bestaaende af Forstmesteren og en agronom og vedkommende Fogd”. Han mente at en slik sammensatt kommisjon for enkelte områder ville ”savne enhver Lokalkundskab og ville være aldeles ubekjendte med Finmarkens Forhold”. Kommunen måtte derfor få anledning til å uttale seg i disse spørsmål som lå ”Almuens Interesser saa nær”.

Lensmann Dybeli i Alten-Talvig uttalte seg også kritisk til forslaget om at statens jord i Finnmark nå skulle selges gjennom offentlig auksjon og ikke deles ut gratis. Han mente at ”gratis Udvisning af Jord i Finmarken har været en væsentlig

⁴¹ Brev av 29. oktober 1862. Follum fremhevet at de ankepunkter han hadde mot lovforslaget, hadde han forsøkt å få frem i kommisjonen, men hadde ikke nådd frem. På grunn av den knappe tiden kommisjonen hadde til rådigheten, hadde han sett seg nødt til å undertegne innstillingen, se O. No. 33 (1963) s. 18. Hans brev finnes i Riksarkivet, , arkivet for Direktoratet for statens skoger, 10-12-20-1, pakke 1568.

⁴² O. No. 33 (1963) s. 18.

Aarsag til Finmarkens Opkomst, idet den har trukket Arbeidsfolk til Finmark".⁴³

Dybeli mente videre at de foreslåtte regler la opp til et for komplisert system for oppmåling og skylddeling av jorden, og at de også skapte uklarhet når det gjaldt bøndernes rett til sommerbeite for kyrene.

2.2. Departementets behandling av lovforslaget

Departementet sa seg enig i kommisjonens forslag om at statens jord i Finnmark måtte bli gjenstand for salg og ikke fortsatt gratis utdeling. Når udyrket jord i dag ikke hadde noen verdi, slik Follum hevdet, hadde det nettopp sin bakgrunn i at slik jord ble utdelt gratis. Skulle det nåværende system fortsette, ville det i følge departementet "lede til fordærlige Følger ikke alene for Skovvæsenet, men ogsaa for Jordbruget i Finmarken". Gjennom salg ville distriktets fremtid bli "bygget paa en sikrere Grundvold end Tilfældet vil være, om man ved en fortsat Uddeling af Jord til Hvemsomhelst uden Vederlag stræber at indlokke en fattig Befolkning".⁴⁴ Selv om salg av jord fremfor gratis utdeling skulle forsinke "Nybyggeres Nedsættelse", så ville det i følge Finansdepartementet være til fordel for jordbruket. De som allerede hadde etablert seg som jordbrukere, var ikke tjent med en "hensynsløs Udviisning af den omliggende Statens Jord eller med at der paa denne nedsætter sig en fattig Befolkning".

Departementet sa seg delvis enig med lensmann Dybeli når det gjaldt reglene knyttet til oppmåling og skyldsetting. Således skulle som hovedregel lensmannen og ikke sorenskriveren lede dette arbeidet.

⁴³ Op. cit. s. 19.

⁴⁴ Op. cit. s. 20.

2.3 *Behandlingen i Stortinget*

Lovforslaget fra Finansdepartementet ble behandlet av Næringskomité nr. 2.⁴⁵ Komiteen åpnet sin uttalelse med å peke på at hensikten med lovforslaget var å innføre regelen om salg av "den uoptagne Jord Finmarkens Landdistrikt". 1775-resolusjonens ordning med gratis utvisning av jord passet ikke lenger nå som folkemengden hadde økt i Finnmark. Særlig i Alta-området og i nærheten av kjøpstedene var det ofte flere som ønsket å ta i bruk det samme jordstykket. Reglene i 1775-resolusjonen hadde i disse tilfellene intet "Middel til at lade dem optræde mod hinanden med Bud og Overbud". Videre fremhevet komiteen et hensyn som den tilla stor vekt:

"Hvad der i disse ufrugtbare Egne især maa have for Øie, er at man bevarer uafhængede saadanne Strækninger, hvis Overgang til privat Eiendom vilde være skadelig for Distriktets almindelige Huusholdning, saasom ved at besværliggjøre Fjeldinnernes Flytninger eller ved utilbørligen at indskrænke den fiskende Almues Udgang til Tomt for Roerboder eller Hjeldebrug og deslige."

Det var i følge komiteen vanskelig å ivareta hensynene til reindrift og fiskeri ved en regel om fri utvisning. Disse hensynene ville bli bedre ivaretatt ved salg av jord. Komiteen støttet derfor forslaget om salg gjennom auksjon, men foreslo viktige unntak. Det burde fortsatt være slik at hustomter som lå i øde strekninger hvor det ikke var sannsynlighet for tettere bosetning, ble utvist gratis.⁴⁶ Videre burde det være underhåndssalg og ikke offentlig auksjon når det bare var én interessert kjøper.

Som nevnt fremhevet Næringskomiteen hensynet til reindriften og fiskeriene. Og komiteen lot disse hensyn få en mer fremskutt plass i lovteksten. I departementets forslag var disse hensyn tatt inn som en instruks til lensmannen ved oppmålingen av jordsstykker. Næringskomiteen fremhevet at "denne Grundregel

⁴⁵ Inds. O. No. 79 (1863)

⁴⁶ I Indst. O. XI (1901-1902) s. 1 uttaler Landbrukskomiteen om gratis utvisning av jord i øde strekninger: "Denne udvisningsret har dog i den senere tid i forholdenes medfør ikke været benyttet, og skogvæsenet har af hensyn til vanskeligheden ved at kontrollere bosiddendes brug af skog i fjerntliggende strækninger altid modsat sig saadan bosættelse."

bør udtales i en uafhængig Form og som lovens Begyndelse". Lovens § 1 fikk derfor denne ordlyd:

"Statens i Finmarken beliggende Jord maa ikke afstaaes Private til Eiendom, naar dens Afhændelse vilde være stridende mod Distriktets Tarv, saasom navnlig naar det befindes:

- a. at den utfordres til Sommerhavn for de Fastboendes eller Fjeldfinnernes Dyr eller til Trovskjær;
- b. at den benyttes til Vei ved Fjeldfinnernes Flytninger eller ved Fastboendes Færdsel, eller kan forudsees at ville udkræves til saadant Øiemed;
- c. at den bestaar alene af Udmarksslaatte, der under Forholdene i Egnen ikke kan tages under ordentlig Dyrkning;
- d. at dens Beliggenhed i Forbindelse med Forholdene iøvrigt gjør det sandsynligt, at den vil blive benyttet af den fiskende Almue til Tomt for Roerboder eller Hjeldebrug."

I departementets lovforslag hadde § 1 denne ordlyd:

"Statens Jord i Finmarkens Landdistrikt bliver, forsaavidt Privates Brugsret ikke derfor er til Hinder, og forsaavidt Afhændelsen befindes hensigtsmessig at sælge ved offentlig Auktion."

Næringskomiteen skjøv reglene om salg av jord ned i § 2, og også her med en påpekning av de hensyn som var nedfelt i § 1.⁴⁷ Lovens § 2 fikk denne ordlyd:

"Den Jord, som det ifølge foranstaaende Grundsætning ikke findes nødvendig eller hensigtsmæssigt at bevare i Statens Eie, er fremdeles Gjenstand for Afhændelse. Men Afhændelse skal for Eftertiden skee ved Salg og ikke ved Udviisning, undtagen i de Tilfælde, som nedenfor ere nævnte."

Som nevnt mente Næringskomiteen av hustomter i øde strekninger fortsatt burde være gratis. Dette ble det gitt regel om i § 6:

"Det, skal, uanseet Bestemmelserne i §§ 2 – 4, være Fogden tilladt uden foregaaende Udmaaling at udvise Byggeplads i øde Strækninger, hvor det ikke er sandsynligt, at Mange vilde komme til at nedsætte sig i Nærheden af hverandre. Den saaledes udviste Grund bliver uden Kjøbesums Erlæggelse Besidderens Eiendom, saafremt han inden tre Aar bebygger den samt lader den opmaale og skyldsætte. Imodsat Tilfælde falder den tilbage til Staten, om den vil gjøre sin Ret gjældende."

⁴⁷ Det er interessant å merke seg at leder for Næringskomiteen var den kjente jurist, professor Schweigaard. Dette påpekes også av Gudmund Sandvik i NOU 1993: 34, s 370.

2.4 Særlig om amtssedler og bruk av jord uten hjemmel

På siden av utvisning av jord i henhold til 1775-resolusjonen hadde det som vist foran under punkt 1.7, utviklet seg en praksis med utstedelse av såkalte amtssedler. Dette var en tillatelse gitt av amtmannen til å ta oppmålt jord i bruk, med utsikt til å få skjøte på jorden når den var blitt dyrket og inngjerdet. Over alt i Finnmark ble en hel del jord benyttet i henhold til slike amtssedler. I tillegg fantes også boplasser og oppdyrking hvor brukeren overhode ikke hadde noen form for hjemmel.⁴⁸

Lovkommisjonen så spesielt på rettigheter til jord tildelt ved *amtssedler* og bruk av jord *uten særskilt hjemmel*.⁴⁹ Det var i følge kommisjonen nødvendig å rydde opp i begge disse forhold. Men av hensyn til dem som i god tro hadde opparbeidet jorden, måtte dette gjennomføres på en måte som var rimelig. Disse brukerne burde fortsatt uhindret kunne bruke jorden, men skulle ikke få nye rettigheter. De som hadde bebygget jordlappen eller dyrket og inngjerdet jorden i minst ett år før den nye loven trådte i kraft, burde få skjøte på jorden, altså eiendomsrett.⁵⁰

Utmarksslåtter som var benyttet i henhold til amtsseddel eller helt uten hjemmel, skulle imidlertid ikke gi rett til skjøte.

Departementet var enig i hovedtrekkene i kommisjonens forslag, men ville ikke gi brukere som hadde bebygget et jordstykke eller dyrket og gjerdet det inn et umiddelbart krav på skjøte. Et slikt utvetydig krav på skjøte kunne i følge departementet lede til uheldige forhold, ikke minst kunne det skade skogen. Det burde derfor være overlatt til myndighetenes skjønnsmessig vurdering om skjøte skulle utstedes i disse tilfellene.⁵¹

Næringskomiteen mente at den som hadde amtsseddel på jorden uansett burde ha krav på å få utsedt skjøte. Andre oppsittere som verken hadde dyrket eller

⁴⁸ I amtmannens femårsberetning for årene 1836-1840 er det vist til en tabell over skyldsatte bruk og jordstykker. Men det heter i beretningen at antallet er større enn det tabellen viser, fordi flere bruk og jordstykker er ikke skyldsatt.

⁴⁹ O. No. 33 (1963) s. 10.

⁵⁰ Se kommisjonens lovutkast § 14 i O. No. 33 (1963) s. 13.

⁵¹ Se departementets vurderinger i O. No. 33 (1963) s. 21 og lovutkastet § 13 på s. 25.

bebygget jorden, og som heller ikke hadde amtsseddel, var det ingen grunn til å innrømme jord.

Etter stortingsbehandlingen fikk § 9 første ledd følgende ordlyd:

”Den, der mindst et Aar før denne Lov træder i Kraft, som Opsidder har brugt Jord, paa hvilken han forhen kunde have faaet Udvisning, skal ogsaa efter denne Lov kunne vente den sig udvist og tilskjødet efter de forhen gjældende Regler, naar han enten har Amtsseddel, eller Jorden allerede er dyrket og indhegnet, eller Besiddelsens Gjenstand er bebygget Grund med umiddelbart tilstødende Jord. Den paastaaende Skov forbeholdes dog Staten, der ligeledes bestemmer Udstrækninger af den Grund, der til Opsidderen skal afstaaes.

Oppsitterens krav på skjøte ble noe neddempet i forhold til Næringskomiteens forslag. Den hadde foreslått ”kunne *fordre* den sig udvist og tilskjødet efter de forhen gjældende Regler”; en formulering som fikk tilslutning i Odelstinget. Men Lagtingets flertallet foreslo *fordre* erstattet med *vente*, og dette sluttet Odelstinget seg til da lovsaken kom tilbake dit.

Som vi skal se nedenfor ble muligheten til å beholde utmarksslåtter tildelt gjennom amtssedler, begrenset gjennom senere reglement av 1876, se kap. 6

3. Jordsalgsreglement av 1864

I følge 1863-loven § 3 skulle ”Kongen eller dem, han dertil bemyndiger” treffe nærmere bestemmelser om hvordan salg av jord i Finnmark skulle foregå. Mer detaljerte regler om dette var av lovkommissjonen foreslått inntatt i selve loven, men under behandlingen i Stortinget foreslo Næringskomiteen at de mer administrative reglene ble tatt ut av loven og i stedet ble gitt som forskrifter, slik at de lettere kunne endres ”etter Tidernes Medfør”.⁵² Det ble i løpet av årene gitt flere reglement, og jeg skal gjennomgå dem kronologisk. Her tar jeg for meg det første reglementet.⁵³

⁵² Indst. O. No. 70, se anmerkning til §§ 4 og 5.

⁵³ Reglement angaaende Fremgangsmaaden ved Afhændelse eller Bortforpagtning af Statens Jord i Finmarkens Landdistrict i henhold til Lov af 22de Juni 1864.

Det første reglement til 1863-loven kom på plass året etter. Kommisjonen som forberedte loven av 1863, var også involvert i arbeidet med dette reglementet. I det følgende skal jeg gjennomgå reglene i reglementet fra 1864. Jeg vil ikke redegjøre for alle bestemmelser, men først og fremst se nærmere på dem som i vår sammenheng har særlig interesse.

Reglementets § 1: Søknad om å få oppmålt og overdratt jord skulle rettes til fogden. Fogden skulle vurdere om jorden var ledig. Fogden måtte videre vurdere om jorden var av en slik karakter at det var ønskelig å bevare den i statens eie i henhold til reglene i 1863-loven § 1. Ble søknaden om oppmåling og overdragelse av jord avslått, kunne det påklages til amtmannen. Hvis fogden innvilget søknaden, kunne andre som mente at jorden burde forbli i statens eie, påklage avgjørelsen til amtmannen.

Som nevnt la 1863-loven opp til at det skulle gjennomføres befaringer for å få oversikt over hvilke strekninger som burde bevares som skogsområder og hvilke som egnet seg til oppdyrking. Dette var et arbeid som ville ta noe tid og i reglementets § 2 ble det derfor bestemt at avhendelse av ledig jord ikke skulle skje i Alten prestegjeld, i Talvik, Lakselv, Børselv og Stabursnes (Porsanger) og heller ikke i Tanaelvens dalføre ovenfor Gullholmen eller i furuskogdistriktene i Sør-Varanger.

Ved oppmåling av ny eiendom måtte en rekke formelle regler iakttas i henhold til reglementets § 3. Oppmålingsforretningen skulle innføres i en protokoll, og det heter i § 3 bokstav a) at det skulle omhyggelig "undersøges og til Protocollen opplyses," om noen av de i lovens § 1 "opstillede Grundsætninger eller noget andet Hensyn" var til hinder for avhendelse av grunnen.

I § 3 bokstav b) het det at jorstykket skulle ha en utstrekning som var passende til "Hjemmemark og Utmark til en Boplads." Lovkommisjonens medlemmer som også uttalte seg om forslag til reglement, var delt i synet på denne bestemmelsen. Distriktslege Follum mente det måtte være et minstemål for hvor små jordstykker som kunne selges. Andre mente at det ikke var tjenlig å sette opp noe minstemål

gjeldende for hele Finnmark. Dessuten kunne det være snakk om å selge tilleggsjord til oppsittere som alt hadde et jordområde, og her var det uansett ikke naturlig med et minstemål. Departementet sluttet seg til disse synspunkter.⁵⁴

Hvor det av særlige grunner var utilrådelig å la en boplass få et eget stykke utmark, skulle det ved "udtrykkelig Bemærkning i Forretningen tillades Opsidderen for et bestemt Antal Huusdyr at benytte Havnegangen paa Statens tilstødende eller nærliggende Eiendom", men med de begrensninger som til enhver tid var nødvendig av hensyn til skogen. En slik bruksrett på statens grunn skulle staten når som helst kunne kreve avløst, men da med "et i Forhold dertil bestemt Stykke Eiendom" som kompensasjon.

I følge § 3 bokstav c) skulle jorden oppmåles så vidt mulig som ett samlet jordstykke og på en slik måte at den var skikket til å bli gjerdet inn. Bestemmelsen i bokstav d) inneholdt nærmere regler for hvordan eiendommens grenser skulle trekkes, og i bokstav e) var det regler om fastsettelse av skyld og takst.

Fogden skulle sende utskrift av oppmålingsforretningen til amtmannen sammen med en uttalelse om det forelå noe som var til hinder for avhendelse av det oppmålte jordstykket. Amtmannen skulle, hvis intet var til hinder for salg, avklare etter reglene i lovens § 3 om det var flere som var interessert i kjøp av det oppmålte jordstykke. Hvis så ikke var tilfelle, skulle salg skje underhånden i følge reglementet § 4.

Et hvert salg, enten det skjedde under hånden eller ved auksjon, var først bindende når departementet hadde gitt sin godkjennelse. Dette vilkår skulle inntas i skjøtet, se reglementet § 4 annet ledd, bokstav a). Videre skulle det i skjøtet presiseres at "Jorden sælges med paastaaende Skov, men uden nogen anden Ret til Statens usolgte Skov end den, det Offentlige til enhver Tid vil indrømme", se § 4 bokstav b). Og videre i bokstav c: "hvis Grunden støder til Søen, at Eiendomsretten ikke skal

⁵⁴ Departements-Tidende No 31 1864, s. 481-483.

gjøre nogen Hinder i det almindelige Fiskeri efter de nærmeste Bestemmelser, som Fiskerilovgivningen derom til enhver Tid indeholder.”

Kjøperen måtte også betale alle omkostningene ved oppmålingsforretningen, og i tilfelle salg ved auksjon også dekke auksjonsomkostningene. Som sikkerhet for betaling av kjøpesum og omkostninger måtte kjøperen stille med selvskyldnerkausionist.

Etter 1863-loven § 1 bokstav c) skulle utmarksslåtter som ikke var egnet til oppdyrking, ikke være gjenstand for salg. Men i reglementet ble det adgang til å forpakte bort slike utmarksslåtter for 5 år av gangen. Forslaget var fremsatt av lovkommissjonens formann, Kjerschow og fikk støtte av fogd Holmbo og forstmester Norman. Distriktslege Follum som også hadde vært medlem av lovkommissjonen, gikk i mot denne bestemmelsen. Det samme gjorde fogd Lie i Alten. De mente at en slik bestemmelse ikke hadde hjemmel i loven og at den i tillegg ville føre til vanskeligheter. Follum pekte på at man fra forskjellig hold hadde søkt å begrense bruken av utmarksslåtter, som han mente var et vesentlig hinder for oppdyrkingen av jorden i Finnmark. Nettopp av hensyn til skogsdriften og ”Havnegangen for de Fastboende og Fjeldfinnerne” var disse utmarksslåtter unntatt fra salg. Når det nå ble foreslått adgang til bortforpaktning, ville det ”medføre en ukjent Beskatning paa Sommerhavnen for de Fastboende eller Fjeldfinnernes Dyr”.⁵⁵

Fogd Holmboe mente det var lovhjemmel for å forpakte bort utmarksslåtter. Riktignok hadde ikke 1863-loven regler om bortforpaktning, men dette skyldtes en inkurie. Men Holmboe var enig i at man også ved bortforpaktning måtte påse at hensynet til havnegang for bufe og rein ble ivaretatt.

Fogd Kjerschow i Varanger mente adgangen til å forpakte bort utmarksslåtter var meget praktisk, siden ”Almuen i Finmarken henter den største Deel af sin høforsyning fra Udmarksslaater, som efter Forholdene ikke kunne tages under ordentlig Dyrkning”. Mange utmarksslåtter i Varanger ble brukt i henhold til

⁵⁵ Op. cit. s. 484.

tidligere amtssedler og tidligere oppmålinger, og denne bruk måtte respekteres. Den foreslåtte bestemmelse om bortforpaktning av utmarksslåtter kunne derfor ikke omfatte slike utmarksslåtter, men bare slåtter på ledige områder. Før en bortforpaktning kunne skje, måtte disse slåttene oppmåles og grensene nøye fastsettes for å unngå overskridelse av bruksretten tvist med tilstøtende utmarksslåtter, noe Kjerschow hadde erfart i Nordvaranger og Vardø. Han bemerket videre at på flere steder hadde oppsittere uten amtsseddel eller annen hjemmel, "men vistnok i god Tro og i Henhold til gammel Praxis" tatt utmarksslåtter i bruk. Disse oppsitterne ønsket nå å få hjemmel til utmarksslåttene mot en rimelig forpaktningssavgift. Dette burde de få adgang til uten åpen konkurranse.⁵⁶

Forstmester Normann fremhevet at man av hensyn til skogen, måtte være forsiktige med å bortforpakte utmarksslåtter og det måtte derfor gripes inn mot tidligere ulovlige utmarksslåtter i skogen.

Etter 1863-loven § 6 skulle det være mulig å få gratis utdelt boplass i øde strekninger der det ikke var utsikt til at mange ville bosette seg. Denne boplass skulle man få til eie. I reglementet § 5 ga man regler om at slike boplasser skulle bortforpaktes for 5 år av gangen. Det synes som man i de øde områdene valgte forpaktning fremfor overdragelse til eie. Dette harmonerer ikke godt med lovens intensjon.

4. Tiltak for å styre jordsalget til fordel for norske kolonister.

Ønsket om å sikre en norsk befolkning i Finmarks grensestrøk er ikke fremhevet i forarbeidene til jordsalgsloven av 1863 og heller ikke i reglementet av 1864. Men bare få år senere fikk dette betydelig økt oppmerksomhet.

I 1866 uttalte Stortingets protokollkomité: "Større Opmærksomhed, end disse ialfald hidtil lidet betydende Tvistigheder mellem Grændsebefolkningen,

⁵⁶ Op. cit. s. 484-485.

fortjener imidlertid den stadig, men i senere Aar mer og mer tiltagende Indvandring af Kvæner fra Storfyrstedømmet Finland.”⁵⁷ Protokollkomiteen mente at ikke enhver innvandring fra Finland var uheldig. Ikke minst i fiskeriene kunne den arbeidskraft de finske innvandrene representerte, være positiv. Men Protokollkomiteen uttrykte bekymring over at kvenene hadde blitt den dominerende folkegruppe i Vadsøområdet, og at den norske befolkning ikke på noen måte viste at den var kvenene overlegne, snarere tvert om. Komiteen uttalte:

”Under disse Omstændigheder bliver det en saameget stærkere Opfordring for de norske Myndigheder og den norske Statsstyrelse til ikke at overlade disse Forhold til deres egen Udvikling, om den gennem Tiderne vil haabe at bevare for vor Nationalitet det Stedet, hvorover den [den kvenske befolkning] hidtil har udbredt sig.”⁵⁸

Protokollkomiteen mente at man særlig i grensestrøkene måtte forhindre at det ble en dominerende finsk befolkning. Komiteen pekte spesielt på Pasvikdalen hvor det aktivt burde legges til rette for norsk bosetning.

I 1869 ble det fra amtmann Holmboe og fogd og sorenskriver Kjerschow som da begge var stortingsrepresentanter, fremsatt forslag om endring av 1863-loven.⁵⁹ De ville ha en lovregel som ga staten mulighet til i bestemte områder av Finnmark å la enkeltpersoner få tildelt jord uten gjennom salg og konkurranse.

Når det gjaldt det siste forslaget var dette begrunnet i koloniseringshensyn. Samme år hadde staten bevilget 13.500 Spd til veianlegg i Sør-Varanger for å legge til rette for norsk bosetning i området. Man regnet med at man til ”Veiarbeidere anvender en Stok av udsøgte norske Folk”, som senere ville slå seg ned i distriktet. Men lovens regler om at tildeling av jord skulle skje gjennom offentlig auksjon, var ikke egnet til å gjennomføre disse ”Kolonisationsforsøg”. Jorden måtte derfor kunne tildeles ”netop til visse Personer uten Hensyn til mulig Konkurrence”.

⁵⁷ Indst. O. Nr. 1 (1866) s. 2.

⁵⁸ Op. cit. s. 3.

⁵⁹ O. No 52 (1868-69)

Videre måtte man sørge for at de nordmenn som på denne måten fikk en boplass, ikke senere overdro plassen til folk, "hvis Bosættelse inden Districtet netop vilde modvirke det Maal, man har for Øie", dvs. kolonisering av nordmenn. Boplassen burde derfor i første omgang bortforpaktet til de ønskete personer. Når man etter hvert hadde fått etablert en grend med mange nybyggere, der "det norske Element kan skjønnes at have faaet Rod og Fæste", kunne forpaktningen erstattes med en eiendomsrett. Eiendomsretten måtte da gis uten konkurranse. Holmboe og Kjerschow konkluderte om dette forslaget:

"For Kolonisationens Skyld er det altsaa nødvendig at faa Adgang til at gjøre Undtagelser fra den nu bestaaende Regel, at Jord kun afhændes ved Salg og dette kun efter aaben Konkurrence."⁶⁰

Holmboe og Kjerschow tok også opp et annet forhold. Som nevnt foran under kap. 3 inneholdt reglementet av 1864 regler om bortforpaktning selv om loven selv ikke hadde slike regler. Holmboe og Kjerschow mente dette skyldtes en inkurie under Næringskomiteens behandling av lovforslaget. De ønsket å rette opp dette ved å ta inn en regel i loven som ga uttrykkelig adgang til bortforpaktning. Dette skulle også gjelde jord som av hensyn "Fædrift, Renhold, Torveskur, Fiskeri m.v." ikke kunne selges, jfr. lovens § 1.

Departementet fant det ikke nødvendig å gi en uttrykkelig lovbestemmelse om bortforpaktning av jorden i Finnmark. Det mente at en slik adgang allerede fulgte av lovens forutsetninger. Departementet synes å mene at bortforpaktning også kunne skje til bestemte personer, og da ikke bare for 5 år av gangen slik reglementet av 1864 foreskrev, men for forpakterens og hans hustrus livstid. Disse skulle da ha en fortrinnsrett til å overta jorden til eie etter de samme regler som gjaldt for

⁶⁰ Op. cit. s. 1.

leilendinger og husmenn ellers i landet.⁶¹ En slik adgang ble vedtatt ved en tilleggslov til jordsalgsloven i 1869.⁶²

5. Jordsalget og hensynet til skogen - Befaringskommisjonene av 1870 og 1871
Reglementet av 1864 hadde i § 2 en bestemmelse om at salg av jord ikke skulle skje i Alten prestegjeld, i Talvik, Lakselv, Børselv og Stabbursnes og heller ikke i Tanas dalføre ovenfor Gullholmen eller i furuskogområdene i Sør-Varanger.

Bakgrunnen for at salg av jord ikke skulle skje i disse områdene, var at man først ville foreta en befaringsreise av områdene for å kartlegge hvilke strekninger som egnet seg for jordbruk og hvilke som burde forbli i statens eie av hensyn til skogen. En slik befaringsreise ble foretatt allerede i 1864, men rapporten fra denne befaringsreisen synes kort tid etter å ha gått tapt. Dette fremgår av et skriv av 1. juli 1873 fra Departementet for det Indre til Finansdepartementet, hvor det heter:

”I 1864 foranledigede ogsaa dette Departement gennem Henvendelse til vedkommende Amtmand en saadan Undersøgelse anstillet ved Distriktets Forstmester, vedkommende Lensmand for hvert Distrikt samt en Agronom. Den af disse forfattede Indstilling med tilhørende Protokol over de foretagne Befaringsreiser er imidlertid forkommen, og da Amtmanden derhos antog, at den af dem afgjorte Plan, der kun var beregnet paa det nærmest liggende Tidsrum, neppe heller længer kunde ansees for tidsmæssig, henvendte Departementet sig i Skrivelse af 8de Juli 1870 paany til Amtmanden med Anmodning om at foranstalte en ny Undersøgelse ved vedkommende Forstmester, eller i tilfælde af hans Forfald, hans Assistent, samt vedkommende Lensmand og for Altens vedkommende tillige ved Agronom Haukland, der var beskjæftiget i Opmaalingens Tjeneste i Tromsø Amt.”⁶³

⁶¹ Se lov av 20. august 1821 og 4. august 1827.

⁶² Lov 8. mai 1869 indeholdende Tillæg til Lov af 22de Juni 1863 om Afhændelse af Statens Jord i Finmarkens Landdistrict.

⁶³ Skriv av 1. juli 1873, Riksarkivet, Direktoratet for Statens skoger, 10-12-20-2, pakke 1568.

Nye befaringer ble gjennomført i 1870 og 1871. Innstilling fra befaringene forelå høsten 1872. Dette ledet til at det ble lempet på salgsforbudet i 1864-reglementet § 2, og nye områder ble åpnet for salg gjennom kgl. res. av 28. mars 1874:

”Finants-Departementet bemyndiges til – uanseet Bestemmelsen i § 2 i det ved kongelig Resolution af den 2den Juli 1864, bifaldte Reglement angaaende Fremgangsmaaden ved Afhændelse eller Bortforpagtning af Statens jord i Finmarkens Landdistrikt – at approbere som gjældende indtil Videre et Forslag angaaende Afhændelse af Statens Jord i Finmarkens indre Skovegne, som ere afgivne af de til at befare disse Districter efter Foranstaltning af Departementet for det Indre i Aarene 1870 og 1871 anordnede Commissioner.”

Når det gjelder hvilke områder hvor det fortsatt ikke ble gjennomført salg, fremgår det av oversikt gjengitt nedenfor i punkt 8.1.

Da nytt jordsalgsreglement ble gitt i 1876, ble det bestemt følgende i § 2 :

”I Altens, Talviks, Kistrands, Karasjoks, Tanens, Næsseby og Sydvarangers Herreders Skovdistrikter maa ledig Jord ikke afhændes og heller ikke Byggeplads efter Lovens § 6 udvises i Strækninger, som af vedkommende Regjeringsdepartement ved derom udgaaende Bestemmelser er undtagne fra Opmaaling.”

Det skulle altså ikke lenger være et absolutt forbud mot salg av jord i disse skogsområdene slik reglementet av 1864 bestemte. Det var nå opp til departementet å avgjøre hvilke områder som her var unntatt fra salg. Befaringskommisjonens innstilling var approbert av departementet ved resolusjonen av 1874, og denne ble stående også etter at nytt reglement var gitt i 1876. Det synes som departementet knapt har fraveket befaringskommisjonens innstilling når det gjaldt salg i de omtalte områder. Først ved nytt jordsalgsreglement i 1895 skjer det en endring, se nedenfor under kap. 8.

I det nevnte skriv av 1. juli 1873 fremgår det at Indredepartementet var opptatt av om man ved befaringen også hadde vurdert om strekninger av hensyn til reindriften, måtte unntas fra salg. Det var ingen opplysninger om dette i befaringskomiteens innstilling og departementet tok derfor spørsmålet opp med amtmannen i Finnmark. Det heter i skrevet:

”Da Departementet ikke fandt det klart hvorvidt der ved disse Forslag var taget Hensyn til, at de Dispositioner, som i Overensstemmelse dermed fra det offentlige Side maatte ske, ikke komme i Strid med eller blive til Hinder for de Foranstaltninger i Lappeflytningens Interesse, hvorpaa Opmærksomheden i de senere Aar har været rettet i Distriktet, har man derom gjennem Amtmanden erhvervet yderligere Oplysninger.”

Amtmannen ba om uttalelse fra dem som hadde gjennomført befaringsene og sendte deres uttalelser til Indredepartementet. Amtmannen selv svarte departementet at han i forkant av befaringsen ikke hadde tenkt at befaringsen skulle ivareta andre hensyn enn skogsdriftens tarv. Heller ikke de som hadde gjennomført befaringsen hadde hatt ”Lappeflytningens Interesser spesielt i tankene”. Men amtmannen mente at hensynet til reindriften ikke ble berørt av befaringskommisjonens forslag. De områder som befaringskommisjonen mente kunne åpnes for salg bare ble benyttet

”af Lapperne om Vinteren dels fordi det maa forudsættes at der ved enhver enkelt Opmaalingsforretning i de nævnte Strøg som ellers i Amtet vil blive taget behørig Hensyn til L. 22. Juni 1863 § 1 bogst. B ikke mindre end til de øvrige i samme § paabudte Inskrænkninger i Jords Udvisning til Enkeltmand”.⁶⁴

6. Jordsalgsreglement av 1876

Jordsalgsreglementet fra 1864 ble revidert i 1876.⁶⁵ Endringene skyldtes flere forhold. Befolkningsøkningen i fiskeværene, spesielt i Øst-Finnmark, innebar at jorden ikke som hitil burde selges ad hoc. Både av hensyn til fiskeriene, gårdsdriften i områdene, den alminnelige ferdsel, brannsikkerhet var det ønskelig å sikre åpne plasser, veier og stier. Det var nødvendig med reguleringsplaner i disse områder. Bestemmelser om dette ble tatt inn i reglementets § 2.

⁶⁴ Brev av 14. Juni 1873, Riksarkivet, Direktoratet for Statens skoger, 10-12-20-2, pakke 1568.

⁶⁵ Kgl. Res. af 6 Mai 1876, Reglement angaaende Fremgangsmaaden ved Afhændelse eller Bortforpagtning af Statens Jord i Finmarkens Landdistrict i henhold til Lov af 22de Juni 1864 Motivene for endringene, se Departements-Tidende 1876 s. 476 – 486, 489 – 497, 505 – 506.

6.1 *Regler som skulle hindre at språkblending i skolen*

Amtmannen i Finnmark ønsket jordsalget regulert slik at man unngikk en bosetning som førte til språkblending i skolen. Han viste til en erklæring fra skolekommisjonen i Tana fra 1873 hvor det fremgikk at språkblending "virker skadeligt for Skolens Gjerning og saagodtsom lammer enhver Fremgang hos Elever af forskjellig Sprog og Nationalitet, naar disse undervises sammen". Skolekommisjonen ba om at det ble truffet tiltak for "at sikre Distriktet mod forøgede Byrder og Vanskeligheder ved Anordning af dets Skolevæsen".⁶⁶

Departementet støttet amtmannens forslag. Det man særlig var bekymret for var den økte innvandringen fra Finland til Øst-Finnmark. Når jord var solgt fra staten, måtte man hindre at den senere ble solgt videre til for eksempel en finsktalende kjøper. Reglementet § 4 fikk derfor en tilføyelse i bokstav d) om at "[n]aar det – navnlig i Grændsedistrikterne – af Hensyn til Skolvæsenet er af Interesse at forebygge Sprogblending i det Strøg, hvor Eiendommen er beliggende" skal

"denne da afhændes med den Indskrækning i Eiendomsretten, at Køberen og enhver senere Eier for at kunne sælge den til andre end Livsarvinger maa man have Amtmandens Samtykke, og at Eieren ikke maa bortleie Eiendommen til Andre eller indtage Husmænd eller Inderster uden dertil erhvervet Samtykk af Fogden, samt at Overtrædelse af disse Bestemmelser har den Virkning, at Jorden med paastaaende Huse og Gjærder falder tilbage til Staten."

En tilsvarende bestemmelse ble gitt ved bortforpakning av statens jord, jfr. reglementets § 5. En senere overdragelse av forpaktningsforholdet krevde myndighetenes samtykke. Det må her nevnes at man på denne tiden ikke hadde lovregler som hindret salg av jord til utenlandske statsborgere. Slike regler kom først i 1888.

Bestemmelsen i § 4 bokstav d) gjaldt bare videresalg og senere bortleie, tilsvarende for § 5. En slik uttrykkelig bestemmelse om hvem som kunne kjøpe eller

⁶⁶ Departements-Tidende 1876 s. 482-483.

forpakte jord i førstehånd, var det i følge departementet ikke nødvendig å innta regler om. Det fulgte allerede av 1863-loven § 1 at staten kunne nekte salg til bestemte personer hvis salg ville stride mot "Distriktets Tarv". Når staten kunne nekte salg etter lovens § 1, måtte den kunne gjøre det mindre nemlig bestemme at kjøperen måtte underkaste seg særskilte vilkår ved videresalg og bortleie. Hvis en som hadde forpaktet eller festet grunn, senere fikk adgang til å overta eiendomsretten til grunnen, kunne "Fæsteren for eget, Enkes og Livsarvingers Vedkommende ved Kontrakten forpligtes" til å finne seg i de samme innskrenkninger i eiendomsretten, se reglementet § 5.

Hvis videresalg eller bortleie skjedde i strid med disse reglene, heter det i reglementet § 4 bokstav d), jfr § 5, at "Jorden med paastaaende Huse og Gjærder falder tilbage til Staten". Ikke bare jorden falt tilbake til staten, men også de hus og gjerder som eieren hadde satt opp. Det siste var meget strengt. Departementet ga da også uttrykk for visse betenkeligheter ved en så streng regel, men mente at en streng gjennomføring var det eneste effektive middel til å hindre overtredelse av påbudet.⁶⁷ Som vi skal se nedenfor i kap. 7 hadde Stortingets protokollkomité betenkeligheter når det gjaldt reglene i § 4 bokstav d) og § 5.⁶⁸

6.2 Tidligere amtssedler på utmarksslåtter

Som nevnt tidligere under punkt 2.4 hadde det før loven av 1863 vært vanlig å utsede såkalte amtssedler på jordstykker før formelle skjøter ble gitt. Denne ordningen ble avskaffet ved 1863-loven, og man ga da dem som hadde amtsseddel på grunn som var bebygget eller oppdyrket og inngjerdet, adgang til å få skjøte. Men denne retten til å få skjøte gjaldt ikke amtssedler til utmarksslåtter som ikke kunne dyrkes opp. I 1865 avga medlemmene av lovkommissjonen som forberedte 1863-loven en såkalt "Kontinuations-Indstilling", der den tok opp problemene knyttet til disse utmarksslåtter.

⁶⁷ Op. cit. s. 484.

⁶⁸ Indst. O. I. (1877) s. 5 – 7.

Det var i tidens løp utstedt mange amtssedler på slike utmarksslåtter. Disse utmarksslåttene lå for største delen i slike områder som ble benyttet til "Sommerhavn for Fjeldfinnernes og de Fastboendes Dyr", dvs. områder som var unntatt fra salg. Bruksrettighetene som fulgte av amtsseddelen var enkelte steder gjenstand for kjøp og salg, og kommisjonen fryktet at hvis slik omsetning ble mer vanlig, kunne folk tro at amtssedlene ga større rettigheter enn det som var realiteten. Det var derfor ønskelig å få avviklet disse gamle amtssedlene på utmarksslåtter. Og i 1876-reglementet § 6 ble det bestemt at bruk av utmarksslåtter som hadde hjemmel i amtssedler, skulle opphøre ved brukerens og hans enkes død. Det ble likevel ikke slutt på utmarksslåtter i områder som var beiteområde for rein og bufé. Jordsalgsreglementet av 1864 ga adgang til å bortforpakte utmarksslåtter for 5 år av gangen nettopp i de samme områder som var unntatt fra salg. Denne regel ble videreført i reglementet av 1876, se § 7, men det var altså snakk om meget kortvarig forpaktning.

6.3 Bortforpaktning av seterplasser og andre goder

Amtmannen i Finnmark hadde foreslått en betydelig utvidelse av hvilke "Herligheder" som kunne forpaktes bort av staten. Det var "Torvmyr og Fuglevær", "Jagtrevierer", rett til laksefiske i elver og vann. Også forpaktning av seterplasser mente amtmannen reglementet måtte åpne for. Men når det gjaldt seterplasser og utmarksslåtter i "Strøg, hvor Renhjordene færdes", skulle "Fjeldfinnerne ... betinges Ansvarsfrihed" hvis de forpaktete seterplassene og utmarksslåttene ble skadet av reinen. Men ifølge amtmannen måtte reiene være erstatningsansvarlige hvis det forpaktete området var inngjerdet 1 ½ alen høyt gjerde. Riktignok ville en slik ansvarsfrihet bemerket amtmannen, "virke trykkende paa Konkurrancen om saadanne Forpagtninger og altsaa paa Skovfondets Indtægt". Men dette var en "Retfærdighedshandling mod Fjeldfinnerne". "Kystens og Fjordenes fremadskridende Bebyggelse" hadde allerede sterkt innskrenket deres virksomhet,

og man kunne ikke gjøre det enda vanskeligere for dem ved å pålegge erstatningsansvar for skader som etter forholdene var umulige å avverge.⁶⁹

Departementet mente at man av hensyn fedriften i Alta, måtte åpne for forpaktning av statens jord til seterplasser, men slike seterplasser var bare aktuelt i Alta. Departementet var enig med amtmannen i at slik bortforpaktning bare kunne skje under "Forudsætning af og paa saadanne Betingelser, at den ikke bliver Fjeldfinnerne til Fortrængsel eller anden Skade", og tilføyde:

"I denne Henseende er at mærke, at Bortforpagtning efter Udkastets § 7 første Patus overhovedet ikke maa finde Sted, naar Strækningen tiltrænges til Sommerhavn for Fjeldfinnernes Dyr eller benyttes til Vei ved deres Flytninger (Lovens § 1 a og b), hvorimod der kan blive Spørgsmaal om Bortforpagtning af Strækninger, der uden at gaa ind under Rensdyrdriftens Behov, dog ere saaledes beliggende, at de kunne komme i Berørelse dermed, i hvilket Fald Fjeldfinnerne skulle forbeholdes Ansvarsfrihed for mulig Skade, forsaavidt Strækningen ikke er indhegnet og Skaden altsaa har været vanskelig at afværge. Under disse Omstændigheder finder man ingen Betænkelighed ved at anbefale Forslaget om Bortforpagtning af Sæterpladse."⁷⁰

Adgang til bortforpaktning av seterplasser ble gitt i reglementet § 7 bokstav j). Bortforpaktning av seterplasser var knyttet til gården og kunne skje for 30 år av gangen. Ved skade på seterplasser og utmarksslåtter het det i § 8 femte ledd at reineiere ikke var erstatningsansvarlige med mindre området var inngjerdet med 1 ½ alen.

I reglementet § 7 ble det åpnet for bortforpaktning av torvmyr "der kunne afgive Handelsvare" og "Klipper og Strandstykker" som ikke ble benyttet av den "fiskende Almue", se bokstav c) og b). Videre kunne stein- og skiferbrudd forpaktes bort, bokstav e) og likeledes tomter til rorbuer og fiksehjell, bokstav f). Fuglevær, jaktrettigheter og rett til å fiske laks og sjøørret i elvene kunne også forpaktes bort, se bokstav g), h) og i).

⁶⁹ Op. cit. s. 490 – 491.

⁷⁰ Op. cit. 491 – 492.

Tomter til rorbuer og fiskehjell kunne forpaktes for så lang tid som "Rorboden holdes i beboelig og Fiskehjælden i brugbar Stand". Andre rettigheter kunne ikke forpaktes bort for mer enn 5 år av gangen.

Bortforpaktning skulle skje ved offentlig auksjon, men det var viktige unntak. Bortforpaktning uten auksjon gjaldt for tomter til oppføring av rorbuer og fiskehjell. Det samme gjaldt for seterplasser, samt rett til fiske av laks og sjøørret i elver og innsjøer. Videre skulle utmarksslåtter som siden 1862 hadde vært i samme manns bruk, kunne forpaktes av vedkommende underhånden. Andre forpaktninger skulle også kunne fornyes underhånden uten offentlig auksjon, når den forpaktete rettighet hadde liten verdi og det ikke var grunn til å tro at det var andre interesserte.

6.4 Formelle regler om oppmåling og salg

Etter 1864-reglementet § 1 skulle en søknad om oppmåling av jord sendes til fogden som skulle avgjøre om lov og reglement ga adgang til å avhende jord i det aktuelle området. Denne regelen ble skjerpet i 1876-reglementet. Den viktigste endringen var at fogden i tvilstilfelle på forhånd skulle forelegge saken for amtmannen. I følge amtmannen og likeledes departementet, var dette nødvendig for å forebygge de "Misgreb i saa Henseende, som under den nuværende Ordning af og til har fundet Sted".

Fogdene i Vardø og Varanger samt lensmennene i Sør-Varanger og Hammerfest hadde fremmet forslag om at søknad om oppmåling ikke skulle sendes til fogden men til lensmannen, som i første omgang skulle avgjøre søknaden. I tvilstilfelle skulle lensmannen forelegge søknaden for sin foresatte. De mente at lensmannen hadde langt bedre lokalkunnskap enn fogden og amtmannen i disse jordsalgssakene. Det ville dessuten være en "Lettelse for Privatmand og navnlig for Almuen, der har Anledning til at træffe Lensmanden paa hans hyppige Omreiser i sit Distrikt". Privatpersoner kunne da hos lensmannen "rekvirere og med det Samme faa afholdt Opmaaling", og tilfellene av "Meningsforskjel om Forretningens Lovmæssighed antages derhos i Fremtiden at ville blive sjældne".

Amtmannen var på det mest bestemte mot en slik ordning. En slik løsning, ville bety å vende tilbake til det system som var før loven av 1863, og som man nettopp ville rydde opp i gjennom denne loven og gjeldende reglement. Det ble tidligere, etter 1775-resolusjonen, begått store feil ved utmålingene. Blant annet ble

det utmålt jord som ble enklaver i statens skoger, jord som staten senere av hensyn til skogdriften har måttet kjøpe tilbake. I fiskevær var det utmålt grunn uten hensyn til behovene for "Veie, Almindinger, Baadstøer o.s.v". Jord ble tidligere utmålt i en mengde småstykker uten tanke på hensiktsmessig arrondering. "Det var i Lensmandens Interesse at afholde saamange Udmaalinger som mulig og at udbringe det sørst mulig Antal saadanne af de Jordstrækninger som laa til hans Raadighed."⁷¹

Reglementet § 3 inneholdt i likhet med 1864-reglementet bestemmelser om hvordan oppmålingsforretningen og grensegangen skulle gjennomføres. Paragrafen fikk noen nye bestemmelser om hva man måtte passe på ved oppmålingsforretningen. Blant de nye bestemmelser var at eventuelle naboer måtte tilkalles ved oppmålingsforretningen.

Videre ble det inntatt en bestemmelse om at den "Havnegangsret paa Statens Grund til Græsning" for et visst antall kyr, kunne benyttes til beite for annet bufe etter følgende forholdstall: "1 Hest = 2 Kjør, og 8 Faar = 1 Ko". Det ble også gitt strengere regler for å fremtvinge skikkelig oppmerking av grensene.

Det kom i reglementet § 3 også inn en bestemmelse om at "den opmaalte Eiendom gives norsk Navn med det muligens gjængse lappiske eller kvænske tilføiet i Paranthes."

Som nevnt ble det i reglementet § 7 åpnet for at flere rettigheter kunne forpaktes bort.

7. Kritikk av reglene som var gitt for å motvirke språkblanding i skolen

7.1 Stortingets protokollkomité fant reglene for strenge

Stortingets protokollkomité stilte i 1877 spørsmålet om departementet hadde adgang til gjennom jordsalgsreglementet å bestemme at videresalg eller bortleie av eiendom måtte ha amtmannens samtykke.⁷² Komiteen fant det tvilsomt om de strenge reglene i reglementets § 4 d) og § 5 var forenlig med loven av 1863 og tilleggsløven av 1869.

⁷¹ Op. cit. s. 494.

⁷² Indst. O. I. (1877) s. 5–7.

Det het i 1863-loven § 1 at "Statens i Finmarken beliggende Jord maa ikke afstaaes Private til Eiendom, naar dens Afhændelse vilde være stridende mod Distriktes Tarv...". Departementet mente at henvisningen til distriktets tarv ga hjemmel for å ta inn de nevnte vilkår i reglementet. Protokollkomiteen var ikke enig i dette. Det fremgikk av "Lovens Indhold, at Lovgiveren kun har tænkt sig to Tilfælde: entet intet Salg eller ogsaa Afhændelse paa saadanne Vilkaar, som er brugelige ved Salg af Statens Gods". Og Protokollkomiteen mente at det var lite trolig at lovgiveren hadde hatt for øye muligheten av en så streng regulering av videresalg og bortleie som fastsatt i reglementets § 4 d), en regulering komiteen mente stred både mot "den traditionelle Opfatning af Eiendomsrettens Begreb og Indhold og mod vor Forfatnings Aand".⁷³

Å hindre språkblanding i skolen var et prisverdig formål, men komiteen fant det betenkelig med slik innblanding fra myndighetenes side når det gjaldt eiendomsrådighet og bruksutøvelse. Dessuten kunne språkblanding ikke forhindres gjennom slike regler. Språkblanding i en norsk bygd i Finnmark kunne like gjerne oppstå ved inngifte og ved å ta kvenske tjenestefolk. Protokollkomiteen henstilte derfor til Odelstinget om å fatte følgende beslutning:⁷⁴

"Det henstilles til Regjeringen at tage de i Reglementet af 6te Mai 1876 angaaende Afhændelse og Bortforpagtning af Statens Gods i Finmarken, dets § 4 Litr. d og § 5, under fornyet Overveielse og at forelægge Resultatet deraf for næste Aars Storthing."

7.2 *Debatten i Odelstinget*

Odelstinget sluttet seg enstemmig Protokollkomiteens innstilling. Flere representanter ga imidlertid utvetydig støtte til selve formålet med reglementets § 4 d) og § 5, men fant det vanskelig å gå mot Protokollkomiteens vurdering av reglernes

⁷³ Op. cit. s. 7.

⁷⁴ Op. cit. s. 7.

juridiske holdbarhet.⁷⁵ La oss se nærmere på synspunktene som kom fram debatten i Odelstinget. Den første som tok ordet, representanten Smitt,⁷⁶ uttalte at selv om han ikke ville bestride protokollkomiteens juridiske vurdering, ville han fremheve at det i deler av Finnmark var sterke grunner for å treffe tiltak for å unngå språkblanding:

”Naar det nemlig forholder sig saa, at der tales forskjellige Sprog inden en og samme Skolekreds, maa dette erkjendes at være et saa overmaade stort Onde og at lægge saa store Hindringer i Veien for, at Skolen kan gjøre sin Gjerning med nogen Fremgang, at der ligger meget nær at se sig om efter Midler til at raade Bod derpaa, om dette overhoved er muligt.”⁷⁷

Smitt fant det beklagelig hvis en ny vurdering av reglene innebar at myndighetene oppga et hvert forsøk på å regulere bosetningen slik at man ikke fikk en deling etter språket.

Også den neste taler, Qvam,⁷⁸ som var leder av Protokollkomiteen, sluttet seg til selve hensynet bak reglementets krav om samtykke ved videresalg og bortleie, nemlig å unngå språkblanding. Men når det gjaldt reglenes holdbarhet uttalte han:

”Reglementet bestemmer, at vedkommende Eier, ikke faar Lov til at sælge sin Eiendom til hvem, han vil, men kun til sine Livsarvinger, med mindre da at Amtmanden tillader det; fremdeles, at han ikke faar Lov til at have Folk i Logi paa sin Gaard eller indsætte Husmænd, med mindre Fogden naadigst tilsteder det, og endelig, at hvis han overskrider disse Reglementets Bestemmelser, skal hans eiendom falde tilbage til Staten. Dette er jo i og for sig saa overordentlige strenge Bestemmelser, at man de sidste 900 Aar ikke har kjendt Magen til dem i vort Land.”

Og han avsluttet sitt innlegg slik:

”Dette Reglement forekommer mig besynderligt – det er det mildeste Udtryk, jeg kan bruge -, og jeg haaber, at den fornyede Overveielse af Sagen vil lede til det Resultat, at de deri indeholdte Bestemmelser blive ophævede.”⁷⁹

⁷⁵ Forhandlinger i Odelstinget (1877) s. 353 - 357.

⁷⁶ Jacob S. Smitt var biskop i Tromsø, og representerte Tromsø, Bodø og Finnmarksbyene.

⁷⁷ Forhandlinger i Odelstinget (1877) s. 353 - 354

⁷⁸ Ole A. Qvam var valgt fra Nordre Trondhjems amt.

Også representanten Essendrop⁸⁰ fremhevet betydningen av "at norske Kolonister nedsætter sig i Sydvaranger langs Jacobselven". Jacobselven var en grenseelv "og denne gjælder det om at hævde." Nordmennene var kommet til dette området som veiarbeidere, og tenkte nok å slå seg ned i disse grensestrøkene. Men mange av dem, særlig de som kom sørfra, kunne gå trette og ønsket kanskje senere å flytte sørover igjen. De jordlapper de hadde skaffet seg, måtte de da selge, og da var det nettopp kvenene som var nærmest til å overta jorden. Skjedde det ville "Skolevæsenets Forholde blive ganske overordentlig tyngede", og hensikten med den norske kolonisering forstyrret.⁸¹ Han mente derfor at det var rimelig at regjeringen satte strenge vilkår for videresalg av jord i Finnmark. "

Odelstingspresident Steen⁸² mente at de forhold Essendrop var opptatt av, først og fremst gjorde seg gjeldende i grenseområdene. Kravet om amtmannens samtykke ved videresalg ble imidlertid praktisert i et langt større område. Selv om språkblanding i skolen var uheldig, var det i følge Steen langt mer uheldig å holde de ulike språkgruppene atskilt. Slik atskillelse ville hindre en assimilering av kvenene inn i det norske.⁸³

Representanten Smitt repliserte at en assimilering av kvenene ikke ville skje i Sør-Varanger for der var kvenene den dominerende folkegruppen. Det vil være umulig å bevare "den norske Nationaliteten der, hvis man ikke i Begyndelsen vil i nogen Grad søge at beskytte den". Det var i følge Smitt en kjent sak at "Nordmændene har lettere for at lære Kvænsk, end Kvænerne for at lære Norsk, saa at Nordmændene, hvor de bor sammen med Kvæner, er meget tilbøielige til at gaa over til at blive Kvæner".⁸⁴

⁷⁹ Forhandlinger i Odelstinget (1877) s. 354.

⁸⁰ Carl P. P. Essendrop var 1. suppleant fra Kristiania, Hønefoss og Kongsvinger.

⁸¹ Forhandlinger i Odelstinget (1877) s. 354.

⁸² Johannes W. Ch. Steen var valgt fra Stavanger og Haugesund, men hadde tidligere vært representant for Finnmarksbyene.

⁸³ Forhandlinger i Odelstinget (1877) s. 355.

⁸⁴ Op. cit. s. 355.

Representanten Castberg⁸⁵ gikk i kraftige ordelag ut mot de strenge reglene i reglementets § 4 d) og § 5 som han mente satte "en kinesisk Mur om disse Mennesker". Det syntes "som om Regjeringen her er paa gode Veie til at indføre Livegenskabet i disse arktiske Egne". Han mislikte sterkt at "Almuesmanden skal staa og knuge sin Hue mellem Hænderne ligeoverfor offentlige Funktionærer" for å be om samtykke til videresalg. Han mente man måtte ta jordsalgsloven som den var, og hvis distriktets tarv krevde at jord ikke ble solgt, så fikk man heller la være å selge den.⁸⁶

Debatten i Odelstinget viste at det var sterk støtte til selve fornorskningspolitikken, men uenighet om bestemmelsenes hensiktsmessighet. Men heller ikke de som støttet reglene, ville overprøve Protokollkomiteens rettslige vurdering av reglementet. Et enstemmig Odelsting ba regjeringen ta reglementets § 4 d) og § 5 opp til ny behandling.

7.3 *Departementets gjennomgang av reglene for videresalg*

Departementet ba amtmannen i Finnmark om å innhente uttalelse fra amtets fogder om deres syn på reglementets § 4 bokstav d) og § 5.⁸⁷ Departementet ba også om en uttalelse fra stiftsamtmannen i Tromsø, Kjerschow.

Som fogd og sorenskriver i Varanger hadde *stiftsamtmann Kjerschow* i sin tid foreslått regler som skulle begrense videresalg av statens jord i den hensikt å fremme norsk kolonisering. Han mente den gang at slike bestemmelser hadde sin berettigelse.⁸⁸ Men nå i ettertid innså Kjerschow at det var flere betenkeligheter knyttet til slike regler. Kravet om samtykke ved videresalg og bortleie ble anvendt på en større del av Finnmark enn det som var tilsiktet. Videre ville den jord som var påheftet klausulen om at den ikke kunne selges uten amtmannens samtykke, få lavere verdi enn annen jord i samme område. Siden den jord som hadde denne

⁸⁵ Johan Ch. T. Castberg var valgt fra Skien.

⁸⁶ Forhandlinger i Odelstinget (1877) s. 356.

⁸⁷ Dokument No. 29, Storthingsforhandlinger (1880)

⁸⁸ Se foran under punkt 2.

heftelsen, først og fremst var i nordmenns eie, ville deres jord være mindre verdt enn "de omkringboende Lappers og Kvæners Jord". Dette kunne bremse en fortsatt innvandring av norske jorddyrkere til Pasvikdalen og andre fjorddistrikt i Finnmark. Nye norske innbyggere ville ikke føle seg fristet til å legge arbeid i dyrking av jorden, hvis de selv eller deres etterkommere bare kunne få solgt til underpris. Det var i følge Kjerschow dessuten uheldig å ha særskilte lover for en enkelt landsdel i Norge. Finnmark burde med mindre helt spesielle forhold forelå "inndrages i Fællesskab med det øvrige Land". Bestemmelsen i reglementets § 4 d) ga dessuten amtmannen en utstrakt skjønnsmessig myndighet, en myndighet som forutsatte stor person- og lokalkunnskap. Amtmannen ville være avhengig av opplysninger fra folk i de enkelte kommuner. Dette kunne i sin tur lede til en intern kamp i kommunen for og mot "de Fremmede".⁸⁹

Kjerschow mente også bestemmelsen bidro til "at forøge den Nationaliteternes Gruppering i særskilte Landsbyer eller Grænd". Den hadde til følge at "Lapper og Kvæner blive forhindrede fra at bosætte sig i visse Landsbyer eller Grænd, som alene forbeholdes Nordmændene". På denne bakgrunn måtte "Bestemmelsen antages at virke mod Undervisningen i norsk i Skolerne og mod de fremmede Racers Tilegnelse af norsk Sprog i Almindelighed". Han trodde heller ikke at "Faren for norsk Sprog og norsk Nationalitet i Finmarken" virkelig var så stor at det var nødvendig å gripe til slike midler som reglementets § 4 d) stilte opp:

"Af den lappiske Nationalitet og Sprog har den norske vist intet at befrygte; Indvandring af Lapper finder kun untagelsesvis Sted. Og Faren for, at det kvænske Sprog i nogen Del af Amtet skulde overvælde det norske, er i det hele taget efter Stiftamtmandens Mening ikke stor, og Faren formindskes gennem den hos Kvænerne vaagnede Erkjendelse af, at Veien for dem og deres Efterkommere til høiere socialt Trind herskende Folkestammer gaar gennem det norske Sprog."⁹⁰

⁸⁹ Dokument No. 29, Storthingsforhandlinger (1880) . s. 6.

⁹⁰ Op. cit. s. 7.

Kjerschow kom, som vi ser, med klare argumenter mot reglementets samtykkekrav. Men han fremhevet likevel at hans betenkeligheter bare gjaldt der reglementets § 4 d) og § 5 ble anvendt utenfor de strøk hvor man ønsket å anlegge en norsk koloni. Han mente reglene hadde sin berettigelse i de dyrkbare strekninger omkring Pasvikelven og veiene anlagt i dette området og likeledes langs den nye veien fra Nyborg til Seida.

Fogdene i Alten, Hammerfest, Vardø og Tanen fogderier så gjerne at reglene i reglementets § 4 bokstav d) og § 5 ble opphevet. *Fogden i Varanger* ønsket derimot å beholde reglene av hensyn til skolevesenet. Han pekte på at "det kvænske Element" i Varanger hadde økt fra 28 % av befolkningen i 1865 til 40 % i 1876. Nordmennesenes antall hadde i samme tidsrom bare steget fra 16 til 17 %. Han uttalte:

"Det Sprog, som inden dette Distrikt tales, er saavel mellem mellem Kvænerne indbyrdes som mellem Nordmænd og Kvæner og Lapper og Kvæner udelukkende kvænsk."

Og "Kvænernes stærke Vedhængen ved sit Sprog i Forbindelse med den kvænske Befolknings Bevægelighed og den stadige Fornyelse fra Finland" var en stor utfordring for skolevesenet. Og samtidig var det utelukkende på skolen "Haabet om det norske Sprogs Fremme og Bevarelsen af de norske Elementer paa disse Kanter" hvilte ."⁹¹

Amtmannen i Finnmark mente at bestemmelsen i reglementets § 4 bokstav d) og § 5 var i samsvar med loven av 1963 , og var altså her uenig i Protokollkomiteens vurdering. Men han mente at sanksjonene ved brudd på reglene var alt for strenge, og at disse burde modifiseres. Var jorden videresolgt eller bortleid uten nødvendig samtykke, burde bare jorden og ikke hus og gjerder falle tilbake til staten. Den som mistet jorden burde i spesielle tilfeller få en rimelig erstatning for oppdyrking.

Endelig mente amtmannen at samtykkekravet i § 4 bokstav d) og § 5 kunne begrenses til noen enkelte strøk. De områdene han her siktet til var de dyrkbare

⁹¹ Op. cit. s. 13.

områdene i Pasvik, Jarfjorden, og Jakobselvens dalføre. Videre pekte han på at antallet finlendere i Nesseby og Tana herreder i 1876 utgjorde et forholdsvis lite antall, og det var ønskelig å holde dette lavt også i fremtiden. Derfor burde samtykkekravet med tilbakefallklausul gjelde også i Tana og Nesseby.

Departementet opprettholdt sitt tidligere standpunkt om at reglene i reglementets § 4 bokstav d) og § 5 var i samsvar med loven, men fant å måtte rette seg etter Protokollkomiteens vurderinger. Siden alle syntes enige om at man burde hindre innvandrere fra Finland å slå seg ned i grensestrøkene, vedtok departementet at salg av jord i disse trakter inntil videre ikke skulle skje. Ved kgl. resolusjon av 4. august 1879 ble det bestemt

”a) At Salg af Statens Jord i nedennævnte Strøg af Østfinmarken indtil videre stilles i Bero, nemlig: af Sydvarangers Herred Jakobselvens Dalføre, Strøgene mellem Elvenæs og Jarfjord samt mellem Bunden af Bøgfjord og Pasvigelven paa den ene Side og Langfjorden og Langfjordvandet paa den anden; af Tanens Herred den Del af Tanadalføret, som ligger mellem Seida og Guldholmen, samt af Nesseby Herred den Del, som ligger nordenfor Varangerfjorden og som gjenneskjæres af den nye Veianlæg mellem Sida og Vadsø;”

Videre ble det i resolusjonens punkt b) bestemt at reglementets § 4 bokstav d) og § 5 fortsatt skulle gjelde for de eiendommer som i de nevnte områder var solgt med påhefte av en samtykkeklausul.

Når det gjaldt eiendommer utenfor dette området som var solgt med samtykkeklausul fikk Finansdepartementet myndighet til å ”udstede Deklarationer” for å frigjøre eiendommene for disse heftelsene, se resolusjonens punkt c).

Reglementets § 4 bokstav d) og § 5 ble formelt først opphevet ved nytt jordsalgreglement av 1895. Men store områder i grensestrøkene i Sør-Varanger og i nærheten av veianlegg i Tana og Nesseby ble altså inntil videre ikke gjenstand for salg. Først ved reglementet av 1895 ble områdene åpnet for salg. Dette skyldtes nok først og fremst at man ved statsborgerskapsloven av 1888 hadde fått regler som satte forbud mot salg til utenlandske statsborgere.

7.4 *Lov om statsborgerskap av 1888*

Gjennom statsborgerskapsloven av 21. april 1888 fikk myndighetene ytterligere en hjemmel for å bremse finsk bosetning, idet det her ble satt et krav om norsk eller svensk statsborgerskap for å erverve fast eiendom i Norge. For å få norsk statsborgerskap kunne det videre settes krav om at vedkommende behersket norsk, og det ble fremhevet at det var særlig viktig å sikre et slikt krav i Finnmark.⁹² I statsborgerskapsloven § 9 het det:

Uden tilladelse, meddelt af Kongen eller den, han dertil bemyndiget, kan for Eftertiden fast Eiendom her i Riget ikke med fuld Retsvirkning erhverves af andre end norske eller svenske Statsborgere eller Korporationer, Stiftelser eller uansvarlige Selskaber, hvis Bestyrelse har sit Sæde i Norge eller Sverige og bestaar udelukkende af norske eller svenske Statsborgere. Det samme gjælder Brugsret over Grund.

Undtagelse fra denne Paragrafs Bestemmelser kan fastsættes af Kongen med Hensyn til Leie- og andre Brugsrettigheder, som stiftes for en Tid af høist 10 Aar.
”

Med hjemmel i § 9 annet ledd ble det ved forskrift av 9. november 1889 gitt adgang for personer som ikke var norske eller svenske statsborgere å leie eller få annen bruksrett til jord i inntil 10 år. Men i følge forskriftens punkt 3 var det for Finnmark et krav om at slike personer måtte ha særskilt tillatelse.

Selv om man gjennom disse reglene kunne hindre finske innvandrere i å kjøpe og leie fast eiendom i Finnmark, ble salgsforbudet i kgl. res. av 1879 for deler av Sydvaranger, Nesseby og Tana likevel stående.

Da det i 1895 ble gitt et nytt reglement til jordsalgsloven av 1863, se nedenfor i kap. 4, ble begrensningene for salg av statens jord gitt i 1879 opphevet, restriksjoner for videresalg slik reglementet av 1876 inneholdt ble ikke videreført. Men da 1895-reglementet ble gitt forelå det forslag om endringer i lov om statsborgerskap som

⁹² Sth. Prp. Nr. 95 (1895) s. 17-18.

ville innebære at språkhensynet ble undergravet. Forslaget gikk ut på utenlandsk mann eller kvinne som var født i Norge og uavbrutt bodd i landet til sitt fylte 22 år, uten videre skulle få norsk statsborgerskap. Det ble uttrykt bekymring for hva dette ville bety for den norske koloniseringen av Finnmark.⁹³ Kanskje var dette en bakgrunn for de nye tiltak for å sikre en norsk kolonisering i Finnmark som vi skal se nærmere på nedenfor i kap. 9

8. Jordsalgsreglement av 1895 – nye områder åpnes for oppdyrking⁹⁴

8.1 Ønske om å åpne nye områder for salg

Ved kgl. res. av 1879, se punkt. 7.4, var betydelige områder unntatt fra salg og bortforpaktning. I tillegg var fortsatt store skogsområder unntatt fra salg i h.t. Befaringskommisjonens innstilling, se kap. 5. Det gjaldt for eksempel hele Karasjok.

I skriv av 18. august 1891 til departementet tok amtmannen opp disse spørsmålene.⁹⁵ Han mente at det var behov for å åpne nye strekninger for salg, han viste i skrivet til flere anmodninger om opphevelse av salgsforbudene.

Allerede i 1878 hadde det kommet anmodning fra *Karasjok herredsstyre* om "Afhændelse af Jord til Eiendom for alle i Karasjok boende Lapper i Vidje- eller Birkeskov og paa Næs, hvor Furuskov ikke findes".⁹⁶ Den daværende amtmann i Finnmark hadde forståelse for ønsket fra Karasjok, men fant likevel ikke å kunne anbefale noen endring i den eksisterende praksis før den kommisjon som var nedsatt med hjemmel i lov av 24. april 1869 (Tana-kommisjonen) hadde avsluttet sitt arbeid.⁹⁷

⁹³ Op. cit.

⁹⁴ Reglement angaaende Fremgangsmaaden ved Afhændelse eller Bortforpagtning af Statens Jord og andre den tilhørende Herligheder i Finmarksens Amts Landdistrikt i henhold til Lov af 22 Juni 1863.

⁹⁵ Hele skrivet fra amtmannen er gjengitt i Sth. Prp. Nr. 95 (1895) s. 7-15.

⁹⁶ Op. cit. s. 9.

⁹⁷ Tanakommisjonen må ikke forveksles med Befaringskommisjonen nedsatt i 1870. Tanakommisjonen skulle rydde opp i uklare rettsforhold knyttet til tidligere utdelte jordstykker.

Så snart denne kommisjonens arbeid var avsluttet, ville han bestrebe seg på å etterkomme anmodningen fra Karasjok herredsstyre, så sant hensynet til skogen gjorde det tilrådelig.

Medlem av Tanakommisjonen, konstituert fogd Flor, fremsatte i 1881 forslag om at så sant "de lokale Autoriteter" anbefalte det, burde de som gjennom lang tid hadde brukt engslåtter og boplasser i Karasjok, få overført dem som sin eiendom.⁹⁸ Amtmannen fant imidlertid ikke den gang tilstrekkelig grunn til å foreslå en forandring eller opphevelse av resolusjonen av 1874. Men at han antok at det var adgang til etter særskilt søknad å erverve hjemmel til på "de gjennom lang Tid brugte Engslåtter". Dette hadde allerede skjedd noen ganger.

En ny anmodning kom fra Karasjok herredsstyre i 1883. Herredsstyret ba om at det måtte bli adgang til å kjøpe jord i Karasjok, når hensynet til furuskogen ikke var til hinder for det. Anmodningen ble imidlertid ikke fulgt opp av amtmannen.⁹⁹

Spørsmålet kom på nytt opp i 1887 da to menn fra Karasjok ba amtmannen om å få oppmålt hvert sitt jordstykke. Amtmannen anbefalte nå at forbudet mot salg av statens jord i Karasjok ble opphevet. Men han mente det offentlige måtte ta det forbehold at endelig overdragelse av eiendomsretten først skulle skje etter 5 år og bare så sant jorden da var tatt under "ordentlig Dyrkning efter Egnens Forhold". Departementet kunne ikke anbefale utmåling fordi det krevde endring av reglementet fra 1876. Departementet ba om at det ble innhentet uttalelse fra forstmester Solem og lensmann Øwre som begge i sin tid som medlemmer av Befaringskommisjonen av 1870 hadde anbefalt et salgsforbud i hele Karasjok. Forstmester Solem fastholdt sin tidligere anbefaling om salgsforbud. Lensmann Øwre gikk derimot inn for at det ble åpnet mulighet for utmåling av jord. Da saken på ny ble forelagt forstmester Solem, fastholdt han prinsipielt et fortsatt salgsforbud, men subsidiært at forbudet kunne oppheves mot at det til avhendelse og

⁹⁸ Sth. Prp. Nr. 95 (1895) s. 10.

⁹⁹ Op. cit. s. 10.

bortforpaktning ble knyttet det vilkår at "Jorden undergives en efter Forholdene mulig ordentlig Dyrking".¹⁰⁰

I 1890 ba *Tana herredsstyre* om at forbudet i resolusjonen av 1879 mot avhendelse av jord i deler av Tanadalføret ble opphevet. Dette ble også støttet av fogden i Tana.

I 1884 ba *Nesseby herredsstyre* om at forbudet mot salg av jord i deler av herredet (sikter trolig til salgsforbudet i kgl. res. av 1879) måtte bli opphevet. Forstmesteren gikk imidlertid mot opphevelse av forbudet av hensyn til innvandringen fra Finland. I 1889 ba herredsstyret på nytt om at salgsforbudet ble opphevet, og nå er det presisert at det gjelder forbudet i resolusjonen av 1879. Fogden støttet en opphevelse under henvisning til at lov om statsborgerskap av 1888 gjorde et fortsatt salgsforbud unødvendig. Se om nærmere om lov om statsborgerskap ovenfor under 7.3.

Sydvaranger herredsstyre mente også at salgsforbudet i kgl. res. fra 1879 nå kunne oppheves på bakgrunn av loven om statsborgerskap av 1888.

I skrivet av 18. august 1891 lister amtmannen opp de områder som var *unntatt fra avhendelse*:¹⁰¹

- 1) Skogstrekningene i Altens herred med unntak av de strekninger som i henhold til Befaringskommisjonen av 1870 hadde åpnet for salg
- 2) Av Talvik herred området rundt Talvikbukten med unntak av to mindre strekninger angitt i innstillingen fra Befaringskommisjonen av 1870.
- 3) Skogstrekningene i Kistrand herred med unntak av de strekninger som var angitt i innstillingen fra Befaringskommisjonen av 1870.
- 4) Hele Karasjok herred, men slik at de plasser som uten hjemmel hadde vært brukt som boplass kunne overføres til brukeren som eiendom. Videre kunne slåttemark som uten hjemmel var tatt i bruk, forpaktet av vedkommende for et visst antall år mot avgift.

¹⁰⁰ Op. cit. s. 10-11.

¹⁰¹ Op. cit. s. 8-9.

- 5) Av Tanens herred den del av Tanadalføret som lå mellom Seida og Gullholmen, herunder trolig også "Bidalførene langs Madsjok og Luftjok, hvilke Elve begge udmunde i Tanaelven paa dens Løb mellem Guldhølmene og Seida", jfr. kgl. res. av 4. august 1879.
- 6) Av Nesseby herred:
 - a) Den del som lå nord for Varangerfjorden og som ble gjennomskåret av veianlegget mellom Seida og Vadsø, jfr. kgl. res. av 4. august 1879.
 - b) Den del av Tanadalføret som lå mellom Port og Roavagjedde, se Befaringskommisjonen av 1870.
- 7) Av Sydvaranger herred:
 - a) Jakobselvens dalføre, strekningen mellom Elvenes og Jarfjord samt mellom bunnen av Bøgfjorden og Pasvikelven på den ene siden og Langfjorden og Langfjordvannet på den andre siden.; jfr. kgl. res. av 4. august 1879.
 - b) De øvrige skogstrekningene i herredet.

Amtmannen i Finnmark gikk inn for at salgsforbudet i kgl. res av 1879 ble opphevet og at reglene i reglementets § 4 bokstav d) og § 5 også ble opphevet. Han mente at alminnelig rettferdighet og rimelighet talte for at den mann som har ervervet norsk statsborgerrett, "i enhver Henseende stilles saavidt mulig paa lige Fod med Landets øvrige Indvaanere."¹⁰²

Men amtmannen fremhevet at selv om man opphevet disse bestemmelsene var det ikke sikkert at særlig mye nytt land ble åpnet for utmåling. Gjennom kgl. res. av 28. mars 1874 var Befaringskommisjonenes innstillinger blitt lagt til grunn for salg av jord. I tillegg innehold reglementet av 1876 en rekke bestemmelser til vern av skogen. Amtmannen skriver:

¹⁰² Op. cit. s. 12.

”Til at vaage over Skovvæsenets Interesser har altsaa Reglementet sat Fogd, Forstmester, Amtmand og Departement, og jeg maa med Fogden i Tanen i hans Erklæring af 30te September 1879 være enig i, at dette maa være Borgen for, at Jordafhændelsen ikke i det enkelte Tilfælde kan blive stridende mod det Offentliges Interesser eller Skade for det Almenes Tarv.”¹⁰³

På denne bakgrunn mente amtmannen at salgsbegrensningene i 1876-reglementets § 2 første passus måtte kunne oppheves. Fortsatt ville forstmesteren få søknader om oppmåling av jord til uttalelse. Og spesielt når det gjaldt Alta, Talvik, Porsanger, Karasjok og Sydvaranger, ville innstillingene fra Befaringskommisjonen av 1870 tjene til veiledning for forstmesterens vurderinger.

Amtmannen foreslo også andre endringer i 1876-reglementet. Han foreslo en utvidelse av retten til å forpakte torvmyrer og strandområder. Han hadde også andre synspunkter på enkelte av reglementets regler, men jeg går ikke nærmere inn på dem her.

Til slutt i skrevet opplyser amtmannen at han hadde hatt et møte med forstmesteren i Tromsø og Finnmark, A. Solem, og sammen hadde de utarbeidet et utkast til jordsalgsreglement som ble oversendt departementet.

Departementet var enig i at det kunne være grunn til å åpne for en utvidet adgang til kjøp av statens jord. Men departementet ønsket ytterligere opplysninger om saken, og ba amtmannen forelegge spørsmålet for de herredsstyrer og lensmenn i områdene der salg var stilt i bero. Svar innkom fra herredsstyrene og lensmennene i Sydvaranger, Nesseby, Tana, Karasjok, Kistrand og Kjølvik, Talvik og Alta og fra lensmannen i Polmak. Samtlige uttalelser, unntatt fra Kistrand, ga sin tilslutning til amtmannens forslag om større adgang til oppmåling av jord for avhendelse. Bare Kistrand mente at det ikke var behov for utvidet adgang til salg. Fra Alta og fra lensmannen i Tana ble det gitt uttrykk for at hvor det var knapphet på havnegang eller hvor andre lokale interesser talte mot salg til private, burde herredsstyret få uttale seg før salg fant sted.

¹⁰³ Op. cit. s. 12-13

8.2 Amtsgronom A. Nilsens befarung av områder aktuelle for oppdyrking

I tillegg til å høre de berørte herredsstyrer og lensmennene, ble de områdene hvor det var aktuelt å åpne for salg, befart av amtsagronomen i Finnmark. Amtsgronom A. Nilsens innberetning er tatt inn som bilag 1 og 2 i Sth. Prp. Nr. 95 (1895).

Amtsgronom Nilsen starter med å påpeke all eksisterende bebyggelse og dyrket mark – med få unntak nær – fantes i umiddelbar nærhet til sjøen og de større vassdrag. Sjøen og de store vassdrag utgjorde de naturlige ferdselsveiene og var den viktigste inntektskilde for den største del av befolkningen. Siden dette var forhold som ikke ville endre seg i den nærmeste fremtid, hadde han foretatt sin befarung i de trakter hvor det på denne bakgrunn kunne bli snakk om oppdyrking.

I de områder som i dag var unntatt fra salg, fant han følgende strekninger som var egnet til oppdyrking:

Sydvaranger	ca. 13,80 km ²
Nesseby	ca. 4,20 -
Tana	ca. 78,50 -
Polmak, omtrent intet	
Karasjok	ca. 5,37 -
Kistrand	ca. 21,50 -
Talvik	ca. 0,50 -
Alta	ca. <u>99,70</u> -
Til sammen	ca. 223,57 km ²

Amtsgronomen gjennomgikk deretter disse strekningene, og uttalte seg om hvilke deler av de dyrkbare strekningene som burde selges og hvilke som av hensyn til skogen, behovet for havnegang, hensynet til flyttlappene m.v. som fortsatt burde forbli i statens eie.

I *Sydvaranger* mente Nilsen at muligheten for større bebyggelse i kombinasjon med jordbruk var gode. Best skikket var strekningene langs Pasvikvassdraget. "Jorden er meget god – til dels rig, Havnegangene rigelige, og Skov findes

tilstrækkeligt til eget Behov..” Men deler av året var adkomsten vanskelig, på grunn av fossene, en vei måtte derfor bygges.¹⁰⁴

I *Nesseby* var det først og fremst strekningen mellom Hammernes og Adelsborg som egnet seg for utstyking av jordbrukseiendommer, et område på ca. 4, 20 km².¹⁰⁵ Og med utgangspunkt i gjennomsnittsstørrelsen på oppdyrkete eiendommer i Nesseby mente Nilsen at dette ville gi plass til en forholdsvis tallrik befolkning. Ellers i Nesseby, bak høydedragene og lengre inn på vidda, fantes det flere fine dalstrøk med god jord og mulighet for oppdyrking, men disse anså han ikke egnet for bebyggelse nå. Det kunne imidlertid bli spørsmål om bruk av området til utslåtter, men slike utmålinger burde i følge Nilsen ikke skje av hensyn til skogen og for å ”undgaa Sammenstød mellem de Fastboendes og Flytlappernes Interesser”.

Når det gjelder Nesseby har Nilsen en interessant observasjon:

”Jordeiendommene i Nesseby er nu delte i en masse Smaalapper, der ligger spredt omkring – ofte langt fra vedkommende Eiers Boplads. Man finder – som Følge heraf – den Besyndelighed, at en Familie flytter et par Gange om Aaret regelmæssigt mellem de forskjellige Steder, hvor der er Jord, der tilhører den, og altsaa har flere Boplads. Dette maa selvfølgelig være uheldig i mange Henseender, og bør søges undgaaet ved nye Udmaalinger.”¹⁰⁶

I denne beskrivelsen kan vi se spor av det tradisjonelle sjøsamiske flyttmønster, noe man ved jordutvisningsresolusjonen av 1775 nettopp ville ha en slutt på.

Når det gjaldt *Tana*, viser oversikten at det var relative store områder som Nilsen mente kunne utmåles til jordbruk, ca. 62 km² på Tanaelvens vestside og ca. 17 km² på østsiden. Nilsen hadde endel betraktninger om landbruket i Tana. Han mente landbruket her sto på et meget lavt trinn, men at forholdene lå til rette for et langt bedre utviklet jordbruk. Det var i følge Nilsen fisket som gjorde at jordbruket ble forsømt. ”Det er den lette Adgang til fortjeneste ved de nærliggende Fiskevær, der trækker al Kraft bort fra Jorden.” Han skriver videre:

¹⁰⁴ Op. cit. s. 34.

¹⁰⁵ Op. cit. 35-36.

¹⁰⁶ Op. cit. s. 36.

”Jeg mener hermed selvfølgelig ikke, at Fiskeriet burde opgives. Jeg mener kun, at hvis den Tid, der bliver til overs – efterat Vaarfisket er tilendebragt – blev grundigt og forstandig anvendt paa Jordbruget, saa vilde man meget snart erfare, at dette ogsaa her kan give et vakkert Udbytte, og at Velstand hurtigere og sikrere kunde opnaaes ad denne Vei. Men Sagen er, at der medgaar Arbeide og Tid, inden man ser noget Resultat af Jordbruget, medens Fiskeriet leverer Penge samme Dag, Arbeidet er utført.”¹⁰⁷

Han mente at distriktet kunne romme en meget større befolkning. Fremtidige utmålinger av jord burde gis en slik utstrekning at en mann kunne rydde og dyrke den ordentlig, og at jorden kunne fø 7-8 storfe og en hest.

Hans beskrivelse av *Karasjok* herred er rent malerisk. Han skriver blant annet:

”Det er et særdeles vakkert Skue, dette Dalføre afgiver, med de lave, flade Næs, hvorimellem den rolige, brede Elv slynger sig, og saa de jevnt skraanende – med Furuskov bevoxede Aaser, der overalt begrændser Dalføret og Næssene. Disses lysegrønne Farve stikker skarpt af mod Skraaningernes mørkegrønne, med den eiendommelige hvide Mosebund oppe i Furuskoven.”¹⁰⁸

Om selve kirkestedet beretter han at det er som en liten landsby med tett bebyggelse, hvor hver ”Jordflek paa dette Næs er dyrket og afgiver jevn, pen Engmark”. Han finner det mindre heldig at folk bor så tett på selve kirkestedet. Både oppover og nedover elven lå det nes som var vel egnet til oppdyrking og bebyggelse, og ”det findes paa Kirkestedet for Tiden flere unge Mænd, der efter Sigende gjerne flyttede ud, om der gaves Adgang til at bosætte sig andre Steder”.

Nilsen opplyser at Karasjoks fastboende befolkning livnærte seg ”dels ved Kvægdrift, dels ved Laxefiske i Elven og dels ved Skovdrift”. Han mente at det i dalførene i Karasjok var gode muligheter for utvikling av fedrift, ”naar man ser bort fra Beliggenheden”, men han trodde ikke norske nybyggere ville søke dit:

¹⁰⁷ Op. cit. s. 39.

¹⁰⁸ Op. cit. s. 41.

”At fremstille Karasjok som et Distrikt for Indflytning af Fremmede – af Nordmænd – for der at drive Jordbrug og Kvægdrift, er dog formentlig feilagtigt. Der maa Lapper til for at kunne klare Livet der oppe, med de mangeartede – fra andre Steder i Landet afvigende – Livsbetingelser. Men for Lapperne, for det Folkefærd, der er opvoxt og tilvant Forholdene, tror jeg, Distriktet har mange gunstige Vilkaar.”¹⁰⁹

Det var ikke et stort areal amtsagronomen ville legge ut for utmåling til jordbruk, men han mente at dette likevel kunne gi plass til mange boplasser, fordi samene trengte mindre jord enn nordmennene for å livberge seg:

”Jeg skal i den Anledning gjøre opmerksom paa, at der maa lægges en noget anden Maalestok paa den Jord, en Lap bruger til en Boplads, end paa den Jord, en Nordmand tiltrænger. Lappen bruger ikke bare Hø til sine Kreaturer. Nede ved Kysten er det Fiskeaffald, Tang og Ris, der utgjør Surrogaterne; oppe i Landet – saasom Karasjokdistriktet – er det ”Renmose”. Denne findes der som oftest rigeligt af; den lægges sammen i Saater om Høsten og kjøres Hjem om Vinteren. Antager man, at 30 Maal eller 300 Ar Jord er passende som Udmaaling til hver Boplads, vil omhandlede Strøg afgive Plads for omtrent 80 Opsiddere, og dette er tilstrækkeligt for Behovet i mange Aar.”¹¹⁰

Når det gjelder muligheten for oppmåling av jord i Karasjok, avslutter Nilsen med å fremheve at det i skjøtene var nødvendig å ta inn bestemmelser som sikret bebyggelse og oppdyrking, altså et krav som var forlatt ved jordsalgsloven av 1863.

I *Kistrand* herred besøkte Amtsagronom Nilsen dalførene langs Stabursneselven, Lakselven og Børselven.¹¹¹ Langs Stabursneselven fant han bare ca. 1 km² som var egnet til oppdyrking. I Lakselvens dalføre var det i nærheten av kirkestedet bare mindre ledige områder som egnet seg for oppdyrking. Nedenfor kirkestedet, begrenset av elven i vest og Ilskog i øst, var det imidlertid et større område som kunne egne seg. Men han frarådet utmåling i stor stil på denne strekningen fordi man burde ”bevare den her voxende glisne Birkeskov mod

¹⁰⁹ Op. cit. s. 42.

¹¹⁰ Op. cit. s. 45.

¹¹¹ Op. cit. s. 45-46.

Udhugning, da den afgiver Ly mod Havvinden for de ovenfor liggende Dele af Dalen”.

Ved Børselvens munning bodde allerede en hel del oppsittere, og disse var i følge Nilsen ”den driftigste og antagelig mest velstaaende Del af Kistrands Befolkning”. Oppover i dalen var det jord nok til dobbelt så mange folk.

I *Talvik* herred bodde det 30-40 gårdbrukere med familie, og de eide det meste av jorden i herredet. Det som staten fortsatt eide av jord, lå spredt mellom de tidligere utmålte strekningene, og det meste av dette var ikke dyrkbart. Talvikbukten som til nå hadde vært unntatt fra salg, burde ikke utmåles ”dels for Havnegangens og dels for Skovens Skyld”.

Av oversikten ovenfor ser vi at Alten herred hadde de største områdene som kunne frigjøres for utmåling. Nilsen tok for seg de forskjellige delene av herredet; Rafsbotten, Transfarelven, Tverrelvdalen, Altendalen, Storelvdalen, Gargiadalen, Eiby dalen og Mathisdalen.

I *Rafsbotten* var det meste av den dyrkbare jorden alt opptatt. Bare to mindre områder kunne utmåles, hver med plass til to familier. I selve *Transfarelvens dalføre* var det ingen ledig jord. På strekningen mellom Transfarelven og Tverrelven var det god jord. Men mye av denne var allerede benyttet til utmarksslåtter. Nede ved sjøen var det en strekning på 4 km med en bredde på 200 m som var dyrkbar, hvor det vokste en pen furu- og løvskog. Men denne skogen var en nødvendig verneskog, og utmåling her burde derfor ikke skje. I *Tverrelvdalen* konstaterer Nilsen kort at all dyrkbar jord allerede var tatt i bruk.

I *Altendalen* og *Storelvdalen* mente Nilsen at flere områder som til nå hadde vært unntatt fra salg, kunne dyrkes opp. Men enkelte steder var svært fuktige som strekningen mellom Bosekop og Elvestrand, og forutsatte grøfting, noe som kunne være vanskelig. Andre steder ville nok skogvesenet motsette seg oppdyrking, og

andre områder for eksempel på vestsiden av Storelven var allerede i bruk som utslåtter og til seter.¹¹²

I *Gargiadalen* mente Nilsen at det var små utsikter til oppdyrking. De dyrkbare områdene lå langt fra annen bosetning og elven var vanskelig å komme seg frem på. "Nogen Bebyggelse vil her vel aldrig blive Tale om. Skulde disse Jordstykker blive begjæret udmaalt, vil det antagelig kun være til at bruge som Udslaatter."¹¹³

I *Eiby dalen* var den nederste dalen allerede oppdyrket og fordelt på 6 - 7 eiendommer. Andre områder nær elven ble brukt til utmarksslåtter. Lenger opp i dalen mente Nilsen at det var større områder som staten kunne utmåle til oppdyrking.

Når det gjaldt *Mathisdalen*, bodde det der nå bare en familie, og de brukte kopperverkets eiendom. Flere familier kunne livnære seg av jordbruk her, og Nilsen anbefalte at staten kjøpte eiendommene til Altens Kobberverk. Siden staten allerede eide furuskogen som vokste på eiendommene, burde prisen bli overkommelig mente han.¹¹⁴

8.3 Departementets vurderinger

Etter å ha innhentet disse opplysningene konkluderte departementet med at nye områder måtte åpnes for salg. Det ble vist til det sterke ønsket i Finnmark om økt utmåling av jord. På bakgrunn av de gjeldende regler om statsborgerrett og reglene om at utledninger ikke kunne erverve fast eiendom, var det ikke lenger nødvendig med særlige regler i Finnmark for å regulere "Sprog og Nationalitetsforholdene i Grænsedistriktene".

I denne sammenheng påpekte departementet at man må påse "at indvandrede fremmede Undersaatter, som ikke kan vort Lands Sprog, nægtes Adgang til at

¹¹² Op. cit. s. 49-50.

¹¹³ Op. cit. s. 51.

¹¹⁴ Op. cit. 51-52.

erhverve Jord og dermed den viktigste Betingelse for fast Bosættelse". Dette kunne sikres ved at bevilling til "norsk Statsborgerret i disse Landsdele stiller Kyndighed i det norske Sprog som Betingelse". Justisdepartementet hadde da også i skriv av 21. november 1891 uttalt, at disse hensyn alltid vil bli tillagt vekt ved en søknad om norsk statsborgerskap. Det ville derfor i de nordlige grensedistrikter ikke så lett "blive Spørgsmaal om at meddele en indvandret Udlænding norsk Statsborgerret, saafremt han ikke kan tale det norske Sprog eller alene besidder et ufuldkomment Kjendskab til samme."¹¹⁵

Som nevnt foran under punkt 7.4 fryktet Indredepartementet at endringer i statsborgerloven ville kunne undergrave disse språkhensyn. Forslaget som forelå, åpnet for at statsborgerskap ikke bare skulle kunne oppnås ved bevilling, men at en utenlandsk mann eller kvinne som var født i Norge og uavbrutt bodd i landet til sitt fylte 22 år, uten videre skulle få norsk statsborgerskap. Men denne mulighet for endring i statsborgerloven i en ikke alt for fjern fremtid, kunne i følge departementet ikke innebære at man nå ut fra dagens regler ikke åpnet for salg av jord i Finnmark i områder som hittil hadde vært unndratt fra salg. Departementet gikk derfor inn for å oppheve bestemmelsene i reglementets § 4 bokstav d) og § 5 og at kgl. res. av 4. august 1879 ble satt ut av kraft, se om disse regler foran under punkt 6.1 og kap 7.

Departementet sluttet seg også til amtmannens forslag om å oppheve salgsbegrensningene i 1876-reglementets § 2 første passus og resolusjonen av 28. mars 1874, se om disse reglene foran under kap. 5. I stedet ble det i reglementet tatt inn bestemmelser som ga forstvesenet den nødvendige innflytelse på utmåling av jord. Departementet tilføyde at det "vil i Tilfælde selvfølgelig nøie vaage over, at det særdeles vigtige Hensyn til Skovenes Bevarelse tillægges den største Betydning".¹¹⁶

¹¹⁵ Op. cit. s. 17.

¹¹⁶ Op. cit. s. 19.

Bestemmelsen i reglementet av 1876 ble utover det som her er trukket frem videreført med noen mindre endringer. Blant disse kan nevnes at det ble åpnet adgang til å bortforpakte "Ret til Istag", se 1895-reglement § 6 bokstav k).

I 1876-reglementet het det at goder som var forpaktet bort ved forpaktningstidens utløp kunne fornyes uten åpen konkurranse "naar Forpagtningens Gjenstand er af ringe Værdi, og det ikke er Grund til at antage, at flere Lysthavende ville melde sig".¹¹⁷ Ved 1895-reglementet ble den siste passusen opphevet. Dette innebar at forpaktningen av for eksempel en utmarksslått, som i denne sammenheng ble sett på som et gode av "ringe Værdi", kunne fornyes uten konkurranse, selv om også andre hadde vist sin interesse for den, se § 6 siste ledd.

9. Selskabet for fremme af Finmarkens Jordbrug

I 1899 ble Selskabet for fremme af Finmarkens Jordbrug opprettet. Selskapet skulle få jord av staten, jord som selskapet kunne utparsellere uavhengig av jordsalgslovens regler. Nettopp adgangen til å kunne dele ut jord uten å være bundet av jordsalgslovens regler om salg gjennom fri konkurranse, var en viktig bakgrunn for selskapets opprettelse. Dette fremgår av et P. M. utarbeidet i Landbruksdepartementet. Her heter det at kvener med norsk statsborgerskap vanskelig kunne utelukkes fra kjøp av statens jord, siden loven av 1863 krevde auksjon hvis flere interesserte kjøpere meldte seg. En løsning var derfor salg av større strekninger til et eget selskap "hvis Hensigt der igjen at udparcellere Jorden i alm. Brug". "En enkelt Kvæn vil da heller ikke kunne konkurrere", fordi selskapet kunne selge underhånden til den ønskete kjøper.¹¹⁸ Man måtte også forhindre at denne kjøperen i neste omgang solgte til "Udlændinger". P. M.'et bruker uttrykket

¹¹⁷ 1876-reglementet § 7 siste ledd.

¹¹⁸ Riksarkivet, Direktoratet for statens skoger, 10-12-20-5, pakke 1569

”Udlænding”, selv om man etter statsborskapsloven av 1888 måtte være norsk – eventuelt svensk - statsborger for å erverve jord.

Stortinget bevilget betydelige midler til selskapet, hele kr. 47.500 i årene 1900-1904.¹¹⁹ I selskapets vedtekter het det at jord kunne deles ut til ”skikkede jordarbeidere, væsentlig fra de sydligere egne af landet”. I et skriv fra selskapet som jeg fant i Riksarkivet, ble folk sør for Nordland oppfordret til å søke om jord og tilskudd for etablering i Finnmark.¹²⁰ Det fremgår av skrevet at henvendelsen ikke var sendt til kommuner ”nordenfor det Trondhjemske” fordi ”mænd fra de egentlige sjødistrikt (fiskere) vanskelig blive antagne”.

Søknaden om å få jord som skulle sendes gjennom lensmannen på hjemstedet, måtte inneholde opplysninger om alder, familieforhold, helbreds- og formuesforhold, attester fra lensmannen om kyndighet i jordbruk, edruelighet og moralsk vandel m.v. Den som ble godkjent av selskapet, skulle få fri jord og fritt tømmer og et lån på kr. 2.000. Det heter videre i skrevet at “[d]er vil kun blive antaget brave, dygtige jordbrugsarbeidere af **ublandet norsk herkomst**”.¹²¹

De som fikk jord og støtte fra selskapet, måtte ved overdragelse av eiendommen i de første 20 årene ha selskapets samtykke.

I forbindelse med en bevilgning til selskapet på kr. 10.000 i 1901 ble selskapets virksomhet gjenstand for debatt i Stortinget.¹²² Debatten dreide seg om bestemmelsen i selskapets vedtekter om at det var folk ”væsentlig fra sydligere egne af landet” som

¹¹⁹ Opplysninger om selskapet er hentet fra Åsmund Røsts hovedoppgave ‘Selskabet til fremme af Finmarkens jordbrug - bureisning eller fornorskning?’, Tromsø 1978. Se også Steinar Pedersen (2001) s. 363.

¹²⁰ Skriv fra Selskabet til fremme af Finmarkens jordbrug, datert 17. juni 1901. Riksarkivet, Direktoratet for statens skoger, 10-12-20-5, pakke 1569.

¹²¹ Uthevelsen er sitert fra selskapets skriv til kommunene sør for Nordland.

¹²² Forhandlinger i Stortinget (1901-1902) s. 1040-1044.

skulle få selskapets støtte. Representanten Lützow Holm¹²³ var sterkt kritisk til dette. Hvis det var noen som burde komme i betraktning ved tildeling av jord fra selskapet, så måtte det nettopp være Finnmarks egen befolkning, "der uden nogensomhelst subvention fra noget hold har maattet kjæmpe sin kamp". I følge Lützow Holm var det først og fremst veibygging som kunne fremme fornorskningsarbeidet og ikke tildeling av jord til folk sørfra.¹²⁴

Larssen¹²⁵ som var Landbrukskomiteens ordfører, støttet vedtektenes formål å få folk sørfra som kunne jordbruk. Hovedhensikten med selskapets opprettelse var å få virkelige jordbrukere til Finnmark, "folk, som forstod sig paa jordbrug, som kunne drive et rationelt og tidsmæssigt jordbrug". Han ville ikke ha "den slags jordbrugsfolk, som skulde drive fiskeri ved siden af", men folk som "skulde leve udelukkende af jordbrug". Han trodde ikke man ville få dette til hvis man lot folk fra Finnmark bosette seg på disse nybyggerplasser.¹²⁶

Egede-Nissen som var representant fra byene i Finnmark, sluttet seg fullt ut til Lützow Holm, og fortalte at folk i Finnmark hadde uttrykt "sin indignation over, at de, som har kæmpet en haard kamp der oppe for at bestaa", nå risikerte å ligge under i konkurransen med folk "som kommer sydfra og har levet under bedre vilkaar".¹²⁷

Statsråd Konow avviste kritikken fra Lützow Holm og Egede-Nissen, og viste til at selskapets vedtekter var vedtatt på dets generalforsamling, og det var der man fikk ta opp spørsmål om vedtektene. Departementet ville ikke gripe inn i de krav som selskapet hadde stilt til søkere om jord.

¹²³ Lützow Holm var representant for Risør, men hadde vært sogneprest i Nesseby i årene 1880-1892, og hadde da representert Finnmark på Stortinget.

¹²⁴ Forhandlinger i Stortinget (1901-1902) s. 1040-1041

¹²⁵ Peter A. Larssen var representant for Tromsø.

¹²⁶ Forhandlinger i Stortinget (1901-1902) s. 1041.

¹²⁷ Op. cit. s. 1041-1042.

For representanten Aasen¹²⁸ var ikke jordbruket i Finnmark det vesentligeste. For ham var det viktigste at Øst-Finnmark kunne bli "ordentlig koloniserte med folk sydfra". For bare slik oppnådde man "at den norske tunge vil høres, hvor før væsentlig den fremmede tunge høres".¹²⁹

Innberetningene fra selskapet i årene som fulgte viste at det var vanskelig å få det tilstrekkelige antall skikkete folk sørfra, og dermed fikk også folk fra Nordland og Troms tildelt jord. Det er da i oversikten uttrykkelig anmerket at de er norske. I innberetningen fra 1908 ser vi at fire personer bosatt i Finnmark har overtatt eiendommer. Tre av disse er oppgitt å være av finsk herkomst. Den fjerde er fra Karasjok og om ham opplyses det: "norsk lap med underofficersexamen".¹³⁰

10. Jordsalgsloven av 1902

10.1 Bakgrunnen for en ny jordsalgslov

På samme tid som Selskapet for fremme av Jordbruget i Finnmark ble etablert, forsøkte amtmannen i Finnmark, Graff, å få skjerpet kravene for kjøp av jord etter jordsalgsloven av 1863. Han foreslo at søkere om utmål skulle oppgi nasjonalitet og fødested, familieforhold, moralsk vandel og edruelighet. Videre burde søkeren opplyse om formålet med utmålingen av jord, og om han tidligere hadde fått utmålt jord. Det fremgår av et skriv fra amtmannen til politimestrene i Finnmark, at han ønsket å

"fremme bosættelse af en god, norsk og norsktalende befolkning i Finmarken, i arbeidet og bestræbelsen for at den dyrkbare jord, der er ledig til salg, skal blive taget under forsvarlig dyrking, og for at de mænd, der nædsætter sig

¹²⁸ Sivert L. Aasen var valgt fra Finnmark.

¹²⁹ Forhandlinger i Stortinget (1901-1902) s. 1043.

¹³⁰ Riksarkivet, Direktoratet for statens skoger, 10-12.188, pakke 1616.

som fiskere eller forretningsmænd i værene, kan arbejde under [best] muligst frie og gunstige vilkaar".¹³¹

Amtmannen mente at man ved auksjon ikke kunne være bundet til å akseptere det høyeste budet, og at man i auksjonsvilkårene måtte få inn en klausul om at "det offentlige forbeholder sig at antage hvilket som helst af de gjorte bud".

Dokumenter i Riksarkivet viser at utover sommeren og høsten 1901 ble det mer og mer klart at myndighetene, ikke minst av nasjonale og språklige hensyn, ønsket en revisjon av jordsalgsloven av 1863.

Det var heller ikke tilstrekkelig planmessighet i salget av statens eiendom i Finnmark. Siden 1863-loven krevde salg gjennom auksjon i de tilfellene der flere var interessert i eiendommen, ble det i følge departementet lagt "hindringer i veien for dygtige og foretagsomme, men mindre bemidlede jorddyrkere." Eiere på naboeiendommene søkte for eksempel å hindre nyetablering i området. Departementet nevner også at atskillig jord var begjært utmålt i spekulasjonsøyemed, idet kjøperen lot jorden ligge i påvente av prisstigning. Loven av 1863 hadde derfor virket mot det formål som staten søkte å oppnå, "nemlig besættelse af dygtige og foretagsomme kolonister, der kan lægge Finmarkens øde jord under kultur".¹³²

Det kan også vises til en henvendelse fra Tana herredsstyre av 26. april 1901 hvor det uttrykkes misnøye med jordsalgslovens ordning med åpen konkurranse ved salg. Det heter i henvendelsen:

"Der har i dette distrikt i lang tid hersket misnøie med reglerne om konkurrence ved opmaaling af statens jord i Finmarken. Det har nemlig gjentagende vist sig, at folk - enten af speculationshensyn eller for af en eller anden grund at hevne sig paa vedkommende ansøger - har innsendt overbud paa jordstykker, som de

¹³¹ Udkast Rundskrivelse fra Amtmanden i Finmarkens Amt. Riksarkivet, av 30. mai 1901. Direktoratet for statens skoger, 10-12-20-5, pakke 1569.

¹³² Ot. prp. nr. 20 (1901-1902) s. 8-9. Merk at det var nettopp det samme man ønsket å oppnå ved innføringen av auksjonssalg ved loven av 1863. Tidligere hadde det vært gratis utdeling av jord.

ikke har havt minste trang til at erhverve. Det har ogsaa vist sig, at naar vedkommende overbyder har erhvervet jordstykket, er dette blevet liggende brak. Paa denne maade ligger en hel del jord fuldstendig ubenyttet i distriktet. – Som exp. skal man kun nævne, at i Gamvik har et eneste handelsfirma underlagt sig en strækning af 8 – 9 km længde og 300 alen bredde, hvoraf kun en brøkdel er benyttet.

Under siste herredsstyremøde den 13de f. m. paapegede repræsentanten sognepræst Bergland det uheldige ved en saadan ordning og fremsatte forslag om, at der indgaaes med andragende om dispensation fra reglerne i lov 22/6 1863 om konkurrence ved jordopmaalingen.

I den anledning fattede herredsstyret saadan enstemmeig udtalelse:

”Herredsstyret finder, at reglerne om konkurrence ved opmaaling og salg af statens jord i dette distrikt har virket yderst uheldig, idet mindre bemidlede, som har brug for et jordstykke og interesse af at dyrke det, ret som det er ligger under i konkurencen med bedre bemidlede, der før har jord nok og kun konkurrerer for at holde andre ude. Man tillader sig derfor ærbødigst at anmode hr. amtmanden at bevirke en forandring i dette forhold.” ¹³³

I følge Landbruksdepartementet var heller ikke saksbehandlingsreglene for oppmåling av statens jord tilfredsstillende. Ikke minst av hensyn til nasjonale og statsøkonomiske interesser var det nødvendig med en mer betryggende saksbehandling. Avgjørelsen av jordsalgene måtte naturlig nok skje ”paa selve aastedet”. Den senere skriftlige behandling av de forskjellige myndighetene kunn vanskelig øve noen innflytelse på bedømmelsen av forholdene. Det tok nå ofte hele to år før jordsalget formelt var i orden.¹³⁴

Ved søknad om utmål ble det tatt lite eller intet hensyn til hva søkeren allerede hadde av jord. Dermed ble det i mange tilfeller samlet mange eiendommer på en hånd. Det skjedde også at jord ble utmålt selv om den ikke kunne dyrkes opp men bare brukes til utmarksslåtter, noe som var i strid med 1863-loven § 1 bokstav c.¹³⁵

¹³³ Riksarkivet, Direktoratet for statens skoger 10-12-20-5, pakke 1569.

¹³⁴ Ot. prp. nr. 20 (1901-1902) s. 9.

¹³⁵ Opplysninger fremkommer i skriv fra formannen i Finmarken Jordsalgskommission til Landbruksdepartementet, datert 5. juni 1903, Riksarkivet, Direktoratet for statens skoger, 10-12-20-6, pakke 1570.

10.2 Arbeidet med den nye loven

Da departementet høsten 1901 vedtok at en ny lov måtte utarbeides, ble all utmåling av jord i Finnmark stanset. Departementet utarbeidet et første utkast til lov med reglement, som ble forelagt en rådgivende komité.¹³⁶ Komiteen fremla et revidert lovutkast, som departementet bearbeidet videre. Allerede i mars 1902 fremla regjeringen for Stortinget et utkast til lov om Afhændelse af Statens Jord og Grund i Finmarkens Amts Landdistrikt, Ot. prp. nr. 20 (1901-1902). I forslaget ble prinsippet fra 1863 om salg av statens jord gjennom fri konkurranse forlatt. En jordsalgskommisjon på tre medlemmer skulle etter en fri vurdering avgjøre søknader om kjøp av jord.

Når det gjaldt de hensyn som den nye loven måtte ivareta, anså departementet følgende forhold som særlig viktige:¹³⁷

1. At jordsalget skulde kunne benyttes som et middel til at regulere nationalitets- og sprogforholdene i Finmarkens grænsedistrikter.
2. At der burde kraftig arbeides for skogenes bevarelse og udvikling.
3. At det paa forhaand burde lægges en formelig plan for salget af statens jord, sigtende til at fremkalde en rationel, i hensynet til Finmarkens fuldstændige opdyrkning og kolonisation grundet utnyttelse af statens jord.
4. At man burde søge at fremtvinge, at den afhændede jord af vedkommende kjøber virkelig opdyrkes eller benyttes uopdyrket eller kun dyrket i en – selv efter Finmarkens forhold – ufuldstændig grad.”

I det følgende skal jeg redegjøre nærmere for hva som sies i proposisjonen om hvert av disse punkten. Det punkt som har fått størst omtale i proposisjonen, er punkt 1, under overskriften *”Om jordsalgsordningens forhold til nationalitets- og sprogforhold”*.

Departementet hadde fått utarbeidet en oversikt over skjøter godkjent i tidsrommet 1. januar 1896 – 8. november 1901. Oversikten er tatt inn som bilag 4 til

¹³⁶ Komiteen besto av amtmannen Graff i Finnmark, amtmannen Prebensen i Nedenes, sorenskriver Randers i Gjerpen, amtsagronom Nielsen i Finnmark og gårdbruker Foosnæs fra Beitstaden. Som vi skal se nedenfor under punkt 10.4 ble det uttrykt misnøye i Finnmark med at amtstinget ikke ble rådspurt i forbindelse med komiteens sammensetning.

¹³⁷ Ot. prp. nr. 20 (1901-1902) s. 16.

Ot. prp. nr. 20 (1901-1902). Av denne oversikten trekker departementet frem følgende: Det var blitt utstedt 425 skjøter, hvorav 36 % til norske, 3 % til svenske, til lapper 36 % og til kvener 25 %.¹³⁸ Men i følge departementet ga ikke disse tallene det dekkende bilde av forholdene, "idet saavel kvænerne som lapperne koncentrerer sig i visse herreder, meget ofte ogsaa i en bestemt grænd". I "et lappedestrøk som f. eks. Polmaksogn" ble det godkjent 38 skjøter, to til norske, ett til kvener og 35 skjøter til lapper (92 %).

I Sør-Varanger hvor kvenene spilte en fremtredende rolle, var det totalt godkjent 48 skjøter, hvorav 56 % til norske, 27 % til lapper og 17 % til kvener. Når det her var en overvekt av skjøter til norske, skyldtes det kjøp som var iverksatt av "Selskabet til fremme af Finmarkens Jordbrug", se foran under kap. 9.

I Nord-Varanger hvor kvenene også gjorde seg sterkt gjeldende, var det godkjent 75 skjøter, hvorav 57 % var utstedt til norske, 5 % til svenske, 7 % til lapper og 37 % til kvener.

Statistikken viste i følge departementet, "at betydelig over halvparten af de stedfundne salg er skeet til mænd af fremmed nationalitet". "Om end disse er norske statsborgere, paakalder forholdet dog en vis opmerksomhed, navnlig fordi man under den nuværende jordsalgsordning med fri konkurrence ikke har tilstrækkelig adgang til at udøve indflydelse paa, i hvilke trakter de fremmede nationaliteter kan faa erhverve jord."¹³⁹

Konsekvensene av jordsalgsstatistikken kom i følge departementet først fram, når man så den i forbindelse med oversikter over "nationalitets- og sprogforhold i Finmarkens forskjellige landdistrikter". Og departementet hadde på bakgrunn av folketellingen fra 1900 fått utarbeidet "en oppgave over antallet af kvæner, lapper og norske samt en oversikt over sprogforholdene m.v. i samtlige herreder i Finmarkens amt. Denne oversikten som er tatt inn som bilag 5 til Ot. prp. 20 (1901-1902), viste

¹³⁸ Op. cit. s. 18.

¹³⁹ Op. cit.

26.410 innbyggere i Finnmark i 1900, hvorav norske utgjorde 48 %, lapper 36 % og kvener 16 %. I 1891 var de tilsvarende tallene 23.119 innbyggere, hvorav norske 40 %, lapper 41 % og kvener 19 %.¹⁴⁰

Departementet fremhever at den nasjonale betydning av disse tall først blir synlige når man vet at av de 15.708 kvener og lapper som etter 1900-folketellingen bor i Finnmark, snakker hele 3.409 kvensk, 8.764 lappisk og 1.051 et blandet språk.¹⁴¹

Jordsalgs- og befolkningsstatistikken viste i følge departementet at den eksisterende ordningen med fri konkurranse ved salg av jord, der enhver – ”ogsaa personer af fremmed nationalitet” – kunne få kjøpe jord hvor de selv ville, virket uheldig for ”udviklingen af nationalitets- og sprogforholdene i Finmarken”. Det heter videre:

”Det er ikke departementets mening, at foretagsomme og dygtige personer af fremmed nationalitet, som er gode norske statsborgere, skal udelukkes fra at faa kjøbt dele af statens jord, men a d m i n i s t r a t i o n e n m a a have frie hænder til i ethvert foreliggende tilfælde at afgjøre sagen efter alle de forhaanden værende omstændigheder.”¹⁴²

Statistikken viste at det var relativt ”meget faa personer af fremmed nationalitet, som benytter det norske sprog i det daglige liv”, og det var utvilsomt også en meget stor andel som ”ikke er det norske sprog mægtig”. ”Det er da en selvfølge, at administrationen særlig bør have for øie at benytte jordsalget som et middel til at fremme utbredelsen af det norske sprog mellem de fremmede elementer”.

Riktignok var det etter statsborgerloven av 1888 et krav om at den som skulle få statsborgerskap måtte beherske norsk, men departementet mente man hadde stilt meget små krav til norskkunnskaper, og ”slet ikke taget hensyn til, om vedkommende benytter norsk i det daglige liv eller ikke, dernæst findes der mange

¹⁴⁰ Folketallet hadde økt med ca. 3.300 fra 1891 til 1900, og økningen hadde skjedd i den norske befolkning, fra 9.233 til 12.702. Den samiske og kvenske hadde gått litt tilbake. Dette forhold fremheves ikke av departementet.

¹⁴¹ Ot. prp. nr. 20 (1901-1902) s. 19.

¹⁴² Op. cit. s. 19.

fødte norske statsborgere af fremmed nationalitet, som ikke kan det norske sprog".¹⁴³ Dagens praksis med at alle norske statsborgere kunne konkurrere på lik linje om kjøp av statens jord, ville i nær fremtid dessuten by på nye utfordringer. Det var i forslag til ny lov om statsborgerskap foreslått at den som var født i riket og som uavbrutt hadde bodd her i 22 år, skulle få bli norsk statsborgerskap.¹⁴⁴ Dette innebar at man kunne bli norsk statsborger uten å beherske norsk, og dermed få rett til å erverve fast eiendom uten norskkunnskaper. Dette forslaget forelå også i 1895, se foran under punkt 8.3.

Selv om det var viktig å fremme norsk språk og nasjonalitet, mente departementet det ville være alt for hardt å ha som fast regel at "alene de skal kunne faa kjøbt statens jord i Finmarken, som er norsktalende". Dette burde være overlatt til administrasjonens vurdering i hvert enkelt tilfelle. Ved å legge dette til administrasjonens frie skjønn ville man ved salg av "statens jord kunne tage alle berettigede hensyn til nationalitets- og sprogforholdene".¹⁴⁵

Departementet vurderte om det burde legges begrensninger på adgangen til videresalg av hensyn til språk- og nasjonalitetsforhold, slik ordningen var etter 1876-reglementets § 4 bokstav d. Ved overdragelse innen 5 år til andre enn livsarvingene kunne det for eksempel kreves samtykke av departementet, men dette ble avvist. Flertallet i departementets rådgivende komité frarådet bestemt dette. Mindretallet var av en annen oppfatning.

I mindretallet var Foosnæs, som senere ble formann for Jordsalgskommisjonen. Han mente at når man stilte et så bestemt krav om kjennskap til det norske språk, måtte det få noen konsekvenser. Norske lapper som ikke behersket norsk, men som for øvrig fylte de øvrige krav for å erverve jord, skulle få feste jorden for livstid. Hvis de selv eller deres livsarvinger lærte seg norsk skulle de få skjøte på eiendommen.¹⁴⁶

¹⁴³ Op. cit. s. 19

¹⁴⁴ Ot. prp. nr 9 (1900-1901)

¹⁴⁵ Ot. prp. nr. 20 (1901-1902) s. 20.

¹⁴⁶ Op. cit.

Når det gjaldt det andre hensyn som jordsalgsloven måtte ivareta, nemlig *bevaring av skogen*, slo departementet kort og godt fast at gjeldende ordning fullt ut ivaretok hensynet til skogen, og man antok at "denne garanti ogsaa vil være tilstrekkelig under en hvilken som helst ny ordning".¹⁴⁷

Det tredje hensyn som departementet fremhevet, var behovet for en *planmessig utnyttelse av statens jord*.¹⁴⁸ I fiskevær og tettsteder var det behov for en reguleringsplan. I andre områder var det ikke behov for så detaljerte planer, men det burde utarbeides plan og kart for enkelte større strekninger "som ansees særlig skikket for kolonisation og opdyrking". En slik på forhånd lagt plan, ville være en "kraftig spore for nybyggere – maaske navnlig fra sydligere landsdele – til at nedsætte sig i trakten".

Til nå hadde utmåling av jord foregått nokså planløst, og enhver fikk "omtrent netop, hva han selv ønsker, idet udmaalingerne gives efter rekvisition af private personer, som oftest ogsaa i den udstrækning, som disse ønsker". Dette kunne i følge departementet rettes på hvis administrasjonen sto fritt til å vurdere en søknad om oppmåling og var pålagt "ved enhver afhændelse at have for øie hensynet til en fremtidig hensigtsmæssig yderligere udstykning med opdyrking eller bebyggelse af statens usolgte jord".

Under det fjerde punktet "*Om at paalægge dyrkningspligt med hensyn til den solgte jord*" drøfter departementet om man igjen skulle innføre en dyrkningsplikt ved salg av jord.¹⁴⁹ En slik plikt forelå etter 1775-resolusjonen, men ble opphevet ved 1863-loven, fordi eiendomsretten til jorden i Finnmark burde være den samme som i landet for øvrig.

Det var i flere sammenheng tatt til orde for at en slik dyrkningsplikt burde innføres igjen. I 1896 tok departementet spørsmålet opp med amtmannen i Finnmark som frarådet dette. Han mente at administrasjonen heller burde nekte salg, når det

¹⁴⁷ Op. cit. s. 20-21.

¹⁴⁸ Op. cit. s. 21.

¹⁴⁹ Op. cit. s. 21-22.

var grunn til å tro at jorden ikke ville bli dyrket opp. Departementet var enig i dette. Det ville dessuten bli ytterst vanskelig å håndheve en klausul om dyrkingsplikt.

Som vi ser, mente departementet at hvis administrasjonen sto fritt til å avgjøre enhver søknad om oppmåling av jord, kunne man ivareta de viktigste hensyn med jordsalgsordningen. Hovedregelen i 1863-loven om auksjonssalg og fri konkurranse måtte oppheves, og i stedet "sættes administrationens fri bedømmelse i hvert enkelt tilfælde".¹⁵⁰

Til å forestå jordsalget sluttet departementet seg til den rådgivende komiteens forslag om opprettelsen av en jordsalgskommisjon. Kommisjonens formann skulle oppnevnes av regjeringen, og betjene hele amtet, se lovutkastet § 2. De to øvrige medlemmene skulle veksle mellom distriktene i Finnmark, og bestå av stedets lensmann og en representant fra herredet utpekt av amtmannen. Hvis saksmengden ble så stor at formannen ikke kunne rekke over det hele, skulle amtmannen ved kurante saker, kunne bestemme at utmåling ble avholdt av lensmannen og herredets medlem alene.

I jordsalgsloven av 1863 var det i § 1 gitt klare begrensninger på hvor avhendelse av jord kunne skje. Det hadde vært tvil som disse bestemmelsene burde videreføres i loven, dels fordi "disse hensyn i utviklingens medfør undergaa forandringer gjennom tiderne". Departementet vurderte å plassere reglene i reglementet fremfor i selve loven, men fant det likevel riktigst å videreføre reglene 1863-loven § 1.

Lovutkastets § 1 fikk følgende ordlyd:

Statens i finmarkens amts landdistrikt liggende jord og grund med paastaaende skog kan afhændes.

Afhændelse maa dog ikke finde sted til private, naar

- a) strækningen af det offentlige ansees nødvendig til sommerhavn for de fastboendes eller for fjeldfinnernes dyr eller til torvskjær,
- b) den benyttes til vei for fjellfinnernes flytninger eller ved de fastboendes færdsel eller den kan forudsees at ville udkræves til saadant øiemed,

¹⁵⁰ Op. cit. s. 22-23.

- c) den bestaar alene af udmarksslaatte, der under forholdene i egnen ikke kan tages under ordentlig dyrkning,
- d) dens beliggenhed i forbindelse med forholdene iøvrigt gjør det sandsynligt, at den vil blive benyttet af den fiskende almue til tomt for rorboder eller hjeldbrug,
- e) den er af betydning for skogenes bevarelse, eller
- f) dens afhændelse iøvrigt vilde være stridende mod landets interesser eller distriktets tarv.

Det presiseres imidlertid i de spesielle motivene at dette ikke var absolutte regler.

”[M]en man vil dog ha betonet, at det i hvert enkelt forekommende tilfælde maa tilkomme administrationen at tillægge de nævnte hensyn, alt taget i betragtning, den vegt, som der til fremme af nationale og økonomiske interesser findes føie til”.¹⁵¹

Motivene her synes ikke å harmonere med lovens mer absolutte ordlyd, og innebærer en svekkelse av beiterettighetene i forhold til de regler som gjaldt etter loven av 1863.

10.3 Jordsalgsreglementet

Parallelt med lovarbeidet utferdiget Landbruksdepartementet også et utkast til jordsalgsreglement. Jeg skal ikke her gå i detalj om alle reglene, men vil særlig se på de regler som skiller seg fra tidligere reglement eller som er spesielt omtalt av departementet i proposisjonen.

Som nevnt var et sentralt poeng med den nye loven at jordsalgskommisjonen skulle stå fritt til å vurdere hvem som skulle få utmålt jord. Ingen hadde dermed et krav på å få utmålt jord, og som nevnt skulle det heller ikke lenger være fri konkurranse om kjøp av statens jord. Siden styrking av norsk språk og nasjonalitet var et viktig hensyn kom følgende bestemmelse inn i § 1 bokstav c):

Afhændelse maa kun ske til norske statsborgere og under særlig hensyn til at fremme bosættelsen af en for distriktet, dets opdyrkning og øvrige nyttiggjørelse skikket

¹⁵¹ Op. cit. s. 26.

befolkning, som kan tale, læse og skrive det norske sprog og benytter det til daglig brug.

For å ivareta disse hensyn, måtte en søknad om utmåling av jord i følge § 2 inneholde opplysninger om statsborgerskap, nasjonalitet og fødested og om søkeren kunne tale, lese og skrive det norske språk og om han benyttet norsk i daglig bruk. Videre skulle det opplyses om søkeren var edruelig og arbeidsom, og hvis han var gift skulle hustruens alder og nasjonalitet oppgis. Søkeren måtte også opplyse om hensikten med å få utmålt jord og hvor mye jord han hadde fra før.

I likhet med tidligere reglement ble det ikke fastsatt noe minstemål for hvor mye jord som kunne utmåles. Det heter i § 5 bokstav a) at når formålet var jordbruk skulle "[j]orden gives saadan udstrækning, som kommissionen efter egnens forhold finder passende til hjemmark og udmark for en boplads". Når søknaden gjaldt grunn til tomt, fiskebruk eller annen virksomhet, utmåles det "ikke mer, end behovet nødvendiggjør".

I følge tidligere jordsalgsreglement skulle man i tillegg til boplass og jord for oppdyrking også få tildelt et utmarksområde for beite. Men i stedet for et eget jordområde kunne oppsitteren få en beiterett på nærmeste statsgrunn. Myndighetene kunne imidlertid senere begrense beiteretten hvis hensynet til skogen krevde det. I så fall skulle oppsitteren som kompensasjon få "et i Fohold dertil bestemt Stykke Udmark", se jordsalgsreglement av 1895 § 3 bokstav b) og ¹⁵².

I reglementet fra 1902 synes denne beiteretten å ha blitt noe svekket. Nå var det ikke bare hensynet til skogen som la begrensninger på havningretten. Det heter i § 5 bokstav b) at det offentlige til en hver tid hadde adgang til å regulere havningen og "flytte den fra sted til et andet uden erstatning". En tilstått havnerett skulle ikke være til hinder for strekningens "fremtidige udnyttelse og afhændelse til opdyrking og

¹⁵² Om bufébeite og jordsalgslovene, se Stig Gøran Hagen: Bufébeite på statens grunn i Finnmark, i NOU 2001: 34 Samiske sedvaner og rettsoppfatninger, s. 533 flg.

bebyggelse". En avløsning av beiteretten skulle imidlertid fortsatt skje ved utmåling av et "bestemt stykke udmark".¹⁵³

I reglementet fra 1876 var det tatt inn en bestemmelse om at ved bortforpaktning av utmarksslåtter og seterplasser i strøk hvor "Renhjorder færdes, betinges Fjeldfinnerne Ansvarsfrihed, om de bortforpagtede Strækninger beskadiges af deres Dyr". Ansvarsfriheten bortfalt imidlertid hvis skade skjedde på område som var innhegnet med 1 ½ alen høyt egn. Denne bestemmelsen ble videreført i reglementet i 1895. Ansvarsfriheten for reieneierne ble også tatt inn i salgsdokumentene

På slutten av 1890-tallet uttalte Hypotekbanken at den ikke ville yte lån til eiendommer som var beheftet med denne ansvarsfrihetsklausul.¹⁵⁴

Landbruksdepartementet ba imidlertid i februar 1901 Hypotekbanken om fortsatt å gi lån. Departementet skulle på sin side sørge for at nevnte salgsklausul bare ble tatt inn i skjøter ved salg av jord i områder hvor forbeholdet var absolutt påkrevet. Hypotekbankens kontor i Tromsø svarte i mars samme år at det foreløpig ikke burde gis lån på eiendommer med slik klausul.

Forut for dette hadde amtmannen i Finnmark innhentet opplysninger fra lensmenn og herredsstyrrer om deres syn på saken. Samtlige lensmenn og herredsstyrrer med unntak for Kautokeino og Kjølvik (Nordkapp) mente at forbeholdet om ansvarsfrihet burde utgå. Departementet mente på denne bakgrunn at det ikke forelå tilstrekkelige grunner av hensyn til "lappeforholdene" å beholde forbeholdet i salgsklausulene, men at det burde gjøres unntak for Kautokeino.

I mellomtiden hadde imidlertid Hypotekbankens direksjon erklært at det nevnte forbeholdet om ansvarsfrihet ikke kunne være til hinder for at lån ble gitt, og saken ble dermed ansett løst. Departementets rådgivende komité uttalte at det på

¹⁵³ Et medlem i komiteen som departementet konfererte med under arbeidet med den nye jordsalgsloven, Smitt, var ikke enig i denne regulering av havneretten. Han mente at det offentlige når som helst det var nødvendig kunne tilbakekalle havneretten.

¹⁵⁴ Ot. Prp. Nr. 20 (1901-1902) s. 30.

denne bakgrunn ikke var grunn til å gå nærmere inn på en drøftelse av forholdet mellom "fjeldfinner og fastboende ..., hvori de uforenelige og stridende interesser vistnok vanskelig vil kunne blive ordnet paa en for begge parter fuldt ut tilfredsstillende maade".¹⁵⁵ Komiteen la dessuten til:

"At samtlige herredsstyrer med undtagelse af Kautokeinos har udtalt sig for, at det omhandlede forbehold kan udgaa af konditionerne for salg af statens jord, kan ikke tillægges afgjørende vegt. Thi det maa erindres, at ialle de øvrige herredsstyrer har fjeldfinnerne ikke en eneste repræsentant (dette gjælder eller har in casu vistnok været tilfældet ogsaa i Karasjok).

... Da saavel den nugjeldende som foreslaaede jordsalgslov § 1 litr. b har anerkjendt fjeldfinnernes gamle ret inden Finmarkens distrikt, bør man antagelig være varsom med at forrykke et saadant forhold."¹⁵⁶

10.4 Behandlingen i Stortinget

10.4.1 Landbrukskomiteen

Under behandlingen i Stortingets landbrukskomité var det sentrale spørsmålet salg av statens jord som middel til å regulere "nationalitets- og sprogforholdene" i Finnmark. Landbrukskomiteen understreket at den nye loven måtte fremme en slik målsetting.¹⁵⁷ Komiteen sluttet seg til departementets lovutkast og hadde bare egne kommentarer til utkastets § 2 som gjaldt jordsalgskommisjonen sammensetning og arbeidsform. Komiteen var enig med departementet i at kommisjonens tredje medlem, herredsmedlemmet, skulle oppnevnes av amtmannen. Departementets rådgivende komité hadde foreslått at dette medlemmet skulle velges av herredsstyret. Landbrukskomiteen fremhevet at siden det her var snakk om statens eiendom, måtte utmålingen utføres "uden nogen medvirkning fra vedkommende herreds side". "De vigtige hensyn til nationale og sproglige forhold, som her er

¹⁵⁵ Op. cit. s. 31.

¹⁵⁶ Op. cit. s. 31.

¹⁵⁷ Indst. O. XI (1901-1902)

hovedgrund til foranstaltningen, kunde derhos antagelig i flere tilfælde befrygtes neppe at ske fyldest, hvis vedkommende skulle udnævnes af herredsstyret.”¹⁵⁸

I utkastet § 2 annet ledd var det foreslått at i spesielle tilfeller kunne amtmannen i samråd med jordsalgskommisjonens formann bestemme at utmålingsforretningen skulle gjennomføres av de to andre medlemmene uten formannen til stede. Flertallet i den departementale komité hadde ment at formannen alltid måtte være til stede for å sikre ensartethet i utmålingen. Landbrukskomiteen var delt i synet på dette spørsmålet. Flertallet støttet departementets forslag, og pekte på at det kunne være tilfeller hvor det var snakk om ”ganske ubetydelig og meget enkel udmaalingsforretning paa et eller andet afsides sted” hvor reiseutgiftene for formannen kunne bli betydelige og ville ikke stå i forhold til utmålingsforretningens karakter.¹⁵⁹

Mindretallet i Landbrukskomiteen, to medlemmer, mente at jordsalgskommisjonens formann måtte lede samtlige utmålsforretninger. Bare på denne måten ville ”pligtfølelsen skjærpes, interessen for den hele gjerning styrkes, enhed og plan i arbeidet for Finmarkens bebyggelse og kolonisation bevares”.¹⁶⁰

I likhet med departementet fremhevet komiteen at det var viktig å sikre at den jord som ble utmålt, ble dyrket opp, men at dette ikke kunne skje ved tvang. Det beste middel for å få jorden dyrket opp, var ”bosættelse af en befolkning, som har baade vilje og evne til at udnytte paa en forsvarlig maade den jord, som overdrages dem”. Man burde gi ”dyrkningslaan, præmier eller det paa anden lignende maade” yte den jordbrugende befolkning i Finmarken den hjælp, som den paa grund af de lidet udviklede forhold trænger i end sterkere grad” enn ellers i landet.¹⁶¹

Selv om det ikke lå til Stortinget å vedta jordsalgsreglementet, kom Landbrukskomiteen like fullt med kommentarer til reglementets § 1 bokstav c), hvor

¹⁵⁸ Op. cit. s. 7.

¹⁵⁹ Op. cit. s. 7.

¹⁶⁰ Op. cit. s. 8.

¹⁶¹ Op. cit. s. 8.

det som nevnt her at man ved avhendelse av statens jord måtte se særlig hen til om vedkommende "kan tale, læse og skrive det norske Sprog og benytter det til daglig Brug". Komiteen fremhevet at dette vilkåret ikke måtte betraktes som en fast regel, men bare som et hensyn det skulle legges vekt på. "I mange tilfælde vil det ganske sikkert vise sig fornødent og ogsaa forsvarlig at slaa betydelig af paa denne fordring til færdighed i sproget". Selv for norskfødte personer kunne det vise seg "vanskelig i alle tilfælde at opretholde kravet paa skrivekyndighed".¹⁶²

10.4.2 Odelstinget

Debatten i Odelstinget kretset om fornorskning og kolonisering. Lützow Holm var første mann ut.¹⁶³ Han pekte på det hadde skjedd en enorm utvikling i Finnmark de siste 100 årene. I denne perioden hadde den norske befolkning økt fra 1.500 til 15.000, som var "en enestaaende vekst indenfor vort land". Og man kunne reise spørsmålet om ikke "Finmarken har udviklingsevne uden nogen særlig foranstaltning". Han hadde landsdelen kjær og var "selvfølgelig taknemmelig for enhver forstandig foranstaltning, som træffes for at fremme befolkningens, specielt de norske elementers interesser der oppe". Han støttet derfor lovforslaget, men utkastet til reglement ville han gjerne kommentere. Bestemmelsen i reglementet § 1 bokstav c) om at utmåling av jord skulle skje til folk som "kan tale, læse og skrive det norske sprog og benytte det til dagligt brug" var alt for rigorøs. I likhet med Landbrukskomiteen fremhevet Lützow Holm at dette var "et særlig hensyn og ingen fast regel". "[A]f befolkningen i Finmarken er 41 pct. lapper", og en betydelig prosent av utmålingsforretningen foretatt etter 1896 har nettopp vært til "lapperne". Han mente bestemmelsen måtte utøves mindre strengt overfor disse. Annerledes var det derimot med kvenene som "er indvandrere, de faar finde sig i de

¹⁶² Op. cit. s. 8.

¹⁶³ Lützow Holm var representant for Risør, men hadde vært sogneprest i Nesseby i årene 1880-1892, og hadde da representert Finnmark på Stortinget.

regler, som sættes, selv om disse er forholdsvis strenge". Men overfor dem som "gjennem slegtled har siddet inde med landet der nord", mente han det måtte utvises forsiktighet når det gjaldt krav til språkkyndighet, og han uttalte:

"Det er jo ofte folk, som har havt liden anledning til skolegang; de kan være iøvrigt overmaade brave folk, de kan være særlig skikket til at bryde jord og dyrke den, men paa grund af de lokale forhold, de har levet under, har de ikke havt nogen videre anledning til at søge skole og der lære norsk, heller ikke har de havt større omgang med nordmænd, og følgen deraf er, at deres kyndighed i det norske sprog er noksaa liden."

Det ville være for hardt om de som ikke behersket det norske språk – og det var det få både av kvener og samer som gjorde – skulle være avskåret " fra under forøvrigt lige omstændigheder at faa udmaaling."¹⁶⁴

Lützow Holm avsluttet sitt innlegg med å fremheve at man nettopp samme år hadde "bevilget penge til utvikling af fornorskningen i Finmarken paa skolen s omraade, og han ville at myndighetene først og fremst skulle legge vekt på slike tiltak.

Egede-Nissen som representerte byene i Finnmark, kritiserte behandlingen av lovforslaget. Departementets rådgivende komité hadde etter hans mening vært svært ensidig sammensatt. Ingen "praktisk gaardbruger fra Finmarken" var med. Amtstinget i Finnmark burde fått utpeke et eller to medlemmer av den rådgivende komiteen. Amtstinget burde også fått lovforslaget til uttalelse før behandlingen i Odelstinget, og han foreslo derfor om utsettelse av saken.

Statsråd Konow frarådet bestemt en utsettelse av lovbehandlingen. På grunn av arbeidet med en ny lov hadde all utmåling av jord stanset opp i Finnmark, og det var nå viktig å få utmåling etter en ny lov i gang igjen:

¹⁶⁴ Op. cit. s. 1240.

”Der er saa mange krav der ovenfra om udmaaling, og her er ogsaa megen trang i landet for mindre bemidlede arbeidsfolk til at faa jord, at jeg synes ikke, det vilde være rigtigt især i denne tid, da saa mange reiser bort fra Norge, at udsætte længere med denne lovs behandling, som det er mit haab vil give anledning til, at mange, der ellers vilde komme til at reise sin vei, vil blive boende her i landet, opdyrke jorden og tilslut blive selvstændige, selveiende gaardbrugere.”¹⁶⁵

Når det gjaldt vilkåret om å kunne tale, skrive og i det daglige snakke det norske språk, påpekte Konow at dette hensyn ikke var et absolutt krav, men bare et hensyn som man skulle legges vekt på ved en søknad om utmåling. Men han understreket viktigheten av at søknaden inneholdt opplysninger om dette:

”Det er jo vor jord, det er norsk jord, statens jord; vi maa da kunne tage det hensyn, naar vi giver jord bort, at det er for at styrke den norske nationalitet. Enhver har medborgerlige rettigheder her i landet. Det er jo ikke noget, man vil fratage nogen; men her er det en, staten giver, og den tror jeg først og fremst bør gives til norske borgere. Det er langt fra min mening, at man skulde udelukke kvæner eller lapper fra at faa jord; men hvis der danner sig et helt bygdelag, en strækning, som man tror, eller man frygter for vil blive befolket alene af en fremmed nationalitet, saa tror jeg, man maa tage visse hensyn for at forhindre det.”¹⁶⁶

Innlegget etterlater det inntrykk at jorden bokstavelig talt skulle gis bort gratis, men både lovutkast og utkast til reglement forutsetter salg.

Representanten Aasen¹⁶⁷ mente i likhet med Lützow Holm at man ikke måtte være for rigorøs når det gjaldt kravet om å beherske norsk, ”ialfald ikke lige overfor det lappiske folk”. Statsråd Konow hadde fremholdt at det var viktig å unngå at det i enkelte områder bare ble ”en fremmed befolkning”, men Aasen pekte på at i ”enkelte distrikter, f. eks. Kautokeino og Karasjok, vil man aldrig kunne undgaa, at

¹⁶⁵ Op. cit. s. 1242.

¹⁶⁶ Op. cit. s. 1243. Representanten Castberg grep fatt i det utvandringspolitiske spørsmål, og fremhevet at saken de diskuterte ikke bare gjaldt Finnmark. Man måtte sørge for at udyrket mark også utenfor Finnmark som staten var i besittelse av ble utmålt til oppdyrking. Det foreliggende lovutkast var en mal for slike tiltak også utenfor Finnmark. Se op. cit. s. 1245.

¹⁶⁷ Sivert L. Aasen var valgt fra Finnmark.

der bliver en overveiende lappisk befolkning." Annerledes mente han det stilte seg i sjødistriktene; "der behøver det ikke at være saa og bør heller ikke være saa".

Når det gjaldt de enkelte lovbestemmelsene, hadde odelstingsrepresentantene bare mindre kommentarer til disse, men med ett unntak, og det gjaldt utkastets § 2. Denne bestemmelsen ble gjenstand for en omfattende debatt. Uenigheten gjaldt to spørsmål: 1) Oppnevningen av det 3. medlemmet i jordslagskommisjonen. Skulle det utpekes av herredstyret eller av amtmanden? 2) Måtte jordsalgskommisjonens formann være med på alle utmålingsforretninger?

Også debatten om § 2, og da særlig spørsmål 1), ble en debatt om norsk nasjonalitet og språk i Finnmark. Etter utkastets § 2 skulle formannen i kommisjonen velges av Kongen, det andre medlem skulle være distriktets lensmann og det tredje skulle være en representant for herredet. Spørsmålet debatten dreide seg om var altså om dette tredje medlemmet skulle velges av amtmanden eller av herredstyret.

Egede- Nissen mente herredsmedlemmet måtte velges av herredstyret:

"Det spiller dog ogsaa en meget væsentlig rolle for de enkelte herreder, hvilke mænd der kommer til at nedsætte sig i herredet, og jeg skulde da tro, at det havde været rigtigere, at det medlem, der skal repræsentere herredet, havde været folkevalgt eller herredsvalgt end valgt af amtmanden".¹⁶⁸

Av "nationalitetshensyn" kunne statsråd Konow ikke tilrå at det tredje medlem ble valgt av herredstyret. Man kunne da risikere at "en fremmed nationalitet kommer i flertal" siden distriktets lensmann velges av herredstyret.¹⁶⁹

Egede-Nissen tok til motmæle. Lensmannen kunne ikke kalles herredsvalgt. Riktignok fremmet herredstyret tre kandidater til vervet som lensmann, men det var amtmanden som pekte ut hvem som blant de tre, skulle være lensmann. "Skulle nu amtmanden tillige vælge det 3dje medlem, forekommer det mig at være at give

¹⁶⁸ Op. cit. s. 1241.

¹⁶⁹ Op. cit. s. 1242.

amtmanden for stor myndighed og folket for liden".¹⁷⁰ Egede-Nissen utdypet dette i et senere innlegg:

"Det forekommer mig, at herredsstyret maa faa saavidt ord med i laget. Hvis det nu skulde kunne tænkes, at vedkommende af herredsstyret valgte medlem favoriserede fremmede, vel, saa har man da de to andre igjen; og jeg gad se den lensmand i Finmarken, som ikke under lige forhold for øvrig vilde foretrække norsktalende folk, dygtige til spredelse af norsk kultur, fremfor det, som her er kalled fremmede elementer."¹⁷¹

Han tilføyde at hvis lovutkastet hadde vært forelagt amtstinget i Finnmark, var han overbevist om at amtstinget ville forlangt at det tredje medlem skulle velges av herredsstyret.

I statsråd Konows svar til Egede-Nissen pekte han på at man måtte "erindre, at den jord tilhører staten, det er ikke herredets jord; det er først og fremst stathenssyn, der maa tages". Men han kunne gå med på at det ble presisert at den som skulle velges av amtmanden fra herredet, selv måtte bo i herredet.

Formannen i Landbrukskomiteen, Schanche,¹⁷² mente at amtmanden måtte velge det tredje medlem. Han uttalte:

"Hvis det havde vært under almindelige forhold, under ensartede nationale og sproglige forhold, er jeg ikke for mit vedkommende i ringeste tvil om, at jeg vilde have stemt for, at det tredje medlem skulde vælges af herredsstyret; men de sproglige forhold der oppe for øie, og med den blanding af forskjellige folkestammer, som der findes, fandt vi det rigtigst og mest mest betryggende lige overfor disse eiendomsoverdragelser af statens jord, som det her gjælder, at det tredje medlem blev opnævnt af amtmanden, ..." ¹⁷³

¹⁷⁰ Op. cit. s. 1244.

¹⁷¹ Op. cit. s. 1248.

¹⁷² Schanche var valgt fra Stavanger amt.

¹⁷³ Op.cit. s.1250. Flertallet i departementets rådgivende komite hadde gått inn for at det tredje medlem skulle velges av herredsstyret, men her hadde Schanche vært blant mindretallet som mente at også dette medlem skulle oppnevnes av amtmanden. Regjeringen var i sitt lovutkast på linje med mindretallet.

Egede-Nissen hadde stor sympati for hensynet til fremme av norsk nasjonalitet og språk, og foreslo inntatt en tilføyelse i sitt forslag om at det tredje medlem som skulle velges av herredsstyret, måtte være "af norsk nationalitet".¹⁷⁴

Asen støttet Egede-Nissen i at det tredje medlem måtte velges av herredsstyret, men han var ikke enig i en tilføyelse om at vedkommende måtte være "af norsk nationalitet":

"Repræsentantens tillæg om norsk nationalitet er mig overmaade lidet smageligt. Jeg synes, at der i dette udtryk i grunden ligger en fornærmelse mod en stor del af den blandede befolkning i Finmarken. Man kunde desuden paa denne maade komme i en ganske besyndelig situation. I Karasjok og Kautokeino er der, saavidt jeg ved, ingen anden norsk mand end presten og lensmanden, og da lensmanden allerede paa forhaand er udseet som medlem, vilde altsaa presten være den eneste, som tilfredsstiller fordringerne. Jeg synes derfor, at en saadan bestemmelse vil være overmaade upraktisk og, som sagt, lidet smagelig."¹⁷⁵

Representanten Galtvik¹⁷⁶ støttet regjeringens forslag om at det tredje medlem i jordsalgskommisjonen skulle utpekes av amtmannen. Man ønsker at Finnmark skulle "befolkes af nordmænd, nationalfølende nordmænd, da der i lang tid har vært fare for, at Finmarken kunde blive beboet af en befolkning, som ikke netop var norsk og national." Under disse omstendigheter kunne man ikke holde seg strengt til "den mest udprægede demokratiske linje".

Egede-Nissens forslag om at det herredsmedlemmet skulle være "af norsk nationalitet" ble avvist av Odelstingets flertall; 29 støttet forslaget. Etter dette fikk hans forslag om at det tredje medlem skulle velges av herredsstyret bare tilslutning av 10 representanter i Odelstinget.¹⁷⁷

Det andre spørsmålet i utkastets § 2 som vakte debatt, var altså spørsmålet om enkle utmålingsaker kunne overlates til lensmannen og herredsmedlemmet i

¹⁷⁴ Op. cit. s. 1251.

¹⁷⁵ Op. cit. s. 1253.

¹⁷⁶ Andreas P. Galtvik var representant fra Nordre Trondhjems amt.

¹⁷⁷ Se op. cit. s. 1256.

kommisjonen. Egede-Nissen mente, i likhet med Landbrukskomiteens mindretall, at formannen alltid skulle være til stede. At formannen ikke behøvde å være til stede, ga inntrykk av at formannsposten ikke var så viktig.

Også Schanche mente at formannen alltid burde være til stede. Det ville oppnås "en betydelig større enhed saavel i værdiansettelserne som i skyldsætningsforretningerne, hvis formanden bestandig er tilstede". Det var en fare for at en formann på fast lønn og som bodde langt utenfor Finnmarks grenser, ikke ønsker å foreta disse reiser i den utstrekning som forutsatt. Selv om dispensasjonsadgangen lå hos amtmannen, var det fare for at det var formannen som i realiteten avgjorde når han skulle være til stede eller ikke.¹⁷⁸

Egede-Nissen fryktet at hvis formannen ikke alltid behøvde å være til stede, ville det melde seg "folk til denne stilling, der ikke har agt at bo i Finmarken", men som bor "sydpaa om vinteren, og som vil kvie sig for at gjøre reiser". Og han mente at hvis lovutkastet hadde vært forelagt amtstinget, ville amtstinget ha forlangt at formannen skulle utføre alle forretninger.¹⁷⁹

Statsråd Konow mente at det ville være uheldig hvis formannen måtte delta i alle forretninger. Et slikt krav kunne forsinke enkle utmål i betydelig grad, siden alle utmål måtte foretas om sommeren i et amt med lange reiseavstander. Fortegnelse over utmål viste at de fleste utmål fant sted i Sør-Varanger, Nord-Varanger, Nesseby, Polmak, Karasjok, Tana, Kistrand og Alta. I andre herreder var det "ganske faa udmaal; i Kautokeino har der kun været to udmaal i de 5 – 6 aar hvor udmaal har fundet sted.":

Naar formanden nu er meget sterkt optaget i Tanen og Alten, Syd- og Nord-Varanger paa grund af mange udmaal, og der saa kommer rekvisition om et enkelt udmaal i Kautokeino eller Karasjok, er det da nødvendigt, at formanden reiser selv dit op? Det kunde jo være, at det var saa simple og enkle ting, som begjæredes udmaalt; da bør efter min mening de folk, som bor der i

¹⁷⁸ Op. cit. s. 1247-1248.

¹⁷⁹ Op. cit. s. 1248-1249.

fjelldistrikterne – det er væsentlig lapper – faa hva de begjærer. Det er ingen nationale hensyn, som tilsiger, at det skulde negtes. Der er vist tilstrækkelig jord deroppe, og udmaalene er heller ikke saa store, som de pleier at være andre steder. ... At reise 30 – 40 mil for et eneste udmaals skyld vilde ogsaa falde ganske overdrevent kostbart.”¹⁸⁰

Egede-Nissen repliserte at nettopp fordi det var så få utmålinger i fjelldistriktene, i Kautokeino bare to på fem år, ville det jo være meget sjelden at formannen trengte å reise dit opp. Det var etter hans mening påkrevet at formannen ble kjent med hele Finnmark; ”denne mand skal have hele ledelsen i sin haand og reise overalt for at blive kjendt overalt, for at kunne virke bedst mulig til Finmarkens fremgang”. Og den mann som skulle ha denne post, måtte i følge Egede-Nissen, ”være en mand, som b o r i Finmarken, og ikke bare giver gjæsteroller der om sommeren”. Da ville han også ha tid til å lede de forretninger som blir pålagt ham.

Statråd Konow svarte at det bare var om sommeren det gikk an å foreta utmålinger, og sommeren ikke varte lenger enn 4 måneder. Antall utmål pr. år var hitil: i Vardø 5, i Syd-Varanger 9-10, i Nord-Varanger 15, i Nesseby 9-10, i Karasjok 10-11, i Tana 10-11 og i Kistrand 7. Bare med slike utmål ville formannen være opptatt hele sommeren. Og man måtte huske på at herredene i Finnmark var meget store. ”Skal han saa kanske 1 à 2 udmaals vedkommende reise ud til Lebesby og Kjøllefjord eller andet afsides liggende sted i det distrikt eller til Øxfjord og Loppen langt ude paa øerne”, så ville det bli umulig å rekke det samme år, ja kanskje heller ikke neste år.¹⁸¹

Representanten Kai Møller¹⁸² hadde forståelse for ønsket om at formannen uten unntak alltid måtte lede utmålsforretningene, men han var enig med dem som mente at dette rent praktisk kunne være vanskelig å gjennomføre. Et krav om at formannen

¹⁸⁰ Op. cit. s. 1249-1250.

¹⁸¹ Op. cit. s. 1255.

¹⁸² Kai Møller var representant for Smålenenes amt.

alltid måtte være til stede, kunne lede til at det ville ta svært lang tid før søkere fikk utmålt jord.¹⁸³

Regjeringens forslag til § 2 fikk tilslutning fra flertallet i Odelstinget, og Egede Nissens forslag om at formannen alltid måtte være til stede fikk bare 15 stemmer under voteringen.

Under debatten i Odelstinget var det ikke bare Egede Nissen som fremhevet at formannen måtte bo i Finnmark. Representanten Jelsa¹⁸⁴ uttalte at hvis det "skulde være tilladt for formanden at tage bopæl udenfor amtsdistriktet", ville det være en regel helt forskjellig fra "hvad der ellers gjælder med hensyn til bestillingsmænds bosted".¹⁸⁵ Lützow Holm uttalte at han "kunde havt lyst til i denne lov at tilføie en særskilt paragraf, hvor der stod, at den omhandlede kommissions formand maa ikke bo søndenfor polarcirkelen, idet jeg nemlig derved vil have sagt, at jeg er gaaet du fra, at kommissionens formand skal være en mand, som bliver boende nordpaa". Egede-Nissen tilføyde at formannen helst ikke burde bo utenfor Finnmarks grenser. "Polarcirkelen ligger som bekjendt et godt stykke søndenfor."¹⁸⁶

Kravet om at formannen for jordsalgskommisjonen måtte bo i Finnmark, kom opp igjen under Stortingets behandling av formannens lønn.¹⁸⁷ Statsråd Konow innrømmet at det var det mest ønskelig at formannen bodde i Finnmark, men ville ikke sette det som et krav:

"Jeg vil for det første søge at faa en skikket og duelig mand, - ikke en mand her fra Kristiania, ikke en jurist, men en mand, der forstaar sig paa jord og jorddyrkning, en gaardbruger, som ikke alene har forstand paa jorddyrkning, men ogsaa paa udskiftning af jord, og som kan tage de politiske og nationale hensyn som kræves, og som har karakterfasthed nok til at holde fast ved disse hensyn."¹⁸⁸

¹⁸³ Op. cit. s. 1252. Synspunktet ble støttet av Aasen i hans innlegg, se s. 1253.

¹⁸⁴ Jelsa var valgt fra Stavanger amt.

¹⁸⁵ Op. cit. s. 1258.

¹⁸⁶ Op. cit. s. 1258.

¹⁸⁷ Forhandlinger i Storthinget 1901-1902 s. 2242-2253.

¹⁸⁸ Op. cit. s. 2244.

Lønnen til formannen var satt til kr. 2.500 pr. år, og han trodde ikke man kunne få en skikket mann utenfor Finnmark til "at rykke op fra sin tidligere stilling og bosette sig i Finmarken; dertil var lønnen for liden".¹⁸⁹

Kravet om at formannen måtte bo i Finnmark fikk ikke flertall; 47 stemte for et slikt krav, men 51 stemte mot.¹⁹⁰

11. Jordsalgskommisjonens arbeid i de første 10-årene

11.1 Mange saker ventet på behandling

Som formann i Finmarkens jordsalgskommisjon ble valgt H. K. Foosnæs, en markant venstrepolitiker fra Beitstaden, nå Steinkjær. Han hadde blant annet vært medlem av de tre Lappekommisjonene (1889, 1892 og 1897) og i 1902 da han ble valgt til formann, var han i tillegg til å være en sentral skolemann på hjemstedet også ordfører i Beitstaden. Jordsalgskommisjonen fikk altså en formann som ikke bare bodde utenfor Finnmark, men også "søndenfor Polarcirkelen". At formannen ikke hadde bosted i Finnmark ble ikke vel mottatt der, og som vi skal se, ble kritikken ytterligere forsterket da Foosnæs i 1903 ble valgt inn på Stortinget. Fra Finnmarksrepresentantene i Stortinget, var det gjentatt kritikk mot at jordsalgskommisjonens formann ikke bodde i Finnmark og at han oppholdt seg i amtet bare vel 2 måneder om sommeren.

Da Foosnæs tiltrådte som formann, lå det en mengde saker og ventet på behandling, siden jordsalget hadde blitt stoppet mens arbeidet med loven av 1902 pågikk. Etter jordsalgsloven § 2 annet ledd kunne amtmanden i enkle saker bestemme at utmålingen skulle behandles av lensmannen og det herredsvalgte medlemmet, uten formannen til stede. Som vist ovenfor under punkt 10.4, var mange kritiske til denne reglen fordi man fryktet at det ikke ville bli en ensartet behandling

¹⁸⁹ Op. cit. s. 2249.

¹⁹⁰ Op. cit. s. 2252-2253.

av jordsalgssakene. Under debatten i Odelstinget ble det fra statsråden Konows side understreket at regelen i § 2 annet ledd var en snever unntaksregel. På grunn av den store saksmengden som lå og ventet, ble det imidlertid behov for å anvende unntaksregelen langt oftere enn forutsatt.

I mai 1903 skriver Foosnæs til amtmannen om problemene.¹⁹¹ Det lå da mellom 300 og 400 saker og venter på behandling. Loven ga riktignok formannen mulighet til i forkant av møtet med de øvrige medlemmer i kommisjonen å avslå søknaden, men denne muligheten ga liten lettelse i arbeidet, i følge Foosnæs. Han fant ikke selv å kunne avslå søknader, men måtte konferere med de andre medlemmene som jo var de som satt med lokalkunnskapen. "Der skal et saa stort lokal- og personalkjennskap til for at træffe det rette valg, at der vil gaa en aarrække for en mand i denne virksomhed, før han med held vil kunne anvende denne fremgangsmaade."

Han ba derfor om en generell bemyndigelse fra amtmannen om selv å få avgjøre hvilke saker som kunne behandles av lensmannen og herredsmedlemmet uten at formannen var med:

"Den heldigste maade at komme a jour med sagerne paa, vil efter min mening være, at samtlige andragender, som ikke af formanden straks nægtes fremme, behandles i samlet kommissionsmøde i herredet. Forsaavidt formanden da ikke ser mulighed for at deltage i alle besluttede udmaal, bør han kunne overgive del af de mest kurante og greie udmaal til lensmanden og det amtsbeskikkede medlem, saa han kan faa reise til næste herred og der om fornødiges fremgaa paa samme maade."

Amtmannen uttalte at han ikke å kunne gi en slik generell bemyndigelse til formannen. Etter jordsalgsloven måtte amtmannen avgjøre spørsmålet om forenklet saksbehandling i hvert enkelt tilfelle. Dokumentene med motivert forslag om forenklet behandling måtte derfor i hver enkelt sak sendes til amtmannen. Dette var

¹⁹¹ Brev av 2. mai 1903 med kopi til Landbrugsdepartementet. Riksarkivet, Direktoratet for statens skoger, 10-12-20-6, pakke 1570.

under lovens forberedelse fremhevet av flere, "bl.a. ogsaa af hr. formanden selv".¹⁹² "Dette punkt var paa det skarpeste fremhævet under debatterne i odelstinget." Amtmannen uttalte at han derfor "hverken tør eller kan give nogen saadan almindelig bemyndigelse".¹⁹³ Foosnæs ba Landbruksdepartementet om at loven måtte endres, slik at kommisjonen selv i fellesmøte kunne bestemme hvilke utmål som kunne foretas uten formannen til stede.¹⁹⁴

Noen lovendring ble ikke gjennomført, men etter rådføring med Landbruksdepartementet ble det funnet en ordning hvor man i 1903 klarte å holde møter i hvert enkelt herred for å forberede behandlingen at utmålssøknadene, men med unntak av Karasjok og Kautokeino hvor det bare ble skriftlig saksbehandling.¹⁹⁵ I disse møtene ble det vurdert hvilke søknader som burde behandles av samlet kommisjon og hvilke som kunne behandles av lensmannen og det oppnevnte medlem fra herredet alene.¹⁹⁶

I innberetningen for året 1. april 1903 - 31. mars 1904 gir formannen en oversikt over de steder han har holdt møter:

- 28. juni: Møte i Loppen og Øksfjord herred
- 29. juni: Møte i Hasvik herred
- 3. juli: Møte i Hammerfest for Hammerfest og Kvalsun herreder
- 6.-8. juli: Møte i Talvik herred
- 11. juli: Møte i Kjelvik
- 13. juli: Møte i Kolvik for Kistrand herred
- 20. juli: Møte i Skajaluft for Alten herred
- 27. og 28. juli: Møte i Skjøtningsberg for Lebesby og Kjøllefjord herred.

¹⁹² Foosnæs hadde vært medlem av den rådgivengende komité som departementet oppnevnte under arbeidet med jordsalgsløven av 1902, se foran under punkt 10.2.

¹⁹³ Brev fra Amtmanden i Finmarkens Amt til Jordsalgskommissionens Formand, datert 22. mai 1903. Riksarkivet, Direktoratet for statens skoger, 10·12·20·6, pakke 1570.

¹⁹⁴ Se Indberetning fra formanden i Finmarkens jordsalgskommission om hans virksomhed i terminen 1902-1903, bilag 2 til St. prp. nr. I. (1903-1904) Hovedpost VII kap. 3 titl 19-26.

¹⁹⁵ Møte var heller ikke blitt holdt i Polmak, men det fordi kommisjonsmedlemmet fra Polmak hadde misforstått reglementet. Brev fra Foosnæs til Landbruksdepartementet, datert 4. november 1903. Riksarkivet, Direktoratet for statens skoger, 10·12·20·6, pakke 1570.

¹⁹⁶ Skriv fra Den Kongelige Norske Regjerings Landbruksdepartement, datert 1. desember 1903. Se også Beretning fra formanden i Finmarkens jordsalgskommission om kommissionens virksomhed i i aaret 1ste april 1903 til 31te mars 1904, bilag 1 til St. prp. nr. I. (1904-1905) Hovedpost VII kap. 3 titl 19-25.

5. august: Møte i Kirkenes for Sydvaranger herred
10. august: Møte i Vadsø for Nordvaranger herred
15.-16. august: Møte på Nyborg for Næsseby herred
18.-20. august: Møte på Sigyn for Tanen herred.

Kommisjonen klarte dette året å få behandlet de fleste av de 407 søknader om kjøp av jord. Søknader som straks ble avslått var 41, mens 59 krevde videre undersøkelse.

Om avslagene skriver formannen:

”Den væsentligste grund til afslaget har dels været, at andragerne har havt tilstrækkelig og uopdyrket jord før, dels har de søgt om kjøb af grund, som efter lov og reglement ikke skal afhændes, eller ogsaa har andre stedlige eller personlige forhold, f.eks. mangel av kaution eller statsborgeret været hinderlig for indvilgelse.”¹⁹⁷

I november 1903 skriver Foosnæs til Landbruksdepartementet og ber om endringer i prosedyren for jordsalgskommisjonens behandling og spørsmål knyttet til utgiftsdekning for møter m.v. Bakgrunnen var at det var vanskelig å behandle alle søknader innen rimelig tid. En av reglene i reglementet som han ønsket endret, var bestemmelsen i § 4 om at varslingsfristen for kommisjonens møter i de enkelte herreder skulle være hele 4 uker.¹⁹⁸ Det hadde i 1903 vært umulig å overholde denne varslingsfristen.¹⁹⁹

Amtmannen kunne imidlertid ikke støtte en kortere varslingsfrist. ”Skal de Interesserede, der her i Finmarken ofte kan være langt fraværende, have nogen Betryggelse i Varselet og Adgang til at varetage sit Tarv, bør Fristen ikke være under 4 Uger.”²⁰⁰

¹⁹⁷ Op.cit.

¹⁹⁸ Etter jordsalgsloven § 2 sjette ledd skulle det forut for møtene utstedes ”Kundgjørelse samt Varsel til Ansøgere og Naboer med Opfordring til at varetage sit Tarv”.

¹⁹⁹ Spørsmålet om å forkorte varslingsfristen er reist av Foosnæs også under stortingsdebatten om Finmarkens skogfond i januar 1904, se Forhandlinger i Stortinget (1903-1904) s. 1116.

²⁰⁰ Skriv fra Amtmanden i Finmarkens Amt til Det Kongelige Landbruksdepartement, datert 30. november 1904.

Våren 1904 ble det gjennomført endringer i reglementets § 4. Kravet om 4 ukers varslingsfrist til "Ansøgere og Naboer om Udmaalingsforretningernes Afholdelse" ble endret til at varsel skal skje "i betimelig Tid". Amtmannen i Finnmark var sterkt kritisk til hvordan bestemmelsen om varsel "i betimelig Tid" ble praktisert. Han mente at det var eksempler på at det bare ble gitt 1 dag varsel.²⁰¹ Amtstinget i Finnmark uttalte sterkt misnøye med at en endring i reglementet ble gjennomført uten at det ble hørt, se sak FAF nr. 71/1905.

Et tilbakevendende tema i jordsalgskommisjonens arbeid var eiendomstvister. I beretningen for perioden 1. april 1903 – 31. mars 1904 nevnes et eksempel fra Bosekop hvor en nabo protesterte mot en søknad om utmål fordi han mente grunnen tilhørte ham. Kommisjonen fant imidlertid at denne naboen hadde gjerdet inn et større område enn det han i sin tid hadde fått utmålt, og hans protest ble derfor ikke tatt til følge. I beretningen for perioden 1. april 1904 – 31. mars 1905 nevnes et tilfelle fra Tana. En gård besto av to litt fra hverandre liggende grunnstykker. Gårdens eier hadde gjerdet inn begge disse grundstykkene og i tillegg det mellomliggende jordstykket som ikke tilhørte ham.²⁰² Slike forhold mente Foosnæs det måtte ryddes opp i, og han ba om at jordsalgskommisjonen fikk myndighet til bindende å rette opp i grenseforholdene. Hans anmodning ble avslått av regjeringen fordi den mente en slik myndighet ville innebære en uheldig sammenblanding av dømmende og forvaltningsmessig myndighet.

Somt nevnt ovenfor under punkt 10.4.2 ble det under debatten i Odelstinget rettet sterk kritikk mot at lovforslaget ikke hadde vært forelagt amtstinget i Finnmark, og at det ikke var satt et krav om at jordsalgformannen måtte være bosatt i Finnmark. Under de årlige stortingsbehandlingene om Finmarkens skogfond ble det fra finnmarksbenken uttrykt misnøye med at formannen ikke hadde bopel i

²⁰¹ Brev fra Amtmanden i Finmarkens Amt til Landbrugsdepartementet, datert 13. mars 1906.

²⁰² Beretning fra formanden i Finmarkens jordsalgskommission om kommissionens virksomhed i i aaret 1ste april 1904 til 31te mars 1905, bilag 1 til St. prp. nr. I. (1905-1906) Hovedpost VII kap. 3 titl 18-23.

Finnmark, og det ble fremholdt at han oppholdt seg alt for lite i Finnmark. Etter at Foosnæs var innvalgt på Stortinget i 1903, deltok han selv i disse debattene som ble både omfattende og krasse i formen.²⁰³ Foosnæs satt i Landbrukskomiteen og var i 1903 -1904 sågar saksordfører i saken om bevilgninger til Finnmarkens skogfond. Det siste ble sterkt kritisert av representanten Egede-Nissen.

11.2 Kritikk fra amtstinget i Finnmark mot den nye jordsalgsloven

I 1905 krevde Finnmarkens amtsting endring i ledelsen og saksbehandlingen av jordsalget i Finnmark, se sak FAF nr. 71/1905. Det heter i saksfremlegget som fikk enstemmig tilslutning i amtstinget:

”Beklageligvis blev den nye Jordsalgslov ikke forelagt Amtstinget til Udtalelse uagtet dens indgribende Betydning saavel for Distriktets Udvikling i det Hele som for det enkelte Individ. Herpaa blev det med Rette gjort opmærksom under Lovens Behandling i Stortinget. Dette var saa meget beklageligere, som Lovens gennemførelse blev overdraget en med Forholdene ukjendt og dertil udenfor Distriktet bosat Mand. Hvad der saaledes skulde være Lovens Styrke er paa denne Maade blevet dens Svaghed: en utilladelig Sendrægtighed. Mangel paa Ensartethed i Afgjørelserne og Planløshed i Arbeidet. Som Bevis herpaa kan man henvise til det betydelige Antal Sager, som blir overladt Herredskommissionerne, medens Lovens Forudsætning var, at Formanden skulde være med ved alle Udmaalingsforretninger ...”

I saksfremlegget er det også vist til at samtlige aviser i Finnmark hadde rettet kritikk mot ordningen. Amtstinget var også kritisk til at reglementet til jordsalgsloven kunne endres av departementet alene. I amtstingets uttalelse heter det til slutt:

”...at Stillingen som Formand i Finnmarkens Jordsalgskommission besættes med en med finmarkske Forholde og Befolkningens Kaar fuldt fortrolig Mand, der er bosat inden Amtet, og at Jordsalget gennemføres overensstemmende med Reglementets Ord og dets Aand, og at Distriktet ikke underkastes en tilfældig Vilkaarlighed heri; men at Forandringer i Reglementet kun maa foretages paa

²⁰³ Referatet av stortingsdebatten angående bevilgninger av Finnmarkens skogfond utgjør hele 26 sider, se Forhandlinger i Stortinget (1903-1904) s. 1099-1125.

samme Maade, som det har fastsat og først efter at Erklæringer fra Distriktet er indhentede.”

Formannen i Jordsalgskommisjonen, Foosnæs, svarte på kritikken fra amtstinget i brev av 29. oktober 1905.²⁰⁴ Foosnæs skriver at kritikken mot ham skyldtes en aksjon fra lærer Haaheim i Neiden, siden han ikke hadde fått forpaktet deler av Neidenelven. Som medlem av amtsutvalget hadde Håheim hevnet seg på Foosnæs. I følge Foosnæs hadde amtstinget ikke visst hva det hadde vært med på når det ble rettet kritikk mot ham.²⁰⁵ Foosnæs kritikk av amtstinget ble senere i kraftige ordelag imøtegått av amtmanden.

Foosnæs fremholder i brevet at det var en fordel at formannen i jordsalgskommisjonen ikke bodde i Finnmark:

”Det vil jeg ogsaa sige, at det som her er opfattet som en svagheit ved min virksomhed som formand i Finmarkens jordsalgskommission, deri har jeg ofte fundet, at styrken i samme har ligget. Jeg har kunnet arbeide ensartet, - og har ikke havt nogen fristelse til at ligge under for det tryk, som personlig bekjendtskabs, venskabs, slægtskabs eller nedarvede eller tilvante forholdes sidehensyn har saa let for at udøve paa et distrikts egen indvaaner.”²⁰⁶

På bakgrunn av Foosnæs brev kom saken opp igjen for amtstinget i 1906, se sak FAF nr. 61/1906.²⁰⁷ Amtstinget fastholdt sin kritikk, men uttalte at det ikke var ”Hr Foosnæs’s Person, som Udvalget har klandret, men den nuværende Ordning med en Formand bosat dels i Kristiania dels i Beitstaden og kun besøgende Finmarken et Par Sommermaaneder.” Foosnæs var også blitt valgt inn på Stortinget, men uten at det hadde kommet noen stedfortreder i stillingen som formann for jordsalgskommisjonen. ”Havde Jordsalgskommissionens Formand været bosat i

²⁰⁴ Brevet er sammen med behandlingen i Finmarkens amtsting gjengitt i Dokument nr. 60 (1906-1907) fra landbrugskomiteen, Angaaende formandsstillingen i Finmarkens jordsalgskommission, Sth. Forh. (1906-1907).

²⁰⁵ Saken om Haaheim er også trukket fram under Stortingets behandling av Finmarkens skogfond i 1907, se Forhandlinger i Stortinget (1906-1907) s. 2455.

²⁰⁶ Dokument 60 (1906-1907) s. 4.

²⁰⁷ Behandlingen i amtstinget er gjengitt i Dokument 60 (1906-1907).

Finmarken og valgt til Stortingsmand derfra, saa maatte han have holdt Stedfortræder".

I oversendelse av saken fra amtstinget til Landbruksdepartementet skriver den da nytiltrådte fylkesmannen, Andreas T. Urbye, at hans inntrykk var at Foosnæs hadde utført arbeidet med stor samvittighet og dyktighet. Men han fant at det var uheldig at jordsalgskommisjonens formann ikke bodde i Finnmark.²⁰⁸ Det var ingen fordeler, men bare ulemper forbundet med at formannen bodde utenfor Finnmark:

"... hva jeg tror, bør tillægges betydning, er paa den ene side, at en formand som ikke bor her, ikke kan erhverve sig det indgaaende kjendskab til befolkningens liv og kaar som for denne stillings indehaver er saa ønskelig – det er jo ikke bare jordbrugsanliggender, men ogsaa boligforhold i fiskevær og i andre tættere bebyggelser, som jordsalgskommissionen har med at gjøre – og paa den andre side, at saalænge formanden bor udenfor distriktet, faar nødvendigvis hans arbeide med jordsalgskommissionens anliggender et preg av bierhverv, som ikke er heldig for stillingen. Hr. Foosnæs har jo den hele tid udført sit arbeide ved siden av sit stortingsarbeide og sine øvrige offentlige og private gjøremaal. Havde han boet i Finmarken og var valgt til stortingsmand herfra, kan jeg ikke tænke mig andet, end at han havde maattet stille stedfortræder som formand i jordsalgskommissionen i lighed med alle andre offentlige tjenestemænd."

Amtmannen avslutter med å si "at der gjennemgaaende er misnøie i Finmarken med, at en person, hvis offentlige gjøremaal udelukkende er knyttet til Finmarken, ikke bor her". "Folk mener, at noget saadant kunde ikke tænkes overfor et andet distrikt end Finmarken, og det skaber bitterhed, hver gang man har følelsen af, at – Finmarken sættes i en særstilling."

Foosnæs var beskikket som formann i jordsalgskommisjonen fram til 1. juli 1907, men ble våren 1907 videre konstituert som formann fram til 1. april 1908. Også ved denne forlengelsen ble det uttrykt sterk misnøye fra Finnmark over at det ikke ble stilt krav om at formannen måtte bosette seg i Finnmark.

²⁰⁸ Skriv av 22. august 1906, referert i sak FAF nr. 8/1907.

I forbindelse med spørsmålet om forlengelse av formannsvervet, hadde departementet spurt Foosnæs om han ville fortsette som formann hvis han ble pålagt å bo i Finnmark. Han svarte at han på grunn av asmatisk bronkitt ikke kunne påta seg formannsvervet hvis det innebar at han måtte bo i Finnmark også om vinteren.²⁰⁹

Året etter ønsket departementet at Foosnæs fortsatte som formann i ytterligere tre år. Departementet fant det meget uheldig å foreta et skifte av formann fordi "det grunnleggende arbeide med den nye ordning av jordsalget m. v. endnu ikke helt er færdig". I følge departementet var Foosnæs "en for stillingen usedvanlig skikket mand", og man ville derfor ennå en tid gjerne beholde ham som formann uten plikt til å ta bopel i Finnmark.²¹⁰

Et flertall i Landbrukskomiteen ga sin tilslutning til tre års forlengelse uten plikt for Foosnæs til å ta bopel i Finnmark.²¹¹ Mindretallet²¹² mente, under henvisning til amtstingets krav, at formannen måtte ha bopel i Finnmark, et krav som var støttet av både den nåværende og den tidligere amtmann i Finnmark. Mindretallet fremmet følgende forslag:

"Regjeringen anmodes om at lade formanden i Finmarkens jordsalgskommission tage fast bopæl det hele aar inden Finmarken."²¹³

Det måtte være mulig å finne en like dyktig mann som Foosnæs til å bekle formannsvervet, en mann som i tillegg ville ta bolig i Finnmark. Mindretallet uttalt videre:

"De opgaver jordsalgskommissionen har at løse er saa store og mangeartede og griber ind i og berører en saa stor del af befolkningens livsinteresser, at man maa finde kravet om, at formanden fæster bo i distriktet og saalædes faa

²⁰⁹ Opplysningene fremgår i St. prp. nr. I (1908) Hovedpost VIII. Kap. 3, tit. 16-19. s. 5.

²¹⁰ Op. cit. 6.

²¹¹ Indst. S. XXIII D (1908) Indstilling fra landbrugskomiteen angaaende bevilgninger af Finmarkens skogfond, s. 4.

²¹² Representantene Storjord og Aas. Storjord var valgt fra Nordlands amt og Aas fra Buskerud amt.

²¹³ Forhandlinger i Storthinget (1908) s. 463.

anledning til at leve seg ind i forholdene, folkets levesæt og livsvilkaar baade betimelig og paakrævet.”

Mindretallet mente at også nasjonale interesser tilsa at formannen tok bosted i Finnmark:

”Det kan saa let forstaaes, at Finmarkens befolkning føler sig saaret ved at statsmyndighederne sender en fremmed og med forholdene helt ukjent mand did op en 2 á 3 maaneder af aaret som øverste leder for ordningen af en stor flerhed af fremtidige hjem, boligforhold i fiskevær m. v., paa samme tid som vedkommende finder landsdelen uskikket til at fæste bo i.”²¹⁴

Det ble nok en gang en lang debatt i Stortinget om formannens tilstedeværelse i Finnmark.²¹⁵ Mindretallets forslag fikk tilslutning fra 27 representanter mens 89 sluttet seg til departementet og flertallet i Landbrukskomiteen.

Avstemningen i Stortinget fant sted 18. februar 1908, men kort tid etter ble Foosnæs utnevnt til landbruksminister, og hans formannsverv i jordsalgskommisjonen fikk dermed en brå slutt.

11.3 Utdeling av gratis jord i Karasjok- og Anarjokdalen

I 1911 foreslo Kristian Nissen, som var sogneprest i Karasjok, at statens ledige jord i Karasjok herred skulle deles ut gratis til nybyggere fra Karasjok på visse nærmere vilkår. Året før hadde han sendt inn et forslag om gratis utvisning av tømmer ved nybygging av gårder og ved reparasjon av eldre gårder.²¹⁶

Nissen mente at skulle det skje en oppdyrking av jorden i Karasjok, var det nødvendig at befolkningen ble spredt utover i distriktet. De unge som ville sette bo burde få rydde og bygge sig seg nye gårder og ikke som nå bli boende hjemme på fedrenegården. Nissens forslag ble støttet av skoginspektøren i Nordlandske

²¹⁴ Indst. S. XXIII D (1908) s. 5.

²¹⁵ Forhandlinger i Stortinget (1908) 439-463

²¹⁶ St. prp. nr. 28 (1913) s. 1

Skoginspektorat. I følge skoginspektøren hadde det utviklet seg en betydelig interesse for jordbruk i Karasjok. Men den største hindringen for en videre utvikling av landbruket var at folk og bebyggelse "klumpet sammen paa neset ved Karasjok kirke". Dermed var hjemmejorden så oppstykket og uhensigtsmessig oppdelt, at dette snart ville hindre all videre utvikling av jordbruket.²¹⁷ Han mente at de fleste eldre gårdsbruk burde flytte ut på nes der de hadde sine slåtter. Og ungdom som ville starte med jordbruk, burde søke til rydningsplasser langs vassdraget. Men mangelen på kontanter var det største hinder for en slik spredning av jordbruket.

Departementet gikk inn for Nissens forslag om at staten skulle dele ut ledig jord gratis i "Karasjokdalen ovenfor Raiti skogstue samt i Anarjokdalen til rydningsland for nybyggere". Utdelingen av jord, skulle i første omgang skje ved at nybyggeren avgiftsfritt fikk forpakte jorden i 10 år. Var jorden etter denne tid bebygget og inngjerdet, skulle han få jorden vederlagsfritt til eie. I Karasjokdalen skulle gratis utdeling bare skje til "bygdens egne folk". Men i Anarjokdalen burde også andre "som dertil ansees skikket", komme i betraktning.

Departementet søttet også forslaget om gratis utvisning av trevirke "ved første gangs opførelse av huser og gjærder". Men av hensyn til konsekvensene kunne ikke departementet støtte Nissens forslaget om at også ved reoperasjon av eldre gårder, skulle fattige gårdbrukere får utvist gratis trevirke.

Noe overraskende ledet forslaget om gratis utdeling av jord til en omfattende debatt i Stortinget.²¹⁸ Tonen i debatten ble slått an i det det første innlegg som ble holdt av Hornsrud.²¹⁹ Han var opptatt av at den jord som skulle deles ut ikke ble et spekulasjonsobjekt. Han fremhevet:

"Livsnerven i vort jordbruk maa derfor bli, at de, som arbeider paa jorden, skal faa fuldt herredømme over den til utbyttningsfri omsætning av sin egen arbeidskraft. Dette skal bli den bedste socialistiske drift av vort jordbruk. Men

²¹⁷ Op. cit. s. 2.

²¹⁸ Referatet av debatten er på hele 20 sider, se St.forh. 1913 s. 1354-1374.

²¹⁹ Hornsrud var vakgt fra Buskerud amt.

skal arbeiderbønderne faa fuldt utbytte av sit arbeide, som de lægger i jorden, maa det ved lov sikres, at alt – hele aarets avling – kommer ind i deres egne lader. Men det kan ikke ske, naar jorden er saa belaant og overbelaant; ...”²²⁰

På denne bakgrunn fremsatte han følgende tilleggsforslag til innstillingen:

”Overdragelsesdokumenterne skal inneholde betryggende bestemmelser, sigtende til, at disse eiendomme ikke kan være gjenstand for spekulativ omsætning eller ukontrollert pantsættelse, endvidere, at disse eiendomme med hus, avling, besætning og redskaper skal være beskyttet mot enhver tvangsindrivelse av privat gjæld.”

Det ble en alminnelig debatt om jordbrukets vilkår som jeg her ikke skal gå nærmere inn på. Jeg vil bare trekke frem noen utsagn som knyttet seg spesielt til jorden i de aktuelle områdene.

Representanten Gausdal fra Troms støttet Hornsruuds forslag og viste til mulighetene for malmutvinning i Karasjokområdet:

”Det er mig bekjendt, at der paa disse kanter er skjærpet blodjernmalm i nok saa stor utstrækning; der er kobberskjærp, og der er blygløds og grafit der omkring, som er optat, og der har ogsaa netop i det dalføre – om jeg ikke husker aldeles feil - i en række aar været guldgravning og guldvasking. Jeg anser det derfor slet ikke for umulig, at vi i en ikke altfor fjern fremtid kan faa moderne industri eller anlæg der oppe, hvor baade grund og vandfald kommer til at ha stor betydning og da vil jeg peke paa dette, at om vi her overlater statens jord og eiendomsretten til disse herligheter til nogen smaa gaardbrukere, som lever under kummerlige og fattige forhold, vil det være let for spekulationen at kjøpe fra saadanne det lille, de har, og saa det under sig og saaledes sætte sig i besiddelse af de værdier, som der kan være.”²²¹

Finstad som var representant for byene i Finnmark, mente at man ikke ikke kunne leve av jordbruk alene i Finnmark. Det var ”mest av fiske, de levde”. Han advarte mot å spre jordbruket til de eksisterende slåttemrådene; da ville man ødelegge for dem som allerede var der. Han støttet Hornsruud forslag for å hindre at

²²⁰ Op. cit. s. 1356.

²²¹ Op. cit. s. 1362.

”handelsmændene eller kjøbmændene faar raadighet over disse opsitteres økonomi”.²²²

Representanten Lund fra Øst-Finnmark uttalte at de siste 10 årene hadde det under prestens veiledning blitt en betydelig interesse for jordbruk i Karasjok. Men eiendomsforholdene i Karasjok var imidlertid temmelig fortvilet:

”Saken er nemlig den, at alle Karasjoklapper er saa at sige i familie med hverandre. Naar i gamle dage en familiefar døde, blev der ikke holdt utskiftning, saaledes at én overtok et jordstykke og en anden et andet; men de arvet alle jordstykker sammen, hvorved det eiendommelige forhold intraf, som eksisterer den dag i dag, at hvis det er for eksempel 7 arvinger til en slaat, bruker hver arving denne slaat hvert sit aar. Som enhver vil skjønne, er jo det en stor hemske for jordbruket, fordi de, naar de kun har jorden hvert 7de aar, ikke har nogen utpræget lyst til og interesse av at lægge penger i at oparbeide jord, som skal komme en slegtning, som jorden et eller to aar efter, væsentlig til gode. Dette gjør at ligeoverfor utslaatten gjøres det meget lite.”²²³

Lund støttet ikke Hornsruds forslag. Det måtte være mulig for den som ryddet seg en gård å få pantelån på hus og jord slik at ”disse finner kan bli sat i stand til at indrede sine hus”. I et senere innlegg tilføyde han:

”I de 9 år jeg har vært i Finmarken, er det kun en eneste eiendom i Karasjok, som er solgt ved tvangssalg, og det er en handelsmands. Det findes ingen av de fastboende lapper, som har mistet verken hus eller grund; for det skal siges til lappernes ros, og ikke minst Karasjoklappernes, at skylder de noget; saa betaler de, naar de tjener noget. Det er derfor efter min mening ingen fare ved at la rydningsmændene i Anarjokdalen og paa strækningene ovenfor Raiti skogstue faa skjøte paa sine utmaalinger, straks de har bygget og indgjærdet grunden. Det vil jeg anbefale.”²²⁴

Hornsruds forslag ble avvist med 96 mot 22 stemmer.

I beretningen fra formannen i jordsalgskommisjonen for perioden 1. juli 1917 til 30. juni 1918 opplyses det at det bare var en søker til ”gratisutmaalene” i Karasjok- og

²²² Op. cit. s. 1363.

²²³ Op. cit. s. 1367.

²²⁴ Op. cit. s. 1371. Lund var overrettssakfører.

Anarjokdalen. Formannen uttaler at det "ser ut, som om befolkningen der oppe har liten lyst paa at bosætte sig i disse strøk, men foretrekker heller at "klumpe" sig sammen omkring Karasjok kirkested."²²⁵ I 1968, i forbindelse med forslag om å oppheve ordningen, opplyser Direktoratet for statens skoger at så lenge ordningen har eksistert, hadde det ikke vært delt ut gratis jord i Karasjokdalen. I Anarjokdalen hadde det ikke vært utvist gratis jord siden 1956.²²⁶

11.4 Landbruksdepartementet innskjerper språkkravet i 1913

Som det ble fremhevet under debatten Odelstinget i 1902 om ny jordsalgslov, skulle reglementets språkkrav ikke praktiseres strengt, men være ett av flere hensyn som det skulle legges vekt på ved søknad om kjøp av jord. Like fullt sendte Landbruksdepartementet i 1913 et skriv til amtmannen hvor språkkravet i jordsalgsreglementets § 1 bokstav c ble innskjerpet.²²⁷ Det heter i skrivet:

"Da det av de hertil indkommende kjøpeandragender ofte fremgaar at ansøkerens kjendskap til det norske sprog er temmelig mangelfuldt, og de der kan sproget ikke benytter det til daglig bruk, finder man det paakrævet at minde om denne bestemmelse hvorav fremgaar, at der ikke kan ventes at bli meddelt approbation paa salg til kjøper, som ikke til daglig bruk benytter det norske sprog.

Formanden i Jordsalgskommissionen og lensmændene bedes meddelt underretning.

En del eksemplarer av omhandlede skrivelse vedlægges.

Lokalpressen bør ogsaa gives meddelelse om saken."

Protestene mot denne innskjerpelsen kom fra flere hold. I avisen Vestfinmarkens Socialdemokrat er det 8. januar 1914 en kommentar under overskriften "Regjeringen mot Finmarkens urbefolkning. Molboisk".²²⁸ Etter å ha referert skrivet heter det:

²²⁵ St. prp. nr. 1 (1919) Hovedpost IX, Kap. 3, tit. 20-29, bilag 2.

²²⁶ Brev datert 12. desember 1968 fra Direktoratet for statens skoger til Landbruksdepartementet.

²²⁷ Skriv av 18. desember 1913. Dette og senere skriv som det er vist 0 til i punkt 7 er i Riksarkivet, Direktoratet for statens skoger 10-12-20-6, pakke 1570.

²²⁸ Kommentaren er ikke signert.

”Hvorfor skal ikke finner og kvæner faa kjøpe av staten jord naar de er norske borgere? Skal disse mennesker som utgjør en betragtelig del av Finmarkens befolkning, straffes fordi de ikke er inde i den nyeste norske retskrivningens finesser? Er det paa den maate regjeringen vil fremme jordbruket i Finmarken?

Vi synes denne regjeringsbestemmelse har en slaaende likhet med zarens dekreter mot Finland.”

En måned senere skrev de tre stortingsrepresentantene fra Finnmark til

Landbruksdepartementet,²²⁹ og påpekte at det i forarbeidene til jordsalgsloven fremgikk at det ikke var meningen at reglementets språkkrav skulle være en absolutt regel (Ot. prp. nr. 20 (1901-1902) s. 20). Tvert om het det i proposisjonen at et slikt krav ville være ”en altfor haard og trykkende foranstaltning at indføre som fast regel”. Praktiseringen av språkkravet skulle være overlatt til administrasjonens frie skjønn i hvert enkelt tilfelle, og slik hadde det også vært. Finnmarksrepresentantene skriver videre:

”En forandring av den hittil gjældende praksis vil i de flæste tilfælde føles uretfærdig. I distrikter som Kautokeino, Karasjok, Polmak, Næsseby, Sydvaranger, Lebesby m. fl. herreder bor der paa mangesteder bare lapper, der har liten adgang til at være sammen med nordmænd. Det vil være for meget forlangt at paalægge disse folk at tale norsk i hjemmene.

Det samme gjælder til en vis grad for Kvænernes vedkommende i ditrikterne som Jakobselv, Skalelv m. fl. Steder i Nordvaranger og andre herreder.”

Representantene ba om at det

”ogsaa i fremtiden bør være overlatt til til administrasjonens frie bestemmelse i hvert enkelt tilfælde at avgjøre, om hvilke norske statsborger der i henh. til jordsalgsreglementet bør faa kjøpe jord av staten.”

Et enstemmig herredsstyre i Tana protesterte på det mest bestemte mot innskjerpelsen av språkkravet. Herredsstyret anmodet samtidig om ”at betingelsen i reglementet om at maatte benytte det norske sprog i daglig tale for at faa utmaalt statsgrund til kjøp eller forpaktning helt utgaaer”. Også ordføreren i Sydvaranger, le

²²⁹ Brev av 5. februar 1914 fra H. Finstad, Joh. Gjetmundsen og Hagb. Lund.

Maire, reagerte på skrivet fra Landbruksdepartementet. Han var en klar tilhenger av fornorskningstiltakene i skolen, men mente at en innskjerpelse av språkkravene ved kjøp av jord, ville ramme alt for hardt.²³⁰

Landbruksdepartementet ba formannen i Jordsalgskommisjonen om hans syn på spørsmålet om salg av statens jord til personer som ikke benyttet det norske språk i daglig bruk. Formannen, Klouman, svarte at han ikke hadde "lagt særlig vekt paa, om ansøkeren benytter det norske sprog til daglig bruk", og tilføyde:²³¹

"..., at efter mit kjendskap til forholdene og befolkningen tror jeg ikke, at man tjener verken fornorskningen eller andre offentlige interesser ved at forlange, at ansøkere for at faa kjøpe jord skal benytte det norske sprog til daglig bruk.

Jeg tror tvert-*imot*, at man ved at stille strenge fordringer i dette stykke vil støtte en norskfiendtlig agitation, som ikke er ønskelig og fremelske ulovlige dispositioner over statens jord. Dette sidste kunde man muligens motarbeide ved at skride strengt ind i hvert enkelt tilfælde, men jeg tror, dette vil volde uforholdsmæssige omkostninger og bryderi, uten at det vil forebygge ulovligheter.²³²

Han trodde også "at en streng haandhævelse av reglementets ordlyd i høi grad vil befordre omgaaelser og straamandsvæsen."

Som vi ser, var reaksjonene fra Finnmark på henstillingen om å skjerpe språkkravene entydig negative.

I forarbeidne til jordsalgsloven av 1965 opplyses det at språkbestemmelsen i jordsalgsreglementets § 1 c "så vidt vites" ikke hadde vært anvendt etter første verdenskrig.²³³ Men søknadsskjemaene inneholdt like fullt i ti-årene etter spørsmål

²³⁰ Brev til Hr. amtmannen i Finmarken fra M. le Maire, datert Kirkenes 20. mars 1914.

²³¹ Brev til Hr. Amtmanden i Finmarkens amt fra Klouman, datert 15. april 1914. Han hadde vært formann i Jordsalgskommisjonen i 4 år.

²³² Han tilføyer her: "Jeg tillater mig i denne forbindelse at gjøre opmerksom paa, at paatalemyndigheten synes litetvillig til at reise tiltale i den slags saker. I hvertfald har ingen av de mange anmeldelser om ulovlig benyttelse av statsgrund, som jeg hat anledning til at se, ledet til tiltale."

²³³ Se Innstilling om lov og forskrifter om Statens umatrikulerte grunn i Finnmark fylke, avgitt 1962, s. 15. Gudmund Sandvik foretok i forbindelse med Samerettsutvalgets arbeid en gjennomgang av kopibøker og annet i Jordsalgskontorets arkiv i Vadsø og i arkivet til Direktoratet for statens skoger,

om språk. Det var først i 1958 at Direktoratet for statens skoger ga jordsalgsformannen beskjed om å stryke spørsmålet om språket i søknadsskjemaene. Og bestemmelsen i reglementets § 1 c ble stående helt fram til ny jordsalgslov av 1965 trådte i kraft.²³⁴

11.5 Å kjøpe jord kunne bli kostbart for mange

Omkostningene ved en utmålingsforretning kunne bli uforholdsmessige store for enkelte, ikke minst hvis gjennomføring av utmål innebar lang reisevei for jordsalgskommisjonen. Reiseutgiftene for formannen ble riktignok dekket av Finmarkens skogfond, men reiseutgiftene for lensmann og herredsmedlemmet måtte betales av den som ønsket utmål. Dette fulgte av jordsalgsloven § 5.

Jordsalgskommisjonens formann opplyser at for enkelte utmål i avsidesliggende strøk kunne omkostningene beløpe seg til ca. 70 kroner. Dette var i følge ham alt for meget og virket avskrekkende på folk som ønsket å ta fatt som nybyggere.²³⁵

Jordsalgskommisjonen formann hadde i 1912 tatt dette problemet opp med amtmannen, og under Stortingets behandling av statsbudsjettet i 1913 trakk representanten Lund fra Øst-Finnmark fram omkostningsproblemet. Han fremholdt at et formål med jordsalgsloven av 1902 var at folk skulle få jord til en rimelig pris. I de store lensmannsdistriktene blir imidlertid skyssutgiftene ved utmålsforretninger så byrdefulle at loven ikke svarer til sin hensikt, og fortsatte:

”Man har endog eksempler paa, at folk, som bor langt væk, ikke har hat raad til at søke om jord, fordi skyssutgifterne for lensmanden og det herredsstyrevalgte medlem er blit for store. Dette er naturligvis uheldig. Jeg skal i den forbindelse ogsaa nævne, at der hos amtskassereren ligger mange utfærdigede skjøter, som ikke blir

men han fant ikke eksempler på at salg av jord var nektet samer på bakgrunn av språkbestemmelsen, Sandvik (1993) s. 372.

²³⁴ Lov 12. mars 1965 om statens umatrikulerte grunn i Finnmark fylke

²³⁵ Uttalelsene fra formannen er gjengitt i St. prp. nr. I (1914) Hovedpost III, Kap. 3, tit. 17-26 Om bevilgninger av Finmarkens skogfond.

overlevert til vedkommende ansøker, førend beløpet er blit betalt, og som derfor kan komme til at bli liggende paa amtskassererens kontor op til et, to og tre aar.”²³⁶

Lund ba om at også disse skyssutgiftene ble dekket av skogfondet. I statsbudsjettet fremlagt året etter, gikk regjeringen inn for visse lettelser. Kjøperen av jord skulle fortsatt dekke de nevnte skyssomkostninger med bare opp til et visst beløp. Det overskytende skulle dekkes av skogfondet.²³⁷

12. Jordsalgskommisjonens virksomhet fra 1920-tallet til 1940

I årsmeldingene fra Jordsalgskommisjonens formann fra 1920-tallet og utover blir manglende ressurser når det gjelder søknadsbehandling og utmåling en gjenganger. Det er bare i sommermånedene utmålingene kunne skje. Det store arbeidspresset i disse månedene innebar at utmålingene ble langt fra slik som ønskelig. For budsjettåret 1920-1921 heter det i årsmeldingen:

”Utmaalingerne dette aar er i noget større utstrekning enn før foretatt av den samlede kommisjon. Det vilde være heldig om formannen kunne avse mere tid til aa forestaa utmaalingerne, baade for aa opnaa en mer ensartet skyldsetning og vurdering og ikke minst for aa faa en for de forskjellige forhold heldigere størrelse og arondering av eiendommene. Imidlertid er arbeidsmengden ved kontoret så stor og tiden for aastedsarbeidet saa kort at det blir i almindelighet bare de færreste utmaalinge som bestyres av formannen.”

I meldingen for året 1. juli 1923 til 30. juni 1924 skriver jordsalgskommisjonens formann, Sigurd Kaasen:

”Eiendomsutmaalingene er paa faa unntakelser nær foretatt efter jordsalgsloven paragraf 2 II. Arbeidsmengden stiger jevnt fra aar til aar og formannen maa nu stadig holde sig ved kontoret og faar saaledes ingen indflydelse paa arbeidet i marken.”

²³⁶ St.forh. 1913 s. 420.

²³⁷ St. prp. nr. I (1914) Hovedpost III, Kap. 3, tit. 17-26 Om bevilgninger av Finmarkens skogfond, s. 4.

Jordsalgsloven § 2 annet ledd bestemte at hvis arbeidsmengden gjorde det påkrevet kunne utmålingsforretningen avholdes av lensmannen og herredsmedlemmet i komiteen. I følge loven var det en forutsetning at utmålingsforretningen var av «en utvilsom og enkel Beskaffenhed». Men i følge jordsalgsformann Kaasen ble denne bestemmelsen benyttet i større utstrekning enn det som var forsvarlig. I årsmeldingen for tiden 1. juli 1926 til 30. juni 1927 uttaler Kaasen at nye utmålinger i stadig større utstrekning tangerer eldre utmålinger eller eiendommer hvor grensene er "tvilsomme og vanskelige å finne rede på". De fleste utmålingene var derfor ikke "av den beskaffenhed som loven mener". "Tiltrods herfor må dog de nye bruk utstikkes uten tilstedeværelse av formannen."

Som nevnt var det stor etterspørsel etter jord, men i følge årsmeldingen for 1925-1926 ble det som regel bare søkt om små arealer som lå igjen mellom større eiendommer i sentrale strøk. Det var sjelden jordsalgskommisjonen hadde mulighet til å utmåle så store arealer at det ble jord nok for en skikkelig gård.

Jordsalgsformann Kaasen skriver:

"I flere strøk har folk tilbøielighet til aa klumpe sig sammen i smaa landsbyer. De søker da om jord til dyrkning som til dels kann ligge temmelig langt borte fra bostedet, og der kann derfor under slike forhold vanskelig bli noget skikkelig gaardsbruk."

Et annet forhold som Kaasen mener hemmer et levedyktig landbruk, er den utstrakte bruk av utmarksslåtter. Høstingen av disse utmarksslåtter foregår på en tid som "faller beleiligst for brytning og pløyning".

I sin årsberetning fra 1932 som dekker året 1. juli 1931-1. juli 1932 skriver Kaasen at det er mindre etterspørsel etter jordbruksjord.²³⁸ Han mener den vesentligste grunnen er at ledig jordbruksjord ligger slik til at atkomsten er for vanskelig. Dette gjaldt særlig jord i Tanas hoveddalføre, i Lebesby, Kistrand, Alta og Talvik herreder. Han nevner imidlertid at det var mange søknader til

²³⁸ Det kom dette året inn 238 søknader om kjøp og 413 søknader om forpaktning. Av søknadene om forpaktning var 286 søknad om fornyelse av eldre feste- og forpaktningkontrakter.

«kolonisasjonsparsellene» i Pasvik. Kolonisasjonsparsellene i Pasvik var et tiltak for å sikre norsk bosetning i Pasvik, og ble sett på som en sikkerhet mot tiltak Finland hadde satt i verk i sine nordområder. Dette bureisningstiltaket i Pasvik er beskrevet i boken «Den finske faren» og jeg viser til fremstillingen der.²³⁹ En egen nevnd, Pasviknevnden, ble nedsatt av Landbruksdepartementet for å velge ut bureisere. Pasviksnevnden besto av fylksemannen i Finnmark (nevndens formann), formannen i Finnmark jordsalgskommisjon og formannen i Sør-Varanger jordstyre.²⁴⁰ Kaasen var altså medlem av Pasviknevnden.

Staten hadde også satt i gang bureisningstiltak for kolonister i Tana, blant annet i Luftjokdalen. Jordsalgsformann Kaasen skriver i beretningen fra 1934 at alle de utstukne parseller er opptatt. Men alle kolonistene i Luftjokdalen ble ikke værende. Kaasen skriver at bare to var kommet ordentlig i gang:

«Et par av kolonistene vil dog ikke komme til å foreta sig noe med sine parseller. Den ene har alt sagt fra at han ikke vil beholde eiendommen. Han har forlatt distriktet og reist tilbake til sitt hjemsted i Vesterålen. Ny kjøper til denne parsell har meldt sig. En annen som er fra Ibestad i Troms fylke, var ikke i Luftjokdalen siste sommer, og det er lite sannsynlig at han kommer dit mere. Han har dog ikke fraskrevet sig eiendommen, men da han ikke har opfylldt betingelsene, vil eiendommen bli forsøkt overdratt en annen om han ikke kommer til våren og tar fatt for alvor. Der er egentlig kun to som er kommet ordentlig i gang, og særlig den ene antas å ha de beste betingelser for å kunne klare sig.»

Som vi har sett foran var de unøyaktige utmålingene noe som ble påpekt ved hver eneste lovendring i jordsalgsreglene. Ved hver ny lov eller lovendring var det et ønske om få gjennomført sikrere utmåling, men manglende ressurser til å sikre tilstrekkelig fagkompetanse uteble. Det ble etter hvert et stort behov for å gå opp gamle utmål. Ved lov av 22. juni 1934 var jordskifterettene gitt kompetanse til å foreta grenseoppgangsforretninger også i saker som ikke gjaldt jordskifte.

Fylkesmannen i Finnmark, Gabrielsen mente at slik grenseoppgang var sterkt

²³⁹ Eriksen, Knut Einar og Einar Niemi, *Den finske faren*, Oslo-Bergen-Tromsø 1981, s. 228 flg.

²⁴⁰ Op.cit. s 231

påkrevet mange steder i Finnmark. Finnmark hadde imidlertid ikke egen jordskifterett, men hadde felles jordskifterett med Troms. Jordskifteformannen som satt i Troms hadde mer enn nok å gjøre der og hadde ikke tid til grensegangsforretninger i Finnmark. Gabrielsen ønsket derfor at jordsalgskommisjonens formann også fikk myndighet til å gjennomføre grensegangsforretninger. "Jordsalgskontoret måtte i såfall selvsagt utstyres med mer hjelp."²⁴¹

Fylkesmannens anmodning ble ikke etterkommet, selv om både departement og Storting uttalte at det hadde vært ønskelig å ansette en egen utskiftningsfunksjonær i Finnmark for å gjennomføre grensegangsforretninger.

Fylkesmannen pekte på følgende paradoks i brev til Stortingets landbrukskomite:

"For mig står det helt uforklarlig at der på den ene side bevilges store beløp til nydyrkning, bureising, innkjøp av jord til utstyking til jordløse fiskere o.s.v., mens man på den annen side nekter å bevilge de relativt ubetydelige beløp som i mange tilfeller er nødvendige for at den jord hvorpå arbeidet skal foregå innen rimelig tid kan bli utmålt og solgt."²⁴²

Som eksempler på de mange oppgaver som må gjennomføres sommeren 1938 nevner fylkesmann Gabrielsen følgende:

- 1) Skyldsetting og utparsellering av store felter på statens bureisningsområder i Pasvikdalen.
- 2) Do. på bureisningsfeltet i Smørfjord – Ravsbotndalføret i Kistrand (Porsanger), Måsøy og Kvalsund herred.
- 3) Do. på bureisningsfeltet i Golbokjokdalen i Tana.
- 4) Do. på Vesterelvmyrene i Nesseby.
- 5) Grensegangsforretninger med forslag om utparsellering i Loppa
- 6) Befaring av grensetraktene i Kautokeino og andre herreder for på begjæring fra Landbruksdepartementet få klarlagt bureisnings- og dyrkningsmulighetene i grensetraktene.

²⁴¹ Brev av 4. mai 1936 til Landbruksdepartementet fra Fylkesmannen i Finnmark

²⁴² Brev av 29. januar 1938 fra Fylkesmannen i Finnmark til Stortingets Landbrukskomite.

Ved Stortingets beslutning av 20. mai 1938 ble det bevilget lønn til en egen utskiftningsformann i Finnmark fra 1. juli s.å.²⁴³ Men allerede i februar året etter uttalte Fylkesmannen at ordningen med egen utskiftningsformann ikke hadde hatt den ønskete virkning siden staten ikke dekket utgiftene ved grensegangsforretninger. Han gikk inn for å dele fylket i to jordsalgs- og utskiftningsdistrikt.²⁴⁴ Fylkesmannens oppfordring var i samsvar med forslag fra formannen i jordsalgsformannen fremlagt i skriv til Fylkesmannen av 10. februar 1939. Her het det:

”Arbeidet med jordsalget har øket i en slik grad at det nå er umulig å overkomme alle de saker som jordsalgskommisjonen nå har til behandling. Ser en ca. 25 år tilbake, finner en at sakenes antall er steget til det dobbelte og personalet er det samme som da. Dertil kommer at arbeidet ute krever lenger og lenger tid etter som arealet av ledig jord skrumper inn. Man kommer mer og mer i berøring med eldre eiendommer med uklare grenser, og ofte tar det mer tid å finne rede på disse enn selve utparselleringen av nye bruk. Arbeidet kan nå i mindre grad enn tidligere overlates lensmennene, men med hele Finnmark som distrikt, er man nødt til å gjøre det i altfor stor utstrekning.

Et så vidstrakt distrikt skaffer et meget stort kontorarbeide.”²⁴⁵

Departementet sluttet seg til Fylkesmannens forslag om å dele Finnmark i to jordsalgskommisjonsdistrikt. Men ikke mange måneder senere, i september 1939, frarådet Fylkesmannen å besette begge stillinger som jordsalgsformann. Dette skyldtes betydelig svikt i Skogfondets inntekter siden malmeksporten fra A/S Syd-Varanger hadde stoppet helt opp. Malmavgiften hadde de siste årene vært den største inntekten til Skogfondet.²⁴⁶ Departementet fulgte anmodningen og bare en jordsalgsformann ble ansatt og det var Lorenz Rygg.²⁴⁷

²⁴³ Opplysning i Ot.prp. nr. 48 (1939) Endring i lov om avhendelse av av statens jord og grund i Finnmark.

²⁴⁴ Brev av 15. februar 1939 fra Fylkesmannen i Finnmark til Landbruskdepartementet.

²⁴⁵ Sitatet inntatt i Ot.prp. nr. 48 (1939) s. 1

²⁴⁶ Brev av 12. september 1939 fra Fylkesmannen i Finnmark til Landbruksdepartementet.

²⁴⁷ Lorenz Rygg ble senere en fremtredende overjordskiftedommer.

Noen måneder senere tok fylkesmann Gabrielsen opp behovet for visse endringer i jordsalgsreglementet.²⁴⁸ Året etter fremla jordsalgsformann Lorenz Rygg et forslag til endringer av jordsalgsloven og forslag til endringer i reglementet til jordsalgsloven. Hans forslag var begrunnet i behovet for en mer effektiv og hensiktsmessig jordsalgsordning.²⁴⁹ Han mente Stortingets vedtak om å dele Finnmark i to jordsalgsdistrikt ikke ville løse problemene, og ordningen var jo heller ikke blitt satt i verk, og han uttalte:

”Jeg mener arbeidet med jordsalget og hvad dermed står i forbindelse fortsatt bør ledes fra et kontor, men at det tilknyttet kontoret så meget faglig arbeidskraft som det [er] nødvendig av hensyn til arbeidsmengden, og for en forsvarlig utførelse av arbeidet. En slik ordning må være mest rasjonel og vil i praksis også falle billigst for staten.

Jordslagskommisjonen som arbeidsutførende institusjon i marken mener jeg bør opphøre og erstattes av fagfolk, som tilknyttet jordsalgskontoret, under denne synsvinkel forandring i lov og reglement.”

I tråd med Jordsalgsformann Ryggs forslag utarbeidet fylkesmann Gabrielsen et forslag til ny jordsalgslov.²⁵⁰

13. Jordsalgskommisjonens virksomhet etter 1945

13.1. Etterkrigstidens utfordringer

På grunn av krigen og tyskernes brenning av Finnmark i 1944 mistet en stor del av befolkningen sine skjøter og festekontrakter. Også arkivene hos jordsalgsformannen gikk tapt. Det samme gjaldt arkivene på lensmanns- og sorenskriverkontorene. Det heter i årsmeldingen fra Finnmark Jordsalgskommisjon for året 1947 at dette forholdet ledet til mye ekstra-arbeide for jordsalgskommisjonen, og at det nok ville «gå flere år før en kommer over disse skadevirkninger». Et tilleggsproblem det pekes

²⁴⁸ Brev av 16. november 1939 fra Fylkesmannen i Finnmark til Landbruksdepartementet.

²⁴⁹ Skriv av 27. november 1940 fra Finnmark Jordsalgskommisjon til Fylkesmannen i Finnmark

²⁵⁰ Brev fra fylkesmann Gabrielsen av 30. desember 1940 til Landbruksdepartementet. Dette og andre skriv fra slutten av 1930-tallet som det her er referert til, finnes i Riksarkivet – Direktoratet for statens skoger 10-12-20-8 pakke 1572.

på er at både lensmennene og ansatte på lensmannskontorene var forholdsvis nye i tjenesten. «Det er derfor delvis en merkbar mangel på rutine i behandling og ekspedisjon av jordsalgssakene fra lensmannskontorene». Dessuten var det også mangel på lokalkjennskap til eiendomsforholdene.²⁵¹ Årsmeldingen for 1947 nevner at også reguleringsarbeidene i fiskevær og tettsteder førte til mye ekstra-arbeide. Fornyelse av tomtefester – som normalt var et kurant arbeid – kunne nå av hensyn til reguleringsarbeidet bare kan skje for kortere tid.

Reguleringsarbeidet det vises til skulle gjennomføres i henhold til midlertidig lov om gjenreisning av krigsramte områder, lov av 19. juli 1946 nr. 21. I forarbeidene til denne loven fremheves det at eiendomsforholdene i en del krigsskadde fiskevær, spesielt i Finnmark og Nord-Troms, burde reguleres. Spørsmålet om en rasjonell utnyttelse av grunnen i disse fiskeværene hadde vært aktuelt i lange tider, og burde etter departementets mening søkes løst i forbindelse med gjenoppbyggingen.²⁵²

Som nevnt flere ganger foran, kunne en person eie flere hver for seg skyldsatte teiger, teiger som lå ganske spredt. I forbindelse med gjenoppbyggingen ønsket staten å få orden i eiendomsforholdene. I forarbeidene til midlertidig lov om gjenreisning av krigsramte områder²⁵³ er det blant annet uttalt:

«Ved gjenoppbyggingen på bygdene i Finnmark og Nord-Troms vil spørsmålet om en regulering av jordforholdene bli aktuelt. Eiendomsforholdene er ofte innviklet og uklare og brukene uhensiktsmessige.»²⁵⁴

Forsynings- og gjenreisningsdepartementet fant at dette spørsmål burde behandles i sammenheng med utskiftningsreglene og reglene for salg av jord i Finnmark. Det ble

²⁵¹ I årsmeldingen fra 1947 vises det til årsmeldingen fra 1946, men den har jeg ikke funnet.

²⁵² Ot. prp. Nr. 123 (1945-46) s. 4. Det pekes her på at den brukbare grunnen i fiskeværene ofte tilhører et fåtall eiere. Resten av befolkning er henvist til å leie eller bygsle grunn som ofte er lite egnet til bustad eller virksomhet.

²⁵³ Lov 19. juli 1946 nr. 21.

²⁵⁴ Ot.prp. nr. 123 (1945-46) s. 4 også sitert i Ot.prp. nr. 22 (1947) s. 1.

derfor gitt en midlertidig lov om utskifting i krigsramte områder i Finnmark og Nord-Troms, lov av 26. april 1947. I forarbeidene til loven heter det blant annet:

«Til tross for at staten således har hatt jordsalget og utparsellering i Finnmark i sin hånd er en på mange steder kommet opp i et uføre med oppstykking i små og spredte jordstykker i en uhensiktsmessig teigblanding og ofte med uklare grenser. Grunnen til dette kan være flere. Men mest skyldes det vel mangel på faglig hjelp ved utmålingene av jorden i eldre tid og den utstrakte oppdeling som etter hver har funnet sted gjennom arv og på annet vis.»²⁵⁵

I lovens § 2 første ledd ble det bestemt:

«Når det av hensyn til en hensiktsmessig plasering av bebyggelsen i krigsramte områder ansees påkrevd å foreta en regulering av jordforholdene, kan departementet eller den det bemyndiger kreve utskifting, avløsning eller grensegang.»

Det var Finnmark utskiftningsdistrikt som skulle foreta denne oppgaven. Finnmark utskiftningsdistrikt – som senere får betegnelsen Finnmark jordskifterett – ble opprettet 1. juli 1938. For å forestå utskiftningsarbeidet i forbindelse med gjennomoppbyggingen, ble tre midlertidige utskiftningsformenn ansatt.²⁵⁶

I årene etter 1947 har jeg funnet årsmelding for 1954 og 1955 og en redegjørelse for 10-årsperioden 1949-58. Utover disse har jeg ikke funnet årsmeldinger i Riksarkivet. Disse årsmeldingene beretter om de samme problemer som vi har sett tidligere. I årsmeldingen for 1955 heter det at «uklare eiendomsforhold, manglende hjemmelsdokumenter hos eierne, samt ufullstendige sorenskriverarkiv, og lite av oversiktskarter» gjorde arbeidet vanskelig. I samme årsmelding uttales det at utparsellering av større dyrkingsfelt må kartlegges før deling kan skje, og til dette kartleggingsarbeidet trengs det mer teknisk hjelp.

²⁵⁵ Ot.prp. nr. 22 (1947) s. 1.

²⁵⁶ Om Jordskifteretten første år i Finnmark og dens rolle i gjenoppbyggingsarbeidet, se nærmere Øyvind Ravna, «Jordskiftearbeid i Finnmark gjennom 60 år», *Kart og Plan* 1999 nr. 2 s. 157-165.

Ellers viser årsmeldingene at tvister knyttet til laksefiske i elv og sjø stadig havner hos jordsalgskommisjonen. I årsmeldingen for 1954 heter det:

«Tvister av forskjellig slag som fiskerettigheter i elv og sjø, uklare eiendomsgrenser m.v. dukker stadig opp, og krever i alminnelighet en hurtig løsning. Særlig i Vadsø politidistrikt oppstår det ofte tvister mellom fiskerne....»

«..... Hittil har slike saker latt seg ordne uten rettslige følger. En kommer etter hånden under vær med at en god del kilenøter neppe har den fiskerett eieren påberoper seg. Spørsmålet er imidlertid så omfattende, at skal en få endelig avgjerd for de forskjellige grunneiere må saken ordnes under ett for større distrikter om gangen. Med det personalet en nå har, er en dessverre nødt til å ta de separate tilfeller etter hvert som det oppstår friksjoner. I alminnelighet er det også nødvendig med omfattende målinger skal en få et noenlunde riktig bilde av eiendomsforholdet og eventuelle rettigheter i sjøen.»

Et annet forhold som omtales i årsmeldingene er konflikter mellom reindriften og jordbruket om beiteområder. I årsmeldingen for 1954 opplyses det at «en rekke søknader om fjellområder til sauebeiter skaffer kommisjonen atskillig arbeide før en kommer til enighet om områdenes utstrekning.» «Det er forholdet til reinbeiteinteressene som skaper vanskeligheter». I beretningen for 10-årsperioden 1949-58 opplyses det at det «har vært atskillige konflikter mellom reindriftnæringen og jordbruksnæringen om beiteområder m.v.» Dette førte til at det i 1957 ble oppnevnt et Samarbeidsutvalg med jordsalgsformannen som formann i utvalget. I følge meldingen hadde flere saker funnet sin løsning.

13.2 Saksgangen ved Jordsalgskommisjonens salg og bortforpaktning av jord

Nedenfor skal det gis en redegjørelse for saksgangen hos Jordsalgskommisjonen ved salg og bortforpaktning av jord, slik denne var på slutten av 50-tallet. Opplysningene fremkommer i et notat funnet i Riksarkivet. Dessverre er det udatert og det er heller ikke oppgitt hvem som har utarbeidet notatet, men formuleringene i notatet tyder på

at det er utarbeidet av jordsalgsformannen eller noen i hans stab. Notatet er funnet i en eske²⁵⁷ som kan tyde på at notatet er utarbeidet til Finnmarksutvalget, utvalget som ble nedsatt i 1960 for å fremme forslag til ny jordsalgslov.²⁵⁸ Jeg vil rett og slett gjengi hvordan saksgangen er beskrevet i notatet:

«Søknad om jord til forpaktning eller salg, blir skrevet på spesielle skjemaer som er opptrykt. Det er 2 forskjellige skjemaer hvor det ene er spesielt beregnet på de som søker jord på felter som er lagt ut til bureising. Kfr. Pasvik. Ordinære søknader fåes hos lensmannen og fylles ut nøyaktig av vedkommende søker og sendes lensmannen i vedkommende herred. Lensmannen foretar sin registrering av søknaden og gir sin uttalelser o[m] søkerens personlig forhold. Nærmest en slags vandelsattest. Søknaden skal ordinært være innkommet til lensmannen før 1. februar hvert år.

Derpå blir søknaden behandlet av den stedlige herredskommisjon som etter loven består av herredets lensmann og en fylkesoppnevnt medlem etter forslag fra vedkommende kommunestyre. Denne stedlige herredskommisjon avgir sin innstilling om søknaden skal innvilges eller avslåes. I skogdistrikt skal søknaden forelegges skogforvalteren til uttalelse. Det kan også komme på tale å forelegge søknaden for eventuelle andre.

I enkelte herreder er det nå blitt praktisert at herredsagronomen eller jordstyre formannen er med på kommisjonsmøtene. Skogvesenet har også vært representert i enkelte herreder. Jordsalgsformannen kan avgjøre møte ved kommisjonen.²⁵⁹ I forbindelse med kommisjonsmøtene har ofte vært foretatt befarings for å avgjøre søknadene i marka.

Når så søknadene er ferdigbehandlet i herredskommisjonen og med eventuelle uttalelser fra andre, går de så inn til Jordsalgsformannen til endelig avgjørelse. Det er som kjent formannen som avgjør søknadens endelige skjebne. Søknadene blir registrert og kortført på jordsalgskommisjonen.

Jordsalgsformannens avgjørelse kan innankes for fylkesmann og Departementet. Kfr. lovens § 2.

Søknad om jord og bureisningsfelter fåes også hos lensmennene, men disse søknader går først til jordstyret for uttalelse om søkerens forutsetninger som bureiser, og deretter til lensmannen for den før omtalte «vandelsattest».

Slike søknader blir behandlet av et spesielt utvalg, for hvert felt, og vanligvis med jordsalgsformannen som formann også for utvalget.

²⁵⁷ Riksarkivet, Direktoratet for statens skoger, 10-12-20-10 pakke 1575

²⁵⁸ Notatet kan eventuelt også ha vært utarbeidet i forkant av nedsettelse av Finnmarksutvalget. Notatet er i hvert fall utarbeidet etter 1958, som er det seneste årstall nevnt i notatet.

²⁵⁹ Det siktes til den stedlige herredskommisjon.

Utmålingen blir foretatt av jordsalgskommisjonens personell, av lensmennene, B.S.R.²⁶⁰ og av jordskifteretten. Forutsetningen for at lensmennene skulle foreta utmålsforretninger var det at forretningen var av utvilsom og enkel beskaffenhet. Etter krigen har reguleringsmyndighetene fått overta utstilling og tomteparsellering i de regulerte strøk. B.S.R. lager istand målebrev over tomtene, men hjemmelspapirer blir utstedt av jordsalgskommisjonen. I forbindelse med jordskifterettsaker og grensegang saker har det vært utmålt ikke så lite statsjord. Dette for å lage mer hensiktsmessige grenser og for å skape bedre driftsenheter. Det dreier seg helst om ledige statsjord-strimmeler som ligger mellom eldre bruk.

Jordsalgskommisjonens faste personell måler ut jord og grunn etter lovens § 2 I og lensmenn etter lovens § 2 II etter bemyndigelse av fylkesmannen (Kfr. § 2).²⁶¹ Utmål som ikke skal selges måles ut etter reglem. § 8 og 9.

Utmålinger skal foregå etter forutgående varsel til den som skal ha utmålet, til mulige naboer og de forskjellige andre interesserte. I selve utmålsforretningen som blir skrevet særskilt, inntas hvem som administrerer forretningen, og hvor og når den blir avholdt, hvem som er innkaldt og hvem som møter. Grensebeskrivels m/skisse skrives. Enn videre skal parsellen som måles ut skyld- og verdsettes. Spesielt skyldsetting er nødvendig å utføre under selve utmålsforretningen. Dette av hensyn til at Norges Småbruks og Bustadbank kan yte lån på parseller som er skyldsatt, selv om de ikke er matrikulert.

For hver utmåling skal det på forhånd være deponert hos lensmannen utmålsomkostninger som for tiden er kr. 35,-. For større utmål til spesielle formål kan det tas større beløp.»

Deretter følger en redegjørelse for saksgangen når det gjelder «Festekontrakter – forpaktningbrev»:

«Etter at utmålsforretningen er avholdt skrives denne ferdig i 3 – 4 eksemplarer. Derpå blir festekontrakten utfylt her ved jordslagskommisjonen. Det som blir inntatt i denne er bl.a. følgende: Navn på festeren, forpaktningstid og avgift, grensebeskrivelse og ofte særlige forbehold slike som beiterett bestemmelser om veg som skal holdes åpen osv.

Festekontrakten kan vi dele inn i 3 forskjellige grupper: Nemli bureisningsformular, husbankformular og bedriftsformular.

²⁶⁰ Brente Steders Regulering.

²⁶¹ Med § 2¹ menes § 2 første ledd og § 2¹¹ betyr § 2 andre ledd.

Bureisningskontrakter skal utstedes på en tid av inntil 5 år. Nå er det vanlig brukt 10 år. Husbankkontrakter kan utstedes på inntil 30 år. Her kan vi merke oss at det blir tatt forbehold om at tomten skal være bebygget i løpet av en viss tid foreks. 3 år ellers blir grunnstykket tatt tilbake. (Båtsfjord).

Bedriftskontrakter kan utsedes på inntil 60 års festetid. På slike kontrakter blir det gjerne tatt forbehold om regulering av festeavgiften i løpet av festetiden.

Forpaktningbrev skal ha en festetid på ikke over 5 år og ikke mindre enn 1 år.²⁶² Mange av disse får også over 10 år av regnskapsmessige hensyn og utgiftene til stadige fornyinger.

Etter at festekontrakten er utfylt her fra jordsalgskommisjonen blir den sendt lensmannen for å få den besørget vedtatt av søkeren. Samtidig besørger lensmannen innkreving av festeavgift og eventuelle utmålsomkostninger hvis slike ikke er betalt eller deponert før selve utmålingen. Kontrakten med søkerens underskrift blir så sendt hertil av lensmannen for registrering og underskrift av jordsalgsformannen. Videre går kontrakten herfra til fylkesmannen for godkjenning. Fra fylkesmannen til skattefogden for regnskapsmessig registrering. Skattefogden har mellomregnskap med hver lensmann. Fra skattefogden går kontrakten hit til innføring i forpaktningprotokollen. Herfra går den så videre til lensmannen som besørger den utlevert til festeren. Ang. tingl. av kontrakten så står dette opp til festeren.

Når det gjelder større leieobjekter, så som bortforpaktninger av fiskeelver, bortleie av vassdrag for kraftutbygging og vannverk m.v. så opprettes disse kontrakter med spesielle forpaktningvilkår. Disse kontrakter approberes av Departementet. Vi har fortiden 34 større kontrakter ang. bortleie av statens fiskerettigheter i elvene. Videre er det 10 kontrakter ang. kraftutbygging. Kan også nevne at det foreligger utkast til kontrakt i forbindelse med kraftutbygging i Pasvik. For utvinning av mineralforekomster forefinnes en rekke kontrakter som også er nokså spesielle. Grunn til kraftoverføringslinjer skal det opprettes særskilte kontrakter for linje i skog.

Med hensyn til forpaktningbrevene så kan vi merke oss at disse ikke skal vedtas av festeren, men underskrives av jordsalgsformannen og godkjennes av fylkesmannen. Disse forpaktningbrev blir brukt på leieobjekter som ikke skal selges: foreks. hyttetomter, seter, utmarksslåtter, grustak m.v. Jeg viser ellers til Reglementets § 8.»

²⁶² Jordsalgsreglement av 1902 § 8 femte ledd, siste setning.

13.3 Kontraktsvilkår ved salg

Foran under punkt 6 har vi sett at jordsalgsreglementet av 1876 hadde bestemmelser om begrensinger i adgang til videresalg. Salg til andre enn livsarvinger krevde amtmannens samtykke. Eieren kunne heller ikke leie eiendommen bort til andre, eller ta inn husmenn eller innerster uten samtykke av fogden. Bakgrunnen for begrensningene i videresalg og bortlei var ønsket om å unngå språkblanding i skolen. På bakgrunn av Stortingets kritikk av disse reglene, ble det fra 1879 ikke lenger tatt inn slike vilkår i salgskontraktene, men bestemmelsen i jordsalgsreglementet fra 1876 ble formelt først opphevet ved reglement av 1895, se foran under punkt 7.

Fra 1915 ble det på ny tatt inn regler om begrensninger i retten til videresalg og også pantsettelse. Klausulen er kalt «jobbekalusulen», en betegnelse som nok skyldes at den kom inn under «jobbetiden». Klausulen skulle hindre at eiendommen ble benyttet til økonomisk spekulasjon:

«Denne eiendom må ikke uten det offentliges samtykke pantsettes unntagen til Den Norske Stats Småbruk- og Boligbank eller jorddyrkingsfondet eller helt eller delvis overdrages til eiendom eller bruk til noen, som ikke er beslektet eller besvogret med eieren i opp- eller nedstigende linje eller i annen sidelinje. Såfremt en mot denne bestemmelse stridende rettshandel er fullbyrdet ved tinglysning av pantedokument eller hjemmelsbrev eller ved at erhververen er innsatt i eiendommens besiddelse, skal det offentlige være berettiget til å la eiendommen selge på auksjon. Det offentlige forbeholdes rett til å godta eller forkaste et hvilken som helst bud og inntrø i det høyeste bud. Salget foregår for eierens eller besidderens regning.

Denne heftelse bortfaller, når det er vunnet odel på eiendommen.»²⁶³

Klausulen ble tatt inn i skjøtene til ca. 1932.²⁶⁴ Fra da av ble det i skjøtene vist til jordloven av 22. juni 1928 nr. 25 kap. XII og XIII der det i § 83 var gitt regler om at

²⁶³ Se denne klausulen og senere refererte klausuler Riksarkivet, Direktoratet for statens skoger, 10-12-20-10/2 pakke 1575.

overdragelse til andre enn nær slekt krevde departementets samtykke. I 1946 kom det inn et tilleggsvilkår som lød: «Eiendommen må ikke deles uten fylkesmannens samtykke».

I 1955 ble jordloven av 1928 avløst av en ny jordlov, lov om tilskipping av jordbruk av 18. mars 1955 nr. 2. Her var det i kap. XII for jord som staten hadde overdratt, gitt egne regler om videre overdragelse og om pantsettelse. Fra 1956 ble det i skjøtene i fra jordsalgskommisjonen tatt inn følgende klausul:

«Bestemmelsene i lov av 18. mars 1955 om tilskipping av jordbruk, Kap. XII, gjelder så langt de høver på tilsvarende måte som for eiendommer erhvervet i medhold av nevnte lov.»

Fra 1930-tallet ble tatt inn andre klausuler i skjøtene for å sikre myndighetenes disponering av grunnen til ulike formål. Først kom inn en klausul som ga det offentlige rett til å disponere grunn til offentlige veier. Senere på 1930-tallet ble klausulen utvidet til også gjelde grustak og grunn til snøskjermer, stolpefester for telefon, telegraf og elektrisitetsforsyning eller andre anlegg av offentlig interesse. Avståelse av grunn til slike formål skulle skje uten vederlag. Dog slik at for avståelse av dyrket mark skulle det ytes erstatning fastsatt ved skjønn.

Vi har foran under punkt 10.3 sett at etter jordsalgsreglementet av 1902 hadde beiteretten man ble tildelt ved jordsalg et svekket vern i forhold til de tidligere regler. I 1955 skjedde det en ytterligere svekkelse. Nå het det i beiteklausulene som ble inntatt i skjøtet :

«Eiendommen får inntil videre beiterett i statens tilstøtende eller nærliggende mark for²⁶⁵ men det offentlige kan til enhver tid innskrenke beiteretten, regulere beitingen eller flytte den fra sted til annet uten vederlag. Ifall forholdene måtte tilsi det, kan det offentlige etter 1 års varsel kreve beiteretten på statens grunn helt inndratt uten vederlag. Den midlertidige

²⁶⁴ Om denne og senere klausuler om videresalg og pantsettelse, se *Innstilling om lov og forskrifter om Statens umatrikulerte grunn i Finnmark fylke*, avgitt 29. september 1962 (heretter: *Finnmarksutvalgets innstilling 1962*) s. 16-18 og notatet nevnt ovenfor i punkt 13.2.

²⁶⁵ Her skal trolig settes inn hvor mange dyr det er beiterett for.

innrømmede beiterett skal ikke være til hinder for framtidig utnytting eller salg av statens usolgte grunn til dyrking, bebyggelse eller andre formål.»

13.3 Særlige vilkår ved bortforpaktning og feste

For bortforpaktning var det utarbeidet 4 standardformularer tilpasset de ulike formål: bureisningsformular, husbankformular, bedriftsformular og forpaktningbrev.²⁶⁶

Bureisningsformularet hadde bestemmelser om festetiden som gjerne var 10 år, om festeavgiften samt bestemmelser om andre plikter for festeren. Festeren var pliktig til å vedlikeholde offentlige anlagte kanaler som gikk over eiendommen og videre å delta i vedlikeholdet av det som betegnes som 'kolonisasjonsveger'. Fremleie kunne ikke finne sted, og husene på eiendommen kunne ikke selges uten samtykke fra det offentlige. Det var også inntatt bestemmelser om pantelån i Noregs Småbruk- og Bustadbank eller annen statslåninnretning.

I formularet var det videre bestemt at når festeren hadde bosatt seg på bruket og dyrket opp et nærmere fastsatt areal, hadde han rett til å få overdratt eiendommen til seg mot betaling av en nærmere fastsatt pris. For bureisningsbruk var feste altså ikke den varige ordning, men ble benyttet for å se om festeren virkelig ville makte å opparbeide et bruk og hadde vilje til å slå seg ned. Først når det var på det rene, kunne han få kjøpe jorden. I så fall fikk reglene i lordloven av 1955 kap. XII anvendelse, se ovenfor under punkt 13.3.

I det såkalte *Husbankformularet* var det i tillegg til de vanlige bestemmelser om festetid – for boligtomter gjerne på 10-25 år²⁶⁷ - og festeavgift, inntatt klausuler som begrenset festerens rådighet. Framleie av grunnen eller salg av festerett med bebyggelse krevde samtykke av det offentlige. Festeren var ved nybygg eller

²⁶⁶ Med mindre noe annet er angitt, er opplysningene her hentet fra *Finnmarkutvalgets innstilling 1962* s. 18.

²⁶⁷ I notatet omtalt under punkt 13.3 er det nevnt en festetid opp til 30 år.

utbedring av hus pliktig til å innhente veiledning hos et utvalg, så sant et slikt veiledningsutvalg var oppnevnt på stedet.

I formularet var det også stilt spesielle krav til festeren personlig. Han måtte være norsk statsborger. Ble festeren dømt for overtredelse av rusdrikklovgivningen eller smughandel med rusdrikk²⁶⁸ eller for rufferi, mistet han festeretten. Også Husbankformularet hadde bestemmelser om lån, i dette tilfellet lån opptatt i Den Norske Stats Husbank eller annen statslåneinnretning.

Når det gjaldt *Bedriftsformularet* inneholdt det stort sett de samme bestemmelser som Husbankformularet, men festetiden var gjerne satt vesentlig lenger, opp til 60 år.

Forpaktningbrevet ble benyttet ved feste av hyttetomter. Siden jordsalgsloven av 1902 hadde tomter til hytter vært ordnet ved bortforpaktning med en tid på 5 eller 10 år. Forpaktningbrevet hadde klausuler om at festeren ikke kunne disponere over skogen på tomten uten samtykke av skogforvalteren. Framleie var heller ikke tillatt uten Jordsalgskommisjonens samtykke.

I Finnmarkutvalgets innstilling opplyses det at det under krigen ble gitt en generell tillatelse til oppføring av såkalte «evakueringshytter». Flere av disse hyttene ble stående etter krigen og ble utbedret til mer permanente hytter. Flere hytter er ført opp på festede tomter også etter krigen. Det heter i innstillingen at «en del av hyttene er dårlige og passer ikke i landskapet». Det hadde derfor de senere årene blitt vanlig i forpaktningbrevene for hyttetomter å ta inn bestemmelse om at «hyttene skulle bygges solide og være pene».²⁶⁹

²⁶⁸ *Finnmarkutvalgets innstilling 1962* s. 18. Her er det når det gjelder smughandel med rusdrikk vist til lov av 20. februar 1904. Dette må være en feil. Den ble opphevet ved Beverterloven av 2. april 1917 nr. 5.

²⁶⁹ *Finnmarkutvalgets innstilling 1962*, s. 11-12.

14. Finnmarksutvalget av 1960

14.1 Revisjon av jordsalgsloven

Som nevnt foran under punkt 12 hadde fylkesmann Gabrielsen i 1940 sendt inn et forslag til revisjon av jordsalgsloven av 1902. Etter krigen ble spørsmålet om revisjon av jordsalgslov og reglement tatt opp igjen i drøftinger mellom Fylkesmannen i Finnmark, Jordsalgsformannen og Landbruksdepartementet. Men først i 1960 nedsatte Landbruksdepartementet etter initiativ fra Direktoratet for statens skoger et utvalg med det «oppdrag å bringe i forslag endringer i lov og reglement gjeldende for Finnmark Jordsalgskommisjon og eventuelt andre tiltak som måtte finnes ønskelig for å oppnå en tilfredsstillende ordning med hensyn til disponeringen av statens jord i Finnmark».²⁷⁰

Som ved tidligere lovarbeid var det også denne gangen et fremtredende ønske å få større orden i eiendomsforhold og bedre oppmåling av eiendomsgrenser. Utvalget var også opptatt av hvordan sikre jord til jordbruksformål, og pekte på at det måtte være adgang til å kjøpe tilbake jord som lå brakk. Slik jord kunne i neste omgang selges som tilleggsjord til aktive brukere. Utvalget ville også i større grad involvere kommunene i jordsalget. Kommunene kunne kjøpe opp større areal for boliger og virksomhet, som de etter å ha utarbeidet reguleringsplan for området så kunne selge eller feste bort. Eventuelt kunne kommunene feste areal som de bortfestet videre.²⁷¹ Videre var det viktig å bevare og aller helst utvide furuskogområdene. Utvalget uttalte at «en bør komme bort fra å vurdere spørsmålet skog-jordbruk i forbindelse med hvert enkelt utmål». Spørsmålet burde avgjøres for større områder av gangen.²⁷² Andre spørsmål som drøftes i innstillingen fra

²⁷⁰ Op. cit. s. 3. Utvalget hadde denne sammensetning: direktør Johan Teigland, Oslo (formann), sorenskriver Håvard Nesheim, Vardø, jordskiftedommer Bjarne Sletbak, Oslo, underdirektør Jens Aure, Oslo, byråsjef Torkjel Nesheim, Landbruksdepartementet, underdirektør Knut Eitrem, Oslo. Sekretær for utvalget var Jens Chr. Meinich. Han var sekretær i Direktoratet for statens skoger.

²⁷¹ *Finnmarkutvalgets innstilling 1962*, s. 21.

²⁷² Op.cit. s. 22.

Finnmarksutvalget er prispolitikken ved salg og ved bortfeste av jord,²⁷³ administrasjon og saksgang,²⁷⁴ behovet for hjelpemidler ved utmåling av jord²⁷⁵ og matrikkelvesenet.²⁷⁶ Jeg går ikke her nærmere inn på disse spørsmålene, men skal redegjøre for utvalgets syn på noen temaer som har vært oppe i tidligere lovgivning og vurderinger.

I innstillingens kap. V drøftes spørsmålet om salg av jord contra bortfeste. Det fremheves at salg gir eieren og etterslekten en tryggere stilling og dermed et sterkere insitament til å investere kapital og legge ned arbeid i jorda. Selv om et feste av jord normalt ble forlenget ved festetidens utløp, ville det være usikkert om etterslekten fikk fortsette festeforholdet. For staten var feste eller forpaktning en fordel fremfor salg fordi det ga staten den jevneste inntekt og staten ville nyte godt av verdistigningen i festetiden. Videre heter det at siden «det offentlige unngår å gi grunnen definitivt fra seg, vil det offentlige komme lettvinere og billigere fra det når det trenges grunn til offentlige formål, enn om det skulle gå vegen om ekspropriasjon av eiendommene».²⁷⁷

Selv om utvalget fremhever disse fordelene et bortfeste av jord hadde for staten, kom utvalget likevel etter en samlet vurdering til at jord til jordbruksformål som hovedregel burde selges. Et unntak burde derimot gjøres når det gjaldt jord til bureising. Det burde fortsatt være slik at jorden først ble bortforpaktet i et visst antall år, normalt 10 år. Hvis den som hadde forpaktet jorden ikke i løpet av denne tiden hadde kommet i gang med å bygge opp et bruk og dyrke opp jorden, burde forpaktningkontrakten ikke fornyes.

Utvalget anbefalte at også boligtomter normalt burde selges fremfor å festes bort. Men som nevnt foreslo utvalget at kommunene gjennom kjøp eller feste selv fikk disponere regulerte områder til boligareal, og dermed stå for den videre

²⁷³ Op.cit. s. 30 flg.

²⁷⁴ Op.cit. s. 37 flg.

²⁷⁵ Op.cit. s. 36-37.

²⁷⁶ Op.cit. s. 34-36.

²⁷⁷ Op. cit. s. 30.

tildeling av tomter for boligbygging. Når det gjaldt hyttetomter, var utvalgt av den klare oppfatning at her burde bortfeste være hovedregelen.²⁷⁸

Som vi har sett foran under punkt 13.3 var det i salgskontraktene tatt inn en rekke vilkår som skulle sikre det offentliges rett til å benytte den solgte grunn til ulike tiltak uten å behøve å gjennomføre ekspropriasjon. Utvalget pekte på at i takt med den tekniske utvikling og den økte utbygging kunne disse heftelsene på eiendommen bli meget byrdefulle. Riktignok solgte staten grunnen i Finnmark til en rimelig pris, men den eier som måtte tåle inngrep i sin eiendom som offentlig vei og andre anlegg, ville føle seg dårlig behandlet sammenlignet med andre eiere som hadde kjøpt jord på samme vilkår, men som ble spart for slike offentlige anlegg. Slik klausulene i kjøpekontrakten nå lød skulle erstatning bare ytes hvis offentlige anlegg ble anlagt på dyrket mark. Utvalget mente at det måtte ytes erstatning til grunneier også hvor slike inngrep skjedde på udyrket mark. Noe annet ville innebære at «en enkelt blir pålagt utgifter som innbyggerne i samfunnet bør bære felles».²⁷⁹

Når det gjaldt rett til bufébeite ville Finnmarksutvalget videreføre regelen om at retten til beite kunne innskrenkes, reguleres eller flyttes fra et sted til et annet. Beiteretten skulle fortsatt kunne inndras uten vederlag, men utvalget foreslo en avviklingstid på 5 år og ikke 1 år som nå var praksis.²⁸⁰ Finnmarksutvalget pekte på «at beiteretten som blir utøvet på statens umatrikulerte jord i Finnmark har en ganske annen karakter enn beiteretten i landet ellers». «Som følge av de særlige rettsforhold som har rådet og fortsatt råder i Finnmark [...] er det ikke tenkelig at beiteretten kan ha hjemmel i en sedvanerett». Beiteretten utøves «således i samsvar med de bestemmelser som er inntatt i hjemmelsdokumentet» og disse var meget begrenset.²⁸¹ Det var dessuten ikke betalt noe for beiteretten. På denne bakgrunn måtte man finne seg i slike reguleringer i beiteretten.

²⁷⁸ Op. cit. s. 30.

²⁷⁹ Op. cit. s. 17.

²⁸⁰ Op. cit. s. 25.

²⁸¹ Op. cit. s. 25.

Over år hadde staten solgt jord i Finnmark på forskjellige vilkår. Salg av tilleggsjord til forskjellige tider har blant annet medført at en og samme eier kunne sitte med to og flere teiger på forskjellige vilkår. Det kunne føre til problemer når disse teigene skulle sammenføres til en eiendom eller hvis eieren ønsker å ha pantelån på den samlede eiendom. Utvalget anbefalte at staten ensidig oppga sine rettigheter etter klausuler i gamle skjøter som ikke lenger ble ansett nødvendige.²⁸²

Vi har sett at i spesielle festeforhold, det såkalte Husbankformularet, var det tatt inn bestemmelser om at retten til feste falt bort hvis festeren ble straffet for brudd på rusdrikklovgivningen, se ovenfor punkt 13.3. Finnmarksutvalget kjente ikke til tilfeller hvor denne bestemmelsen hadde vært anvendt, og mente at denne klausulen måtte fjernes fra festekontrakter.²⁸³

14.2 Særlig om samiske forhold

I 1956 ble 'Komite for å utrede samespørsmål' oppnevnt av Kirke – og undervisningsdepartementet.²⁸⁴ Komiteen behandlet også viktige jordspørsmål. Jordsalgsreglementet av 1902 hadde som nevnt i § 1 bokstav c) en regel om at avhending av jord bare kunne skje til norske statsborgere som kunne tale, lese og skrive norsk og som benyttet norsk i daglig bruk. Selv om språkkravet ikke hadde vært håndhevet på mange ti-år, gikk det først i 1958 ut av søknadskjemaene for anskaffelse av jord, og bestemmelsen sto fortsatt i jordsalgsreglementet, se foran under punkt 11.4.

Samekomiteen foreslo opphevelse av språkkravet. Videre mente komiteen at bestemmelsen i jordsalgsreglementet § 5 om at all jord som staten avhender i Finnmark skulle gis norske navn måtte oppheves. Alternativt kunne regelen være at det ble gitt et norsk navn ved siden av det samiske, men slik at det samiske navnet

²⁸² Op.cit. s. 17.

²⁸³ Op.cit. s. 19.

²⁸⁴ Samekomiteen avga sin innstilling 13. august 1959.

ble betraktet som hovednavnet. Også Finnmarksutvalget gikk inn for å fjerne språkkravet.

Samekomiteen hadde et særlig fokus på innlandskommunene i Finnmark som den mente språklig, kulturelt, geografisk og til dels næringsmessig utgjorde en naturlig enhet. Her sto ikke minst det samiske språket særlig sterkt. For å bevare innlandskommunenes samiske karakter burde det være restriksjoner ved kjøp av jord i disse kommunene. Samer burde her ha en fortrinnsrett til kjøp av jord.²⁸⁵

Komiteen uttalte:

«Med den sterke indre folkeveksten en har i Finnmark, ikke minst i samebygder og folkeblandede områder, er det i det hele tatt et spørsmål om en ikke bør ta under overveielse å innføre bestemte konsesjonsvilkår for salg av jord til folk utenfra, d.v.s. i første rekke fra folk sørfra.»²⁸⁶

Dette forslaget fra Samekomiteen fikk ingen støtte i Finnmarksutvalget. Utvalget pekte på at det er «meget sjelden at jord til jordbruksformål utmåles til folk utenfra, og i de bygder hvor samer utgjør flertallet av befolkningen utgjør samene også en vesentlig del av jordbruksbefolkningen.»²⁸⁷ Under det videre arbeid med revisjon av jordsalgsloven sluttet departementet seg til dette syn og uttalte:

«Departementet er også enig i utvalgets syn på jordsalgsadministrasjonens forhold til samene og reinbeiteinteressene. Samenes rettigheter må respekteres i enhver sammenheng. Men departementet antar, som utvalget, at det ikke er behov å instituere noe fortrinn for samene til kjøp eller feste av jord.»²⁸⁸

Samekomiteen mente videre at det måtte gis bestemmelser «om at en ikke må selge statsjord slik at beitemark blir ødelagt». Det gjaldt beitemark både for reindrift og

²⁸⁵ Innlandskommunene var Polmak, Karasjok og Kautokeino. Samekomiteen foreslo også at disse innlandskommunene med tillegg av Tana og Kistrand burde utgjøre et eget sorenskriverdistrikt og et eget politidistrikt, se *Samekomiteens innstilling 1959*, s. 33.

²⁸⁶ Op.cit. s. 35.

²⁸⁷ *Finnmarksutvalgets innstilling 1962*, s. 15.

²⁸⁸ Ot. prp. nr. 48 (1953-64) s. 12.

jordbruk. Hvis slikt jordsalg ikke var til å unngå, måtte det «skapes klare regler for tilstrekkelig erstatning til samene».²⁸⁹

Samekomiteen kommer også med interessante betraktninger knyttet til reindrift, jakt, fiske og bærplukking og skogsdrift. Komiteen peker på den interessemotsetning det var blitt mellom den lokale samiske befolkningens bruk av jakt, fiske og bærplukking og de tilreisendes bruk av de samme ressursene som en fritidsaktivitet. Når det gjelder skogsdrift peker Samekomiteen på at selv om skogsdrift er viktig for den lokale økonomi, må ikke reindriften hindres av forstmessige grunner uten at reieneierne får rimelig erstatning. Samekomiteen har videre uttalelser om industri og vannkraft som lest med dagens øyne også svært interessante, sett på bakgrunn av den senere Alta-saken og den pågående debatt om gruvevirksomhet i Finnmark. Komiteen forslår blant annet opprettelsen av et samefond, og at en viss del av utbyttet av gruvevirksomhet, kraftverk og andre industriltak skal gå inn i dette samefondet. Fondet bør administreres av samene selv.²⁹⁰

Bortsett fra Samekomiteens forslag om fortrinnsrett til jord for samer i de samiske bygder, kommenterer ikke Finnmarkskomiteen de andre forslag fra komiteen.

14.3 Statens avhendelse av jord og forholdet til reindriften

Jordsalgsloven av 1902 bestemte i § 1 at jord som «benyttes til Vei ved Fjeldfinnernes Flytninger» og strekninger som ansees nødvendig til «Sommerhavn» for «Fjeldfinnernes Dyr» ikke kunne avhendes. Denne bestemmelsen ble foreslått videreført av Finnmarksutvalget. Fra reindriftshold ble det under det videre lovarbeidet pekt på at disse bestemmelsene var for snaue. I stedetfor «sommerhavn»

²⁸⁹ Samekomiteens innstilling 1959, s. 35.

²⁹⁰ Op.cit. s. 36.

burde det stå «beitemark». I tillegg burde bestemmelsen om vern av flyttveier utvides slik at den lød: «nytted eller som antas å ville bli nytted av reindriften som slakte- eller merkeplass, kalvingsland, flytteveg eller rasteplass m.v.» Departementet ville imidlertid ikke foreslå noen utvidelse av reglene til fordel for reindriften. Det var i gjeldende jordsalgslov fra 1902 nettopp «tatt omsyn til fjellsamenes behov for sommerhamn og flytteveger som tradisjonelt har vært ansett som særlig betydningsfulle for reindriftnæringen». Og det heter videre:²⁹¹

«Andre behov som reindriftnæringen måtte ha, må vurderes og sammenholdes med annen næringsutøvelse, og departementet mener derfor at reindriftnæringens interesser fullt ut er tatt omsyn til ...»

Stortingets landbrukskomité mente imidlertid at ordet «sommerhamn» ikke var helt dekkende og foreslo det byttet ut med «beiteområder».²⁹²

Et særlig forhold som Finnmarksutvalget drøfter er de klausuler som var tatt inn i tidligere skjøter om ansvarsfrihet for beiteskader fra reindriften.²⁹³ I jordsalgsreglement var det gitt regler om erstatningsansvar ved beiteskader. I reglement fra 1876 gitt i medhold av 1863-loven het det i § 8 femte ledd:

"Ved Bortforpagtning af Udslaatter og Sæterpladse i Strøg, hvor Renhjordene færdes, betinges Fjeldfinnerne Ansvarsfrihed, om de bortforpagtede Strækningene beskadiges af deres Dyr, dog at saadan Frihed bortfalder, forsaavidt Skade skjer på Strækning, som er indhegnet med 1 ½ Alen høit Hegn."²⁹⁴

Kravet til innhegning av uteslåtter og seterplasser ble senere redusert til én meter,²⁹⁵ og ble gjentatt i reglement gitt i medhold av jordsalgsloven av 1902. I tillegg het det i dette reglementet:

²⁹¹ Ot. prp. nr. 48 (1963-64) s. 13.

²⁹² Innst. O. VI (1964-65) s. 5.

²⁹³ Fremstillingen i det følgende bygger ikke alene på *Finnmarkutvalgets innstilling* 1962, s. 23-24, men er for en vesentlig del gjengivelse fra min egen bok *Studier i reindriftsrett*, Oslo 1997, s. 118 flg.

²⁹⁴ Kgl. res. av 6. mai 1876 i henhold til lov av 22. juni 1963.

²⁹⁵ Reglement gitt ved kgl. res. 1. juni 1895 § 7 femte ledd.

"Hvis Jorden ligger i Nærheden af Fjeldfinnernes Færdselsveie, og den ikke holdes forsvarlig indhegnet, skal Fjeldfinnerne være uden Ansvar, om deres Hjørde gjør Skade derpå, medmindre Forsætlighed eller grov Uaktsomhed kan legges Vedkommende tillast."²⁹⁶

Disse bestemmelser om ansvarsfrihet ble inntatt i skjøtene.²⁹⁷ Riktignok gjaldt gjerdeplikten ifølge reglementets ordlyd bare for innmark langs fjellsamenes ferdssveier, dvs. flytteveier mellom for eksempel sommerbeite- og vinterbeiteområde. Men oppfatningen i praksis var at når en klausul som den sist siterte var inntatt i skjøtet, var reiseieren fri for ansvar så sant skaden var skjedd i et område der reisen hadde lov til å oppholde seg. Ansvarsfriheten var med andre ord ikke begrenset til flyttingen.²⁹⁸

Ved reindriftsloven av 12. mai 1933 ble det i § 41 gitt regler om erstatningsansvar for beiteskader i Finnmark. Slike lovregler hadde man tidligere bare hatt utenfor Finnmark. Forholdet mellom denne lovbestemmelsen og de tidligere klausuler om ansvarsfrihet kom opp for Høyesteretts kjæremålsutvalg i *Rt. 1955 s. 184*. Kjæremålsutvalget mente at disse klausulene var blitt avløst av reglene i reindriftsloven av 1933, og at all fremtidig skade skulle bedømmes etter lovens regler. Riktignok var spørsmålet ikke direkte nevnt i reindriftslovens forarbeider, men det fremgikk av forarbeidene at man var oppmerksom på jordsalgsreglementets ansvarsregler og på klausulene inntatt i skjøter. Ifølge kjæremålsutvalget var det naturlig å forstå lovens bestemmelser slik at de tok sikte på å regulere all fremtidig skade. Det ville være lite rasjonelt om det skulle gjelde forskjellige regler om erstatningsplikt avhengig av på hvilken måte og på hvilke vilkår disse eiendommene var solgt. Heller ikke var bestemmelsen i Grunnloven § 97 om at lover ikke må gis tilbakevirkende kraft, til hinder for å gi lovens erstatningsregler anvendelse på

²⁹⁶ Se § 1 b og § 9 sjette ledd i reglement gitt ved kgl. res. av 7. juli 1902 i medhold av lov av 22. mai 1902.

²⁹⁷ Utkast til lov om reindriften, utarbeidet av riksadvokat Kjerschow, avgitt 1922, s. 113. Om den nærmere forståelse av disse klausulene, se Sverre Tønnesen, *Retten til jorden i Finnmark*, 2. utg., Bergen-Oslo-Tromsø 1979, s. 290-292.

²⁹⁸ Sverre Tønnesen, op.cit., s. 291.

tilfeller som tidligere uttrykkelig var fritatt for ansvar. Høyesterett viste til at ansvarsspørsmålet tidligere var regulert gjennom kontraktsbestemmelser, og at klausulene om ansvarsfrihet gjaldt til fordel for en ubestemt krets av reineiere som ikke selv var part i avtalen.²⁹⁹

Ansvarsfriheten fulgte imidlertid ikke alene av kontraktsbestemmelser, men var som nevnt forankret i reglement gitt med hjemmel i jordsalgsloven av 1863. Hvilken betydning dette har i relasjon til Grunnloven § 97 er imidlertid ikke drøftet av kjæremålsutvalget.

Til tross for ansvarsreglene i reindriftsloven av 1933 fortsatte jordsalgsmyndighetene i Finnmark å utstede skjøter med de gamle ansvarsfrihetsklausulene. Betydningen av en slik ansvarsfrihetsklausul på et skjøte utstedt i 1952 ble forelagt Høyesteretts kjæremålsutvalg i *Rt. 1956.441*. Klausulen hadde følgende ordlyd:

"Fjellsamene skal være uten ansvar for skade deres rein måtte gjøre på eiendommen dersom denne ikke holdes forsvarlig innhegnet, jfr. bestemmelsene i reindriftsloven av 12. mai 1933."

Henvisningen til bestemmelsene i reindriftsloven gjorde klausulen uklar, men kjæremålsutvalget fant det godtgjort at meningen var å gi reindriften ansvarsfrihet, til tross for at dette ville lede til forskjeller alt avhengig av om skjøter med slike ansvarsfrihetsklausuler var utstedt før eller etter 1933-lovens ikrafttreden.

Kjæremålsutvalget uttalte om dette:

"Det kan visstnok synes påfallende å ha forskjellige regler for reinsamenes ansvar alt etter tiden da de forskjellige skjøter er utstedt, men utvalget vil i den forbindelse henvide til at statens representanter med full hensikt har villet gi skjøter utferdiget etter loven et annet innhold på dette punkt enn det som ville følge av reindriftslovens § 41" (s. 443).

²⁹⁹ Jeg våger å tro at dette spørsmålet ville blitt bedømt annerledes i dag. På 1950-tallet var oppfatningen i rettspraksis at reindriftssamene ikke hadde andre rettigheter enn dem som til en hver tid fulgt av loven, se som eksempel *Rt. 1955 s. 361 Marsfjell-saken*.

Landbruksdepartementet hadde utvetydig gitt uttrykk for at hensikten med klausulen var å gi reindriften ansvarsfrihet, se s. 442.³⁰⁰

Etter denne kjennelsen ble ansvarsfrihetsklausuler ikke tatt inn i nye skjøter,³⁰¹ men klausuler inntatt i skjøter i tiden etter reindriftsloven av 1933 og frem til denne praksis opphørte i 1956, ville altså gi reindriften ansvarsfrihet.

På bakgrunn av Høyesteretts avgjørelser i disse sakene uttalte Finnmarksutvalget at det anså det som en meget uheldig ordning at ansvar for skader som rein påfører fast eiendom, skulle være avhengig av på hvilket tidspunkt skjøtene med dets klausuler var utstedt. Klausuler om ansvarsfrihet før reindriftsloven av 1933 var altså falt bort, mens klausuler om ansvarsfrihet etter 1933 ga ansvarsfrihet utover loven. Utvalget ville løse dette ved å la alle forhold bedømmes likt og etter reindriftslovens erstatningsregler. Man skulle rett og slett se bort fra alle klausulene om ansvarsfrihet som gikk utover lovens regler. Klausulene ga i følge Finnmarksutvalget ikke den enkelte reindriftssame noen rett etter den enkelte avtalen.³⁰²

14.4 Jordsalgsloven av 1965

Finnmarksutvalgets utkast til lov om statens umatrikulerte grunn i Finnmark fylke ble uten endringer fremlagt som regjeringens forslag til lov, se Ot. prp. nr. 48 (1963-64). I Stortinget foreslo Landbruksdepartementet en endring til fordel for reindriften. Nødvendige beiteområde for reinsdyr skulle være unntatt fra salg, ikke bare areal nødvendig til «sommerhamn», se foran under punkt 14.3.

³⁰⁰ Departementet viste blant annet til lovens forarbeider, Ot.prp. nr. 28 (1932) s. 21, hvor det fremgikk at lovgiveren var oppmerksom på slike klausuler, og at det ikke hadde vært meningen å la loven gjøre noen endring i deres innhold. Bestemmelsen som her kommenteres er reindriftsloven av 1933 § 39 som gir ansvarsregler utenfor Finnmark, og bestemmelsen peker ikke hen på slike ansvarsfrihetsklausuler, men at deler av ansvaret kan lempes gjennom forskrifter, jfr. § 39 annet ledd.

³⁰¹ Sverre Tønnesen, op. cit. s. 292.

³⁰² *Finnmarksutvalgets innstilling 1962* s. 24.

Landbrukskomiteens merknader er for øvrig meget knappe. Men la meg nevne to materielle merknader; den ene knytter seg til jordbruket og den andre til reindriften.

Når det gjaldt jordbruket understreket komiteen at det burde skapes mer rasjonelle og selvstendige driftsenheter i jordbruket. Og den uttalte at «beiterett for husdyr bør ordnes på en betryggende måte for hvert enkelt bruk».

Om reindriften uttalte komiteen «at reindriftsamenes rettigheter må respekteres fullt ut», og uttalte videre at den gikk «ut fra at noen innskrenkning i samenes rett til å føre opp hytter som er nødvendige for reindriften ikke finner sted».³⁰³

Lov om statens umatrikulerte grunn i Finnmark fylke av 12. mars 1965, kalt jordsalgsloven som sin forgjenger av 1902, var gjeldende frem til 2006 da lov 17. juni 2005 nr. 85 om rettsforhold og forvaltning av grunn og naturressurser i Finnmark fylke (finnmarksloven) trådte i kraft. Samerettsutvalgets forvaltningsgruppe har i NOU 1993: 34 gitt en fylldig redegjørelse for forvaltningen etter jordsalgsloven av 1965. Selv slutter jeg dermed min gjennomgang av jordsalgslovgivningen ved vedtagelsen av den siste jordsalgsloven.

³⁰³ Innst. O. VI (1964-65) s. 5.